

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2014

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(15–16 квітня 2014 року)

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА 9

Редакційна колегія: **А. Є. Конверський**, д-р філос. наук, проф., акад. НАН України (голова); **С. В. Руденко**, д-р філос. наук, доц. (відп. секр.); **І. С. Добронравова**, д-р філос. наук, проф.; **Д. В. Неліпа**, д-р політ. наук, доц.; **М. І. Обушний**, д-р політ. наук, проф.; **В. І. Панченко**, д-р філос. наук, проф.; **А. О. Приятельчук**, канд. філос. наук, проф.; **М. Ю. Русин**, канд. філос. наук, проф.; **Є. А. Харьковщенко**, д-р філос. наук, проф.; **В. Ф. Цвих**, д-р політ. наук, проф.; **Л. О. Шашкова**, д-р філос. наук, проф.; **П. П. Шляхтун**, д-р філос. наук, проф.; **В. І. Ярошовець**, д-р філос. наук, проф.

*Рекомендовано до друку
вченою радою філософського факультету
(протокол № 5 від 24 лютого 2014 року)*

"Дні науки філософського факультету – 2014", Міжн. наук. конф. (2014 ; Київ). Міжнародна наукова конференція "Дні науки філософського факультету – 2014", 15–16 квіт. 2014 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2014. – Ч. 9. – 139 с.

Адреса редакційної колегії: 01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет; ☎ (38044) 239 31 94

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2014

Секція "ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

Підсекція "ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

Р. Б. Аксельрод, викл., ВНТУ, Вінниця
valkorney@mail.ru

СТРУКТУРА ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ "ПРОФЕСІОНАЛІЗМ" ТА "ПОЛІТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ" УПРАВЛІНСЬКОЇ ЕЛІТИ

Сучасні розробки теоретико-методологічних проблем управлінської еліти виявилися недостатньо евристичними при аналізі її компетентності. Саме дослідження компетентності управлінської еліти з точки зору теоретико-методологічного підходу дозволяє розкрити дані проблеми як значимий фактор її функціонування. Власне, це і складає основну мету наявної наукової розвідки.

З позицій інституційного підходу професіоналізація на соціальному рівні являє собою процес інституційного становлення професії та формування її ознак. Професійна компетентність у політичній діяльності – це здатність політика оптимально вирішувати певне коло професійних завдань. Однак навіть на рівні дефініцій досліджуване поняття в суспільних науках опрацьоване недостатньо, наслідком чого є відсутність орієнтирів в оцінці професійних якостей представників управлінської еліти.

У державному управлінні термін "компетентність" традиційно використовувався для визначення: а) формальної (легальної) влади та юрисдикції посадовця; б) практичної здатності організацій виконувати специфічні дії; в) здатності індивідуумів виконувати специфічні завдання. Однак і сьогодні можна стверджувати, що й в даний час існує суттєва проблема щодо аналізу того: а) що представлено у змісті поняття "компетентність"; б) чи істотне розрізнення понять "компетенція" і "компетентність", або компетентнісна поведінка; в) як відображені особистісна і діяльнісна (уміння, здатність, дія, досвід) спрямованість з точки зору компетентного підходу [Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.].

Аналіз літератури показує, що термін "компетенція" може використовуватися авторами як синонім знань, умінь, навичок, спроможність, правомочність, як здатність робити щось добре, уміння, які вам необхідні для виконання якоїсь роботи або завдання. Цей термін може використовуватися і як більш широке по відношенню до знань і вмінь поняття,

якщо йдеться власне про компетентність. Власне й тлумачний словник сучасної української мови за редакцією В. Бусела розглядає компетентність "як певну суму знань у особи, яка дозволяє їй судити про що-небудь, висловлювати переконливу, авторитетну думку. Компетентний – це той, хто знає, обізнаний у певній галузі; який має право за своїми знаннями або повноваженнями робити або вирішувати що-небудь, судити про що-небудь. Компетенція – це коло повноважень якої-небудь установи або особи; коло питань, в яких дана особа має знання, досвід" [Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Ірпінь : ВТФ "Перун", 2004. – С. 445].

Таким чином, із точки зору компетентнісного підходу, слід мати на увазі: а) "компетенцію" – як сукупність знань, правил оперування ними та їх використання. І б) "компетентність" – як особистісну властивість, що ґрунтується на знаннях, як особистісно та інтелектуально обумовлений прояв соціально-професійної життєдіяльності людини в її поведінці.

Ведучи мову про структуру політичної компетентності слід підкреслити її багаторівневість. За Д. Шоном компетентність представлена як дворівневе утворення, де перший рівень складає імпліцитне "знання-в-дії", а другий – є рефлексивним. У свою чергу, останній складається з двох компонентів: "рефлексія в дії" і "рефлексія про дію" [Шон Д. Рефлексивний практик // Мак-Дональд М. Стратегическое планирование маркетинга = Strategic Marketing Planning, Malcolm Mc Donald. – СПб. : Издательский дом Питер, 2000. – С. 134].

Системоутворюючою складовою політичної компетентності слід назвати відповідальність особистості за свої вчинки і дії, за їх соціальні наслідки. Отже, поняття "компетенція" є вузким за поняття "компетентність", перше входить в друге. Компетентність ґрунтується на компетенції, але не вичерпується нею.

Слід виділити три основоположних компонента в політичній компетентності представників управлінської еліти: індивідуально-моральний, соціальний, і, власне, політичний.

1. Індивідуально-моральний компонент – уміння приймати відповідальні рішення, мати основні уявлення про етику управлінської діяльності, про професійну відповідальність за її методи і результати, про належне співвідношення особистих, корпоративних, державних і глобальних інтересів і цінностей.

2. Соціальний компонент – уміння брати участь у прийнятті групових рішень, домовлятися на основі розумного компромісу, само ідентифікуватися як активна частина колективу, вирішувати конфлікти не насильно.

3. Власне політичний компонент передбачає формування політичної грамотності, здатності до глобального осмислення питань, можливості науково оцінювати соціально значущі процеси і проблеми, критично ставитися до того чи іншого аспекту розвитку суспільства тощо.

На жаль, більшість показників сформованості політичної компетентності у представників управлінської еліти знаходиться на середньому

рівні. Вони не завжди вживають адекватні дії щодо розв'язання виникаючих проблем внаслідок слабкої сформованості у них навичок прогнозування та аналізу, у спірних ситуаціях не завжди готові взяти на себе відповідальність і перекладають її на інших або на зовнішні обставини у випадку невдачі; не завжди слідують етичним професійним нормам.

У зв'язку з цим доцільно провести більш детальне вивчення змісту і структурних компонентів політичної компетенції управлінської еліти.

П. В. Бульдович, студ., КНУТШ, Київ
buldovych@gmail.com

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НОВОГО ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

Ключовою проблемою науки є рефлексія з приводу того, в який спосіб відбувається пізнання її предмету. Від цього способу залежить зміст і валідність наукового знання, його перетворюючий потенціал. Завдання експлікації та ефективного відбору таких способів покликані вирішити інтелектуальні зусилля, спрямовані на аналіз методу науки.

В даному відношенні політологія має особливий статус. Незважаючи на виражену специфіку її предмету, в арсеналі політичної науки відсутні аутентичні, власні методи. Методологічний інструментарій, який використовують політологи, традиційно вважається запозиченим з інших наук. Але, навіть враховуючи ці обставини, дискусії з приводу методу сучасної політології не припиняються і займають чільне місце в процесі її подальшого розвитку.

Зміна методологічних орієнтирів у політичній науці прямо відображає динаміку фундаментальних тенденцій в системі соціальних наук загалом. Цими тенденціями є прихильність до окремих складових таких методологічних дихотомій, як суб'єктивізм – об'єктивізм, раціоналізм – ірраціоналізм, індивідуальне – суспільне (одиничне – ціле) тощо. Будь-який методологічний підхід відрізняється, в першу чергу, акцентуванням на одному із відповідних начал або особливою формою їх комбінування.

Так, пануючий в політології до середини ХХ століття традиційний інституціоналізм виходив із засновків превалювання формалізованих об'єктивних структур (держави, конституції, політичних організацій) над одиничними політичними акторами з їх особливостями. Поведінкова революція 50-х років ХХ століття радикально змінила цей пріоритет і в центрі уваги опинилася поведінка окремого суб'єкта. Паралельно з цим в політичній філософії відбувалися дискусії між атомістичними і холістичними концепціями. Нарешті в 70–80-і рр. хибність апології полярних позицій була визнана більшістю науковців. Як наслідок, з'явилися методологічні підходи, автори яких зробили спробу використати переваги теорій своїх опонентів, пояснити генетичний зв'язок між елементами вказаних дихотомій.

Одним з таких підходів став новий інституціоналізм. На думку представників цієї течії, біхевіоралістські моделі прийняття рішень можуть

стати можливим джерелом нових ідей. Типовою роботою цього напрямку є книга Дж. Марча і Дж. Ольсена "Новий інституціоналізм: організаційні фактори в політичному житті" (1984). Автори роботи стверджують, що політичні інститути втратили те велике значення, яке вони мали в ранніх політичних теоріях. Вони висловили критику щодо сучасної політичної науки, звинувачуючи її в тому, що вона носить: контекстуальний характер, так як робить акцент на соціальному контексті політичної поведінки, свідомо знижуючи значення держави як незалежного феномена; редукційністський характер, оскільки пояснює політику як результат індивідуальних дій. Крім того, дослідники вважають, що в сучасній політичній науці переважає утилітаризм, оскільки вона виходить з того, що індивідуальні дії мотивуються раціональним власним інтересом. Новий інституціоналізм, навпаки, наполягає на тому, що інститути грають більш автономну роль: "Бюрократичне агентство, законодавчий комітет, апеляційні суди – це арени змагання соціальних сил, але вони також є сукупністю стандартних операціональних процедур і структурних утворень, які визначають і захищають інтереси. Вони – політичні актори у своєму власному праві" [March J. G. The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life / J. G. March, J. P. Olsen // American Political Science Review. – Vol. 78. – P. 734–749].

Специфіка "нового інституціоналізму" (порівняно зі "старим") полягає в тому, що політичні інститути розуміються з точки зору взаємозв'язку формальних норм і неформальних правил гри, що утворюють в підсумку складні організаційні відносини, форми взаємодії і саму кооперативну діяльність людей, що підтримують стабільність і відтворюють порядок у суспільстві.

Неоінституціоналізм постає як сімейство підходів, об'єднаних певними ключовими ідеями: теорія суспільного вибору (Дж. Б'юкенен, Г. Таллок, М. Олсон); теорія агентських відносин (agency theory), використовувана, зокрема, при аналізі інституту держави; теорія регулятивних структур (governance structure), тобто механізмів для оцінки поведінки учасників інституційного договору, вирішення спорів, адаптації до несподіваних змін, застосування санкцій до порушників, теорія інституційної еволюції. Різні відгалуження неоінституціоналізму виступають не стільки як взаємовиключні, скільки як взаємодоповнюючі теоретичні підходи. Найбільш значимі варіанти нової інституціональної теорії – це нормативний інституціоналізм; підходи, засновані на раціональному виборі; історичний інституціоналізм, а також соціальний, структурний, медіаторний, міжнародний і емпіричний інституціоналізм.

Отже, головна інтенція нового інституціоналізму полягає в тому, щоб за допомогою багаторівневого аналізу продемонструвати зміст і форму взаємної зумовленості інституційного ландшафту політичної системи та мотивів індивідуальної поведінки політичних акторів, виявити вплив і значення формальних і неформальних "правил гри", які самі по собі є автономними суб'єктами політичного процесу. Перевага неоінституціоналізму в тому, що, аналізуючи політику, він не обмежується лише політологією.

РОЛЬ ДЕЛІБЕРАТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУ

У світлі сучасних проблем урядування, інформатизації суспільства та політичної легітимації значної актуальності набуло питання електронного урядування. Проте, незважаючи на велику кількість публікацій, у наукових дискусіях не було досягнуто єдності щодо однозначного трактування цього поняття. Так, хоча і досить умовно, можна виділити три підходи: 1) вузький, відповідно до якого електронний уряд розуміється як модернізована система надання державних послуг; 2) технократичний – електронний уряд є характеристикою урядування з високим рівнем інформатизації внутрішніх та зовнішніх зв'язків та процесів; 3) широкий – електронне урядування розглядається як нова парадигма управління в епоху знань. Така багатозначність спричинена, передусім, комплексністю поняття "урядування", яке включає в себе як практику економічної, політичної та адміністративної влади з управління справами держави на всіх рівнях, так і механізми, процеси та інститути, через які громадяни і групи висловлюють свої інтереси, реалізують законні права, виконують обов'язки і балансують між розбіжностями.

Ми визначатимемо електронний уряд як модель державного управління, засновану на використанні сучасних інформаційних та комунікативних технологій з метою підвищення ефективності та прозорості влади, а також встановлення суспільного контролю над нею. Утім, комплексність поняття "урядування" та різноманітність підходів до розуміння концепту електронного уряду вказують на складну структуру самого концепту. Можна виділити три його складових: 1) інформаційно-комунікаційна; 2) державних послуг; 3) деліберативна.

Інформаційно-комунікаційна складова електронного урядування передбачає інформування фізичних та юридичних осіб про організацію державного механізму, перелік державних послуг та процедуру їх надання, вимоги до отримувачів послуг, а також про здійснення державної політики, зокрема, шляхом забезпечення доступу до публічної інформації. Ця складова включає також автоматизовану комунікацію, в т. ч. документообіг, між відомствами. Друга складова передбачає автоматизоване надання певних державних послуг. Деліберативна складова включає електронні механізми здійснення деліберативної політики.

Зрозуміло, що, оскільки йдеться про електронний уряд, ми розглядатимемо лише ті механізми деліберативної політики, які стосуються офіційної політичної сфери, а саме такі види консультацій з громадськістю як публічні громадські обговорення у формі електронних консультацій та інтернет-конференції.

Метою проведення даних заходів є:

- 1) залучення громадян до участі в управлінні державними справами;

2) надання можливості для їх вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади;

3) забезпечення гласності, відкритості та прозорості діяльності зазначених органів;

4) налагодження системного діалогу органів виконавчої влади з громадськістю;

5) підвищення якості підготовки рішень з важливих питань державного і суспільного життя з урахуванням громадської думки, створенню умов для участі громадян у розробленні проектів таких рішень.

Проте в Україні, за результатами досліджень, пропозиції громадськості, висловлені в ході консультацій з громадськістю, враховуються в 1–3 випадках із 20-ти. В той же час, кожна обласна державна адміністрація проводить в середньому 19 консультацій на місяць [Бушанська В. Консультації з громадськістю: провели і забули? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cpsa.org.ua/news/konsultatsiji_z_gromadskistju_proveli_i_zabuli], що потребує певних витрат.

Загалом навіть за ідеальної реалізації подібних механізмів виникає багато проблемних питань: як оцінювати отримані результати? Чи можна бути впевненим у тому, що представлені позиції всіх груп, чий інтерес зачіпаються у даному питанні, а також у тому, що всі вони висловилися рівною мірою? До того ж, як вважав М. Олсон, якщо можливе рішення створюватиме для значної кількості громадян незначні переваги та загрожуватиме значною шкодою незначній кількості громадян, то саме остання група має великий шанс сформувати ефективне лоббі, що відобразиться на ході публічного обговорення. Виникає також проблема верифікації даних, що подаються учасниками електронних консультацій та можливість того, що їх пропозиції висловлюються в результаті навіювання і не відображають дійсних інтересів групи, яку вони представляють.

До того ж виникає проблема безпосередньої обробки отриманих зауважень та пропозицій, які подаються у досить довільній формі. Виникає потреба у встановленні правил, чіткої регламентації дискусії. Потрібно усунути риторичні прийоми, конфронтацію групових інтересів, роль приватного інтересу. Але це практично неможливо, до того ж, це призведе до того, що публічна дискусія, обговорення перетвориться на суху подачу власних зауважень та пропозицій. Таким чином, виключається момент дискусивності, діалогічності. Тому доцільним видається зауваження Д. Естлунда про те, що деліберативні правила більш ефективні у формальній політичній сфері [Estlund D. Democracy and the Real Speech Situation // *Deliberative Democracy and its Discontents* / ed. by Samantha Besson and José Luis Martí. – Hampshire, 2006. – P. 90]. Тоді, можливо, публічні обговорення варто б залишити у сфері неформального політичного (публічного) життя.

Але цього не відбувається. Таким чином, деліберативна складова повинна відігравати іншу, більш значущу роль у політичному житті. На нашу думку, функції деліберативної складової полягають у тому, що

створюється видимість участі громадян в управлінні державними справами, розробці проектів рішень з важливих питань державного і суспільного життя, вільного доступу громадян до інформації про діяльність органів виконавчої влади, гласності, відкритості та прозорості діяльності органів виконавчої влади, а також існування системного діалогу цих органів із громадськістю. Таким чином, функція деліберативної складової електронного урядування полягає виключно у підтриманні легітимності влади (передусім, органів виконавчої влади) та соціальної стабільності.

**О. В. Віннічук, канд. політ. наук, ст. викл.,
КПНУ ім І. Огієнка, Кам'янець-Подільський
oljahorbnjak@mail.ru**

ВИТОКИ ПОЛІТИЧНИХ РИЗИКІВ В УМОВАХ МОДИФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Тривалий процес трансформації, який характеризується циклічним динамізмом розвитку сучасного українського суспільства, за оцінками більшості науковців, перейшов уже допустиму граничну межу, посиливши ризикованість в усіх сферах життя суспільства та спричинивши зміни в структурі, конфігурації і спрямованості політичних ризиків. Такі реалії сьогодення дають достатньо вагомі підстави вважати проблему політичних ризиків, яка дозволяє наблизитись до розуміння трансформаційних процесів, що відбуваються у суспільстві, однією з найактуальніших.

Досить яскраво витоки сучасного політичного ризику окреслилися ще під час президентських перегонів 2004 р. Частина українського суспільства прагнула стабільності, яку вбачали в демократії. На запровадження в Україні дійсно демократичних реформ була зорієнтована вся ідеологія Майдану. Пробуджена політична нація очікувала не тільки нового Президента України, а й нової моделі управління всіма суспільними процесами за демократичними принципами відкритості, правової неперервності, дотримання суспільно-політичних норм, спрямованості на згладження протиріч і досягнення консенсусу. Як показав час, ні суспільство, ні команда помаранчевих сил не були готовими до реалізації таких очікувань. Політично обмежений у важелях впливу на політичну та економічну сфери, позбавлений підтримки у парламенті, Президент не міг виконувати роль суб'єкта модернізації.

Політичне й економічне середовище після президентських виборів 2010 року в Україні характеризується двома основними процесами, які стали провідним наслідком президентських виборів: зміною балансу сил між групами політичних акторів та закладанням підвалин для перерозподілу доступу цих груп до владних ресурсів [Малкіна Г. М. Політична відповідальність у демократичному суспільстві (інституціональний аспект) : монографія / Г. М. Малкіна – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. – С. 38].

На відміну від періоду президентства В. Ющенка, коли запровадження конкурентної політичної основи співпало з конфліктністю владного середовища, і жоден із владних інститутів та політичних сил не користувався достатньою підтримкою для ухвалення політичних рішень, період утвердження В. Януковича на посаді глави держави позначений максимізацією політичного виграшу за рахунок централізації політичної ролі інституту президентства та контролю над ключовими політичними позиціями представниками однієї політичної групи, що є прямим продуктом наявного політичного процесу, який тяжіє до змін у законодавстві та проявив себе у формі легально-урядового ризику. Досягнення цілей відбувалося за рахунок більш високого порівняно з минулим режимом, рівнем консолідації владних еліт [Логвиненко О. Політичне лідерство управління еліти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrpohliad.org/news.php/news/3067>].

З точки зору оцінки політичних ризиків варто зазначити, що цей факт у разі, якщо будь-яке із рішень Президента України матимуть недостатнє суспільне схвалення, може стати чинником, що змушуватиме главу держави вдаватися до пошуку набору засобів для укріплення своїх позицій у системі влади.

Нову інституціональну кризу в українському суспільстві фіксуємо сьогодні (грудень 2013 – січень 2014 рр.), в результаті якої відбуваються серйозні зміни як у розвитку масової свідомості, так і на рівні провідних політичних сил (в умовах здійснення нової конфігурації владних еліт). З приходом останніх до влади замість очікуваної стабілізації політичного, економічного, соціокультурного розвитку країна опинилася у стані затяжної політичної кризи, неминучими результатами якої стало погіршення усіх показників життя українського соціуму, які вкотре засвідчили, що в широкому просторі трансформацій, де опинилася сьогодні Україна, спостерігається повна хаотичність і невизначеність.

Необхідно зазначити, що головним політичним ризиком для держави та суспільства в умовах модифікації стала концентрація влади в руках політичної сили, схильної до авторитарних методів управління.

Беручи за основу розмежування подій, що викликані діями урядових структур в ході проведення певної державної політики та силами, які знаходяться поза впливом уряду, варто виокремити політичні ризики, притаманні українському суспільству сьогодні: екстра-легальний ризик (фізичний чи ризик насильства), що означає будь-яку подію, джерело якої знаходиться поза існуючими легітимними структурами країни (тероризм, саботаж, переворот, революція) та легально-урядовий ризик (морально-політичний) є прямим продуктом наявного політичного процесу і включає такі події, як демократичні вибори, що призводять до створення нового уряду і змін у законодавстві.

В контексті нашого дослідження зазначимо, що саме поняття "ризик" трактується як усвідомлена можливість небезпеки, можливість збитків або неуспіху в якійсь справі [Альгин А. П. Риск и его роль в обществен-

ной жизни. — М. : Мысль, 1989. — С. 39]. За твердженням українського дослідника І. М. Кучеренка, один із загрозливих ризиків для суспільства носить саме фізичний характер — насильство саме до мирних протестувальників у ході розгортання і перебігу подій [Кучеренко І. М. Політичні ризики 2004 року // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. — К., 2008. — Вип. 42. — С. 156]. Отже, фізичний ризик має місце сьогодні в українському суспільстві. І проявляється він в зростаючій кількості жертв мирних протестувальників (померлих, зниклих безвісти та постраждалих). Специфіка морально-політичного ризику проявляється у масовій зневірі українського суспільства в "реалії легітимного правління". Моральний ризик стосується легітимації, а не фізичного насильства. Ризикований політичний курс містить у собі подвійний ризик — моральний і фізичний (ризик насильства), тобто він може призвести як до зневіри суспільства в ефективну діяльність провладної еліти, так і до втрати політичного контролю над насильством. З погляду неминучих у політиці ризиків будь-яка ефективна політична система має виконувати подвійне завдання — максимально уникати ризику фізичного насильства, контролюючи його, і максимально уникати морального ризику, підтримуючи належний ступінь довіри громадян до цієї політичної системи. Якщо таке подвійне завдання політичною системою не виконується, тоді вона сама ризикує бути революційно зміненою.

Отже, в Україні сьогодні існує такий тип політичної системи, яка за своєю структурою та функціями породила протистояння влади та деструктивно налаштованої опозиції, що призвело до дестабілізації у політичному розвитку держави і суспільства. Цьому є свої пояснення: по-перше, в українському конституціоналізмі практично на всіх етапах переважає традиціоналізм, в той час як дуже слабкою залишалася інституційна складова; по-друге, в основні періоди активізації конституційного процесу відчувався значний зовнішній вплив за умов зменшення уваги до внутрішніх потреб, тобто вплив російського чинника та зобов'язань перед Європою. А відповідно, відмова від консенсусу та налаштованість на протистояння правлячої еліти і опозиції несе з собою ризики неподільної політичної відповідальності, що ставить під питання відповідність такої практики ідеї демократизму.

В. А. Герасимович, студ., КНУТШ, Київ
Gerasimovich92@gmail.com

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Загальновідомо, що одним із провідних чинників нестабільності у наш час є сучасні конфлікти. Враховуючи те, що вони не завжди перебувають під контролем, конфлікти мають тенденцію до розростання, і, як наслідок, можуть залучати все більшу кількість учасників, що утворює загрозу не тільки тим, хто безпосередньо втягнутий у конфлікт, а й усіх,

хто їх оточує. Власне, технологія врегулювання конфліктів без застосування зброї набуває особливого значення та актуальності в умовах сьогоднішнього, стаючи важливим фактором збереження та подальшого розвитку людської цивілізації.

Проблема конфлікту вивчається дослідниками упродовж тривалого часу, але й сьогодні не існує єдиного та універсального способу врегулювання конфліктів, оскільки останні є досить складним та суперечливим явищем та вимагають ефективного, комплексного та професійного підходу для їх врегулювання.

Саме такі підходи досліджуються у політичній сфері. Відомий російський політолог К. С. Гаджиев зазначав, що політика починається там, де існують конфлікти, і саме вона покликана знайти шляхи і засоби їх вирішення. Схожу точку зору висловлює й інший дослідник А. Г. Здравомислов, який визначає політику як сферу діяльності з вирішення і відтворення конфліктів [Здравомислов А. Г. Соціологія конфлікту. – М., 1996].

Варто наголосити, що не лише розгортання, а й вирішення політичних конфліктів може відбуватися на декількох рівнях, наприклад, внутрішньодержавних, міжнародних. Досвідчить свідчить про те, що у багатьох випадках проблема конфлікту може переростати з одного рівня на інший: по-перше, конфлікт з внутрішнього може стати міжнародним внаслідок дезінтеграції країни; по-друге, через посередництво чи підключення широкого кола країн-учасників внутрішні конфлікти, хоча і залишаються внутрішніми, але набувають міжнародного звучання. Так, прикладами розширення конфлікту за рахунок нових держав-учасників можуть служити багато регіональних і локальних конфліктів другої половини ХХ століття (достатньо згадати В'єтнам, Афганістан), коли мало місце втручання могутніх та найбільших країн, як Сполучені Штати Америки і Радянський Союз, перетворювало їх в серйозну міжнародну проблему. Першочерговим завданням у розв'язанні політичного конфлікту полягає у його вирішенні ще на внутрішньодержавному рівні та недопущенні до його розростання до міжнародного конфлікту.

У конфліктній ситуації існують два шляхи поведінки: спробувати вирішити його за рахунок односторонніх кроків, або шляхом спільних дій з партнером, тобто за допомогою переговорів та посередницьких процедур. Перший шлях включає мирні та конфліктні підходи. Останній характеризується спробою завоювати перемогу, під час якої сторони вступають у протистояння. Суть цього віддзеркалюється в словах прусського генерала К. Клаузевіца, який вважав, що якщо супротивник не підкоряється нашій волі, то його необхідно поставити в ще гіршу ситуацію. Задля досягнення цієї мети можуть використовуватися різні засоби, в тому числі збройне протистояння, терористичні акти, економічна блокада, політичні засоби тиску. За такого сценарію події зазвичай розвиваються в бік посилення конфліктних відносин і можуть виливатися у форму збройного протистояння. небезпека в такому вирішенні політичних конфліктів полягає не тільки у можливому насильстві, руйнуванні та еконо-

мічному занепаді, але і в самому характері вирішення проблеми. Інтереси і цілі однієї із сторін у разі перемоги іншої можуть не враховуватися. Подібна ситуація залишає проблему невирішеною і призведе до невдоволення переможеної сторони, яка шукатиме можливості та шляхи для свого реваншу. Це може закласти основу для нового конфлікту і не дозволитиме зберегти тривалий мир.

Мирними підходами до вирішення конфлікту за допомогою односторонніх дій є наступні:

Ухилення від вирішення проблеми – це спроба відійти від конфлікту. Цей підхід має місце, коли ситуація може вирішитися сама собою і якщо на цей момент не існує можливостей для вирішення конфлікту. Такого роду відхід може бути реакцією на конфлікт, який затягнувся.

Пристосування – це відмова від власних інтересів та готовність піти назустріч опоненту. Взяти на озброєння цю стратегію сторони змушені при розумінні власних помилок, необхідності збереження нормальних взаємовідносин із супротивником, наявності сильної залежності від нього або загрози зазнати ще більших збитків від конфлікту.

Компроміс – це прагнення опонентів покласти край конфлікту окремими діями до певного рівня. Для нього характерною є відмова від частини раніше висунутих вимог, готовність визнати претензії іншої сторони частково виправданими та обґрунтованими. На сьогоднішній день саме ця стратегія використовується найчастіше і є доволі ефективною. Щоправда, для успішного застосування стратегії компромісу, необхідне розуміння опонентами наявності рівних можливостей та розуміння у необхідності задоволення прийнятими тимчасовими рішеннями. Треба мати на увазі, що конфлікт в такій змінній формі може спалахнути знову, адже проблема вирішена не остаточно. На певний час таке вирішення є доцільним, що часто необхідне у політичній боротьбі, але майже ніколи не потрібне тим, хто керує державою [Уткин З. А. Конфликтология. Теория и практика. – М. : Екмос, 1998].

Другий шлях вирішення політичних конфліктів за допомогою спільних дій з партнером, на відміну від орієнтації на односторонні дії, означає наступне: учасники виходять з того, що суперечності, які виникли між ними, повинні бути обговорені, а в результаті цього обговорення має бути вирішена проблема. Ідея ж цього шляху – "не ти проти мене, ми разом проти проблеми". Цей варіант політичного врегулювання конфлікту передбачає проведення прямих переговорів або переговорів за допомогою посередника. Переговори-це спільна діяльність двох або більше суб'єктів, що налаштовані на ефективне розв'язання спірних питань з оптимальним урахуванням потреб кожної зі сторін. Рішення, яке ухвалюється сторонами на переговорах, якщо вони завершилися домовленостями, завжди є спільним рішенням, тобто таким на яке погодилися учасники, підписавши відповідний документ. У такому разі сторони виходять з того, що у результаті обговорення можна знайти взаємоприйнятне рішення, яке потім закріплюється юридичними документами.

Визначення шляху, який буде обраний учасниками в якості головного, залежить від багатьох факторів. Наприклад, від існуючих традицій і механізмів вирішення конфліктів у його учасників, від їх установок і навичок у цій сфері. Дослідження методології вирішення конфліктів є важливим питанням у контексті підтримання миру та забезпечення безпеки людського життя. Життя пов'язане із процесом вирішення чималої кількості конфліктів. Людині не властиве постійне уникнення від них, а тому здатність до діалогу та вирішення конфліктів, бажано мирним шляхом, сприятиме нашому співіснуванню в жорстких та жорстоких умовах сучасного світу.

В. П. Гончарук, канд. політ. наук, доц., КНУТШ, Київ
VaHo75@mail.ru

ВИБОРЧА СИСТЕМА ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ У ФРАНЦІЇ

Виборча система є технічним інструментом, який здатен вплинути на формат як всієї політичної системи, так і окремих її елементів. Зокрема існує прямий зв'язок між виборчою та партійною системою, на що докладну увагу звертають такі дослідники як Е. Лейкман, Д. Ламберт, М. Дюверже, між виборчою системою та формою державного правління М. Уоллерстайн. Бажана модель виборчої системи встановлюється законодавцями й в найбільшій мірі може зазнавати впливу свідомого зовнішнього корегування. Виборча система може бути чинником політичної стабільності та передумовою формування ефективного уряду, або ж, навпаки, джерелом дестабілізації як на рівні парламенту, так і уряду, політичної системи в цілому.

Приклад Франції в досягненні політичної стабільності є достатньо показовим. Після тривалого періоду нестабільності IV республіки, лише після запровадження напівпрезидентської форми державного правління на рівні політичної системи вдалося стабілізувати роботу основних політичних інститутів.

Проте не варто спрощувати причини, які призвели до політичної стабілізації й зводити їх лише до самої напівпрезидентської моделі. Адже змішана республіка вважається однією із найбільш нестійких та небезпечних для формування стабільної політичної системи. На відміну від "чистих" президентських та парламентських форм державного правління, в напівпрезидентській республіці уряд формується і за участю президента, і за участю парламенту та передбачає подвійну підзвітність. Особливості формування уряду в напівпрезидентській республіці і призводять до небезпеки конфліктів та суперечок на рівні парламенту та президента, які вимушені змагатися в тому хто є важливіший та має домінуючий вплив на формування уряду.

Тому інструментарієм самої форми державного правління досягнути політичної стабільності буває часто дуже складно. В цьому випадку таким механізмом може стати виборча система.

У Франції електоральні механізми сприяли вирішенню двох важливих задач. По-перше, стабілізували парламенту більшість. По-друге, стабілізували взаємостосунки між президентом та парламентом. Суттєву стабілізаційну роль відіграє мажоритарна виборча система абсолютної більшості, за допомогою якої вдалося вирішити наступні завдання:

1. Обмежити доступ до парламенту крайніх політичних сил. Таким чином уряд формується із поміркованих, центристських партій. Також відсутність радикалів в парламенті відіграла позитивну роль в налагодженні продуктивної співпраці між президентом та Національною Асамблеєю. Навіть за обставин, коли глава держави не контролює парламентську більшість йому опонує поміркована, налаштована до співпраці, а не деструктивна опозиція. Обмеження ролі крайніх політичних сил вдається досягати за рахунок двотурової системи голосування. В другому турі голосування зазвичай перемагає кандидат із більш поміркованими політичними поглядами. Наприклад, за результатами парламентських виборів 2012 р. кандидати від крайньо-правої партії Національний Фронт в першому турі заручилися підтримкою 13,6 % виборців, але в підсумку праві отримали лише 2 мандати, що складає – 0,35 % всіх депутатських місць [http://en.wikipedia.org/wiki/French_legislative_election,_2012].

2. Об'єднати розпорошені політичні сили в широкі коаліції. Варіант двотурового голосування, який застосовується у Франції, передбачає можливість виходу до другого туру всіх кандидатів, які отримали щонайменше 12, 5% голосів зареєстрованих виборців. Тому коли до другого туру виходить понад 2 кандидата, зазвичай кандидати одного політичного спектру об'єднуються з метою не розпорошувати власний електорат та знімають свої кандидатури на користь найбільш рейтингового представника свого спектру. Таким чином утворюються широкі ліво-правоцентристські коаліції. У Франції такими центрами притягнення стали Соціалістична партія та Об'єднання за народний рух.

3. Деідеологізувати роботу парламенту. В Франції депутати обираються за уніомінальними мажоритарними округами. Незважаючи на те, що практично всі депутати є представниками певних партій, а за результатами виборів 2012 р. їх 14 [http://en.wikipedia.org/wiki/French_legislative_election,_2012], політики зважають свою депутатську позицію між ідеологічною партійною установкою та інтересами виборців округу. І інтереси округу їх часто стимулюють до співпраці з урядом та президентом. Тоді як в пропорційних системах, особливо в системах із жорсткими списками, партійна платформа є вирішальною для діяльності депутатів, що породжує політичне та ідеологічне протистояння на рівні законодавчого органу.

Серед інших електоральних механізмів, які впливають у Франції на мінімізацію конфліктів варто звернути увагу на наступні:

1. Двопалатна структура парламенту, що зменшує протистояння між парламентом і президентом за умов відсутності підтримки останнього в нижній палаті. Верхня палата зазвичай є більш поміркованою та знімає радикалізм нижньої палати.

2. Географічно-неоднорідна змішана система, яка застосовується при формуванні Сенату. За даної системи, а саме тієї моделі яка використовується у Франції, перемагають зазвичай більш помірковані, консервативні політичні сили, не даючи жодного шансу радикалам.

3. Формула оновлення половини складу верхньої палати кожні 3 роки, що призводить до більш поміркованих змін в політичному складі Сенату Франції.

4. Можливість розпуску нижньої палати президентом без будь-яких додаткових правових підстав. На практиці ця норма призвела не до загострення у взаємостосунках між президентом і парламентом та зловживання президентом своїми правами, а до формування конструктивної співпраці. Зазвичай президент одразу після свого обрання, оголошує про розпуск парламенту та проводить дострокові вибори, за результатами яких перемагає та формує лояльний до себе парламент.

Співвідношення між формою державного правління, виборчою та партійною системою у Франції є достатньо унікальними і склались історично. Порушення рівноваги хоча би в одному куті системи влади, може порушити загальний баланс стабільності, як це свого часу трапилося в 1986 р., коли була запроваджена пропорційна система виборів, що призвело до руйнації стійкої, поміркованої парламентської більшості. Проте приклад 1986 р. є показовим, що саме виборча система у Франції є тим невід'ємним механізмом який забезпечує політичну стабільність.

Ю. В. Дергунов, магістр політології, асист., МЕГІ, Макіївка
yuriy.dergunov@gmail.com

"СОЦІОЛОГІЧНИЙ МАРКСИЗМ" У ДОСЛІДЖЕННЯХ ПОСТРАДЯНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Процес переходу до капіталізму в Україні та інших пострадянських країнах є нерозривно пов'язаним із реконфігурацією соціальної нерівності у формі становлення специфічної класової структури, зосередженням політичної влади в руках панівного класу, залежною інтеграцією до глобальної капіталістичної системи. Це актуалізує евристичний потенціал критичних соціальних теорій, зокрема, марксизму як інструменту пояснення перебігу цього процесу, його проміжних результатів та подальших напрямків. Характеризуючи потенціал марксизму для дослідження політичної трансформації, необхідно враховувати хвилі та етапи його розвитку, під час яких на перший план виходить та чи інша проблематика у дослідженні капіталістичного суспільства. У цьому плані, плідною здається ідея М. Буравого про "соціологічний марксизм" як методологію, що наголошує на важливості дослідження суспільства (як сфери, тісно пов'язаної, але відокремленої від держави та економіки) як чинника відтворення капіталістичних відносин та їх потенційного подолання [Burawoy M. For a sociological Marxism: The complementary convergence of

Antonio Gramsci and Karl Polanyi // *Politics & Society*. – 2003. – Vol. 31, № 2] (важливо наголосити, що "соціологічний марксизм" не дорівнює "марксизму в соціології", а є досить чітко окресленою методологією, у тому числі, й у контексті політичної науки). Даний підхід ґрунтується на роботах А. Грамші (який досліджував роль "громадянського суспільства" як чинника забезпечення гегемонії) та К. Поланьї (котрий наголошував на необхідності "активного суспільства" для нейтралізації нейтралізації деструктивних сил через опір комодифікації). У той час, як роботи самого М. Буравого, присвячені аналізу пострадянських трансформацій виглядають вже дещо застарілими, оскільки вони є зосередженими на реаліях 1990-х рр. [Буравой М. Транзит без трансформації: інволюція Росії к капіталізму // Социс. – 2009. – № 9], ціла низка пізніших робіт вдало залучають ідеї А. Грамші та К. Поланьї до дослідження політичних трансформацій у ЦСЄ та СНД.

Поланьїанський підхід використовується в роботі Д. Боле та Б. Грешковіца [Bohle D. Capitalist Diversity on Europe's Periphery / D. Bohle, B. Greskovits. – Ithaca ; London : Cornell University Press, 2012]. Центральним для них є поняття режиму капіталістичної демократії, що включає в себе такі виміри: уряд (його підзвітність або захопленість); корпоративізм (система представництва та опосередкування соціальних інтересів); соціальне забезпечення; макроекономічна координація; ринок (ступінь комодифікації); демократія (система політичного представництва). Різний ступінь інтенсивності відповідних показників постсоціалістичних режимів капіталістичної демократії характеризує різні наявні режими: чистий неоліберальний тип у країнах Балтії, укорінено-неоліберальний тип у Вишеградських країнах, неокорпоративістський тип у Словенії. Загалом, логіка становлення режиму така: рівень державної спроможності визначає початкову стратегію реформ або їх відсутності; стратегія реформ може бути неоліберальною або може заперечувати неолібералізм (таким чином призводячи до неокорпоративістського варіанту, для якого характерне збалансоване поєднання матеріалістичних та ідеалістичних чинників легітимації); у випадку неолібералізму найважливішим є характер легітимації – матеріалістичний чи ідеалістичний, – що зумовлює формування неоліберального або вкорінено-неоліберального режиму; ці режими включаються до структур міжнародного розподілу праці через відповідні форми залежності. У цілому книжка Д. Боле та Б. Грешковіца є цікавою демонстрацією впливу держави та початкового балансу сил на характер капіталізму та його легітимації, а отже, й відтворення.

Що до грамшіанських підходів до переходу до капіталізму та його легітимації, ключовим поняттям у них є пасивна революція, тобто зміна форм накопичення згори, шляхом елітних трансформацій та конфліктів, без гегемоністичного контексту з боку ширшого суспільства. У грамшіанських дослідженнях це поняття вживалось як у широкому, історико-матеріалістичному контексті, для пояснення довготривалих змін, так і у більш вузькому сенсі для характеристики процесів та подій, що зіграли

ключову роль у підтриманні капіталістичного панування після переходу до капіталізму. Тут найцікавішим є другий аспект цього вжитку.

Наприклад, П. Бедірханоглу [*Bedirhanoglu P. The nomenclatura's passive revolution in Russia in the neoliberal era // Russian Transformations: Challenging the Global Narrative / ed. by L. McCann. – London : Routledge Curzon, 2004*] виділяє такі стадії пасивної революції в Росії:

- 1) радикальні неоліберальні реформи за підтримки Заходу;
- 2) цезаристська авторитарна консолідація державної влади Єльциним після 1993 року як чинник опосередкування суперечливих вимог МВФ та капіталістичного класу, що перебував у стадії становлення;
- 3) повторна перемога Єльцина та посилення вимог МВФ щодо проведення неоліберальної політики після того, як було забезпечено перебування цього президента при владі.

Інший аналіз пасивної революції в Росії, що виглядає більш адекватним, запропонував О. Ворт [*Worth O. Autocratic neoliberalism and beyond: Russia's Caesarist journey into the global political economy // First the Transition, Then the Crash: Eastern Europe in the 2000s / ed. by G. Dale. – London : Pluto Press, 2011*]. О. Ворт виходить з того, що єльцинському періоду була притаманна мінімальна гегемонія, тоді як Путін зумів забезпечити сильнішу гегемонію через трансформізм (тобто часткове врахування вимог опозиції та підкорених класів) шляхом відновлення потужної держави, проведення популістської політики цезаризму, обмеження політичного впливу олігархії та претензій на відновлення великодержавного статусу на міжнародній арені.

Мабуть, найцікавіший аналіз динаміки пасивної революції та гегемонії запропонував С. Шилдз [*Shields S. How the East was won: Transnational social forces and the neoliberalisation of Poland's post-communist transition // Global Society. – 2008. – Vol. 22, № 4*] у своєму дослідженні переходу до капіталізму в Польщі. Шилдз показує, що цей процес проходив у кілька стадій:

- 1) утвердження неоліберальної гегемонії в контексті плану Сакса-Бальцеровича;
- 2) деполітизація неолібералізму під гаслом "європеїзації", тобто долучення до структур ЄС;
- 3) популістське заперечення неолібералізму, що, втім, не ставило під сумнів базові засади наявного польського капіталізму.

Загалом, можна сказати, що приклади залучення ідей А. Грамші та К. Поланьї для дослідження політичних трансформацій у ЦСЄ та СНД є досить успішними. Це підтверджує правильність ідеї М. Буравого про актуальність "соціологічного марксизму" як дослідницької програми, хоча наявний стан її застосування свідчить про те, що вона далека від статусу парадигмальної. Її успіх у конкуренції дослідницьких програм визначатиметься не тільки її власним науковим потенціалом та здобутками, але й позанауковими чинниками, що спершу зумовили занепад популярності марксизму в соціальних науках, а тепер призводять до її поступового відновлення

РЕСУРСИ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Влада є постійним та невід'ємним елементом життєдіяльності суспільства, важливим елементом суб'єкт-об'єктних політичних відносин. Існує багато визначень поняття влада, що узагальнено у різних концепціях: телеологічній, реляціоністській, системній, біхевіоральній та психологічній. Влада виступає як спроможність досягнення поставленої мети; як відношення окремих суб'єктів, що здійснюють вплив один на одного; як унікальний елемент політичної системи суспільства, що регулює відносини між людьми; як тип поведінки, за якої існують відносини панування-підкорення; як психологічна необхідність людини до владних відносин. Проте жодна з перелічених концепцій неповністю розкриває сутність влади, механізми її діяльності, характеристик, атрибутів та засобів здійснення.

Політична влада – це готовність та можливість суб'єкта здійснювати вплив на об'єкт політики, використовуючи різноманітні способи досягнення поставленої мети. Сучасний британський політолог Е. Хейвуд зазначає: "політика – це влада: здатність досягти бажаного результату будь-якими засобами" [Хейвуд Э. Политология / пер. з англ. под ред. Г. Г. Водолазова, В. Ю. Бельского. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2013. – С. 12]. Відповідно до вимог часу влада використовує різні ресурси для досягнення мети.

Термін "ресурси влади" ввів американський політолог М. Роджерс та визначає його як "благо, володіння яким підвищує здатність його власника впливати на інших індивідів" [Rogers M. F. Instrumental and Infrareources: The Bases of Power // American Journal of Sociology. – 1974. – Vol. 79, № 6. – P. 1425].

Окрім терміну "ресурси влади" у політичній літературі часто використовують наступні терміни, що заміняють його – "основи влади", "засоби влади" та інші. Проте використання терміну "ресурси" є більш загальноприйнятим. Доречним є розгляд питання використання наявних ресурсів влади у певних ситуаціях. Наприклад, В. Г. Лєдяєв розмежовує "загальні ресурси влади" та "конкретні". "Загальні ресурси влади – це засоби, які суб'єкт контролює та може використовувати для досягнення підпорядкування об'єкта. Конкретні ресурси влади – це ті загальні ресурси, які обумовлюють владні відносини (спроможність суб'єкта домогтися підлеглості об'єкта) за певних умов та у певний час" [Лєдяєв В. Г. Власть: концептуальный анализ. – М. : РОССПЭН, 2001. – С. 218].

Аналіз ресурсів політичної влади необхідний для розуміння розподілу владних сил у суспільстві, він допомагає виділити різні форми влади та оцінити її основні параметри. Використовуючи ресурси, політичний суб'єкт може мати різні мотиви: наприклад, переконання чи покарання. У процесі їх реалізації суб'єктом вони можуть трансформуватися у вла-

ду, яка здатна перетворювати їх у сталий вплив у рамках системи взаємопов'язаних агентів. Наявність ресурсів влади не обумовлює існування влади. Ресурси можуть стати основою владних відносин лише тоді, якщо суб'єкт володіє знаннями та вміннями їх використовувати. Якщо суб'єкт не може використовувати наявні в нього ресурси, то він володіє лише потенційною владою і фактично не здатен домогтися підпорядкування об'єкта. Також наявність ресурсів та їх використання ще не свідчить про те, що об'єкт, на якого спрямоване застосування різних засобів, буде реагувати та діяти згідно поставленої мети.

Дослідження ресурсів політичної влади передбачає використання двох послідовно змінюваних підходів: аналітичного та синтетичного. Перший передбачає виявлення окремих елементів ресурсів влади. Наступний, більш складний етап, потребує синтетичного підходу, що ґрунтується на виявленні реальних комбінацій цих елементарних видів ресурсів у конкретних суспільствах. Загалом, формування та функціонування будь-якої реальної влади базується на використанні всіх можливих ресурсів.

Так, існують різні критерії для класифікації ресурсів політичної влади. Зарубіжні дослідники приділяли значну увагу цьому дослідженню ще у середині XX століття.

Американський соціолог А. Етцйоні розробив "класичну" на сьогодні типологію ресурсів політичної влади, серед яких виокремив наступні: утилітарні, примусові та нормативні [Etzioni A. Comparative Analysis of Complex Organizations. On Power, Involvement, and Their Correlates. – New York : The Free Press, 1961. – С. 37–43]. Утилітарні ресурси – це матеріальні та соціальні блага, що пов'язані із повсякденними інтересами людей. Використовуючи їх, влада, особливо державна, може "купувати" не тільки окремих політиків, а й цілі верстви населення. Примусові ресурси – це заходи адміністративного покарання, судового переслідування, силового примусу. Вони використовуються, зазвичай, у тих випадках, коли не спрацьовують ресурси утилітарні. Нормативні ресурси включають в себе засоби впливу на свідомість людини, на формування переконань, ціннісних установок, на мотивацію поведінки. Вони покликані переконати громадян у зацікавленості влади важливими проблемами соціуму, забезпечити схвалення дій суб'єкта влади, прийняття його вимог. Відповідно до цієї класифікації можна оцінити тип політичного режиму в державі.

Також ресурси політичної влади часто класифікують відповідно до сфер життєдіяльності суспільства: економічні (затвердження державного бюджету), правові (покращення законодавства шляхом використання світової практики), соціальні (можливість зміни статусу певних соціальних груп), інформаційні (створення рекламних кампаній), культурні (утвердження та збереження цінностей демократії, підтримання духу патріотизму) та інші. У різних сферах влада використовує неоднакові засоби для виконання поставлених задач. Часто до вище перерахова-

них ресурсів додають символічні ресурси політичної влади. До них можна віднести символічні коди, системи, міфи, ритуали, традиції та інше. Символічні ресурси політичної влади виконують інтегративну роль у політиці. Символ невід'ємний елемент політичного життя, є способом кодування інформації та структуризації у нові форми та значення. Вони допомагають об'єкту засвоювати певні повідомлення суб'єкта. У кожному типі ресурсів політичної влади присутні символічні ресурси: в економічному – товарний знак чи логотип, у юридичному – конституція, у соціальному – політичні партії, в інформаційному – реклама будь-якого товару, у культурному – релігія. Таким чином, символ пронизує будь-яку сферу політичної системи та спрощує сприйняття у масовій свідомості. Символ є певним знаковим способом пояснення політичного світу, а також інформаційно-комунікативним взаємозв'язком влади та населення. Суб'єкти політичної влади здатні конструювати та використовувати символи та символічні системи.

Таким чином, політична влада, що уособлена у політичних акторах здійснює свою політичну волю завдяки використанню певних ресурсів. Ці засоби не є універсальними, а різняться відповідно до умов здійснення та сфери застосування. Ресурси політичної влади відіграють вирішальну роль у створенні політичної волі суб'єкта.

В. В. Дзятківський, асп., КНУТШ, Київ
slavin3@gmail.com

МОРАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ ВЗАЄМОВІДНОСИН ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ

Відносини держави та громадянського суспільства є актуальною проблемою в умовах розвитку сучасної політичної системи України. Взаємодія цих двох інститутів суспільства визначає політичний режим в межах конкретної країни, а також впливає на формування політико-правової системи держави загалом. Механізми взаємовідносин та взаємного впливу держави й громадянського суспільства забезпечуються законодавством, а також ґрунтуються на системі загальноприйнятих моральних й політичних норм та правил поведінки. З одного боку, відносини держави та громадянського суспільства регулюються нормами права (точніше конституційного права), з іншого – нормами моралі, усталеними політичними традиціями, етикою представників органів державної влади та нормами діяльності громадських організацій, рухів тощо. Важливим інститутом взаємодії держави та громадянського суспільства є політична відповідальність, яка не лише регулює даний тип суспільних відносин, але й відтворює співвідношення діяльності держави та громадянського суспільства, її проявів та наслідків з вищезазначеною системою норм та правил політичного життя, вимог щодо здійснен-

ня публічної влади. Політична відповідальність має своєю складовою конституційно-правову відповідальність як формальний механізм регулювання, що відноситься до сфери норм права. Особливим видом політичної відповідальності є морально-політична відповідальність, яка безпосередньо визначає характер взаємодії елементів механізму держави з громадянським суспільством.

Виокремлення морально-політичної відповідальності в системі взаємовідносин держави та громадянського суспільства дозволяє виявити шляхи подолання суперечності у співвідношенні законодавчо визначених норм з нормами суспільної моралі, громадським осудом, в межах діяльності представників органів державної влади та інститутів громадянського суспільства. Фактично, морально-політична відповідальність об'єднує ознаки політичної відповідальності як окремого виду відповідальності соціальної із моральними засадами поведінки суб'єктів політики та загальноприйнятими нормами здійснення ними своєї діяльності. Морально-політична відповідальність представників держави та громадянського суспільства може мати як індивідуальний, так і колективний характер. Звідси, важливим є поведінковий аспект даного типу відповідальності, на якому наголошує Г. М. Малкіна: "морально-політична відповідальність – це відповідальна поведінка як ставлення до виконання громадянських обов'язків... Настання морально-політичної відповідальності відбувається у формі громадянського осуду поведінки її суб'єкта" [Малкіна Г. М. Політична відповідальність у демократичному суспільстві (інституціональний аспект) : монографія. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. – С. 29]. Поведінка є не менш важливим об'єктом морально-політичної відповідальності, ніж діяльність посадовця чи учасника громадської організації. В межах взаємодії держави та громадянського суспільства, морально-політична відповідальність відіграє роль регулятора всього даного процесу, починаючи від мотивів поведінки та закінчуючи кінцевими результатами функціонування даних інститутів політичної системи суспільства.

Система відносин держави та громадянського суспільства характеризується зіткненням інтересів представників органів держави та громадських організацій, політичних партій, а також конфліктом інтересів всередині механізму держави та інститутів громадянського суспільства. Яскравим прикладом є протистояння парламентської більшості та меншості, які так чи інакше спираються на підтримку певної частини громадянського суспільства. Морально-політична відповідальність є необхідним елементом такого типу взаємодії, адже відповідні правові норми, визначені законодавством, не завжди мають необхідні механізми реалізації в конкретних ситуаціях конфлікту інтересів. Як зазначає австралійський дослідник Дж. Ур: "Конфлікти інтересів можуть виникати і виникають, відповідно має забезпечуватись регулювання щодо перевищення посадових повноважень. В той же час, так само як і конфлікт інтересів може виникнути конфлікт відповідальності, в якому відбувається зітк-

нення конкуруючих систем етики політичної відповідальності" [*Uhr J. Professionalising Corruption? Investigating professional ethics for politicians // Corruption: expanding the focus. – Canberra : ANU ePress. – 2012. – P. 135*]. В межах механізму держави та громадянського суспільства формуються окремі системи етики політичної відповідальності, які можуть співіснувати або суперечити одна одній. Морально-політична відповідальність виконує функцію відтворення цих етичних систем (норм суспільної моралі, політичних норм, норм корпоративної етики, нормативної бази діяльності органів держави) таким чином, щоб відносини держави та громадянського суспільства відбувались у вигляді взаємодії із подолання конфліктів інтересів різноманітних суспільних груп, що є передумовою інтеграції політичної системи.

Варто зауважити, що морально-політична відповідальність має як неформальну, так і формальну сторони. З одного боку, основною санкцією в межах реалізації морально-політичної відповідальності є громадський осуд та відповідні політичні наслідки, що базується на громадянському обов'язку та на системі норм суспільної моралі. В той же час, морально-політична відповідальність може мати формалізований характер та відображатись у юридичних нормах, наприклад нормах конституційного права. В. І. Кафарський зауважує: "Незважаючи на те, що інститути політичної та конституційно-правової відповідальності належать до різних систем суспільства, вони взаємопов'язані спільними суб'єктами конституційних правовідносин. Важливим компонентом такого взаємозв'язку є етична (моральна) система, яка дає змогу вести мову про позитивну політичну та позитивну конституційно-правову відповідальність" [*Кафарський В. І. Політична і конституційно-правова відповідальність суб'єктів державно-політичних відносин // Держава і право. – 2010. – № 48. – С. 124*]. Таким чином, морально-політична відповідальність поєднує у собі характеристики політичної та моральної відповідальності, які можуть відтворюватись у вигляді формалізованих норм. Так, парламентська етика та етика урядовців мають не лише дисциплінарний характер, але також є законодавчо закріпленими у спеціальних системах нормативно-правових актів. Отже, діяльність представника органу держави або учасника громадської організації, члена партії, що суперечить нормам суспільної моралі, може мати своїм наслідком негативну відповідальність у вигляді вилучення з політичної системи та застосування відповідних юридичних санкцій.

Проблема морально-політичної відповідальності є новою для сучасної політичної науки, адже співвідношення політичної та моральної відповідальності щодо функціонування суб'єктів політики досі залишається не вирішеним вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Застосування поняття морально-політичної відповідальності є досить актуальним та ефективним щодо з'ясування різних аспектів відповідальності представників органів державної влади та інститутів громадянського суспільства. Морально-політична відповідальність – це вид політичної відповіда-

льності, головна функція якого полягає у визначенні не лише формально закріпленої сторони відповідальності суб'єктів політики (у вигляді порушення політико-правових норм та нормативних актів), але й відповідальності за порушення норм корпоративної етики та норм суспільної моралі. Застосування морально-політичної відповідальності в межах системи відносин держави та громадянського суспільства дозволяє уникнути суперечності співвідношення діяльності суб'єкта політики із законодавством та нормами суспільної моралі й усталеними правилами політичної діяльності.

С.-В. С. Йосипенко, студ., КНУТШ, Київ
Svs.sengulier@ukr.net

ПОЄДНАННЯ МОНАРХІЇ ТА ДЕМОКРАТІЇ ЯК ОСНОВА ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Сьогодні в більшості країн Європи діє ліберальна демократія. Це один з найпоширеніших різновидів демократії. Історія знає і функціонування прямої демократії, прикладом якої можуть служити Афіни. Завдяки цьому ми побачили дію її механізмів. Але сьогодні такого різновиду її форми немає, адже демократія – це лише ідея, ціль, яку досягнути на практиці майже неможливо. Проблема в тому, що дуже важко забезпечити владою усіх людей, почути їх, адже це може призвести до безладу і охлократії. Натомість ліберальна демократія наближається до ідеалу індивідуальної свободи громадянина.

Але країні не обов'язково мати республіканську форму правління, щоб мати демократичний режим. Таким прикладом може виступати Великобританія. Ця країна цікава тим, що, не зважаючи на те, що вона є конституційною монархією, вона не має писаної конституції, але у ній пильно слідкують за виконанням (дотримуються) прав людини. Це можливо, зокрема, завдяки прецедентному праву, яке на сьогодні налічує понад 500 тисяч випадків, *common law* та *"judicial review"*. Щодо останнього, то навіть американці при розробці своєї конституції взяли за зразок механізм взаємодії Конституції Англії, що обмежувала владу системою "стримувань і противаг", і не допускала зловживання влади королем і парламентом. Слід додати, що необхідним елементом стримувань і противаг у Великобританії є судова система. Суд може скасувати закон, якщо він не відповідає певним правам людини і традиціям країни. Але американці відійшли від англійського прикладу у двох суттєвих відмінностях: "вони відмовились від ідеї суверенітету парламенту, вважаючи, що законодавча влада сама має бути обмеженою, а також заради цього потурбувались про окремо написану конституцію[в Англії конституція, яку загалом називають "неписаною", існує не як окремий документ, а як сукупність нормативних документів, судових рішень, угод, а також справді "неписаних" парламентських правил і загальновизнаних

привілеїв королівської родини], вищу за звичайне законодавство й таку, що поправки до неї можуть обмежувати владу самого Конгресу (тоді як британський *Bill of Rights* "Білль про права" фіксує лише обмеження королівської влади)" [*Філіп Рено. JUDICIAL REVIEW судовий контроль конституційності законів // Європейський словник філософій. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. – С. 229*].

Щодо парламенту, то Британський парламент є одним з найстаріших парламентів світу. Його історія бере початок з кінця XIII століття. Йому, разом з урядом, відводиться головна роль у керуванні країною, адже Великобританія є конституційною монархією. Владу монарха обмежує парламент, правова традиція, в тому числі прецедентне і звичаєве право, статuti та інші види законів. Тобто майже вся влада належить уряду, парламенту та суддям. Також у цій країні немає чіткого розподілу на три гілки влади. Але, не зважаючи на все це, ми можемо з впевненістю сказати, що Великобританія – одна з найдемократичніших країн світу. В ній немає обмеження на використання релігійних символів, є вражаюча свобода слова.

А все це йде з далеких часів, а саме з прийняттям першого акту конституційного типу про права людей – Великої хартії вольностей, що була прийнята 1215 року, в якій йдеться про те, що жодна людина не буде позбавлена свободи або майна без законного на те вироку. Підписання Великої хартії вольностей королем Іоаном Безземельним призвело також до утворення в Англії станової монархії. Також є й інші документи, що були прийняті в Європі, які забезпечували права людей, такі як Литовські статuti. Але вони не мали подальшого розвитку, адже ні до чого не призвели і не продовжили традиції демократії. Так, наприклад, не зважаючи на Литовські Статuti, Білорусь на сьогодні є абсолютно авторитарною державою і не має і тіні про права людини та її свободу в реальності. Щодо Великобританії, то деякі закони з того часу і досі функціонують у суспільстві.

У Великобританії діє двопалатна система, в якій верхня палата – Палата лордів і нижня палата – Палата громад. Верхня палата не обирається, вона включає лордів духовних (духовенство) і лордів світських (членів перства). Це залишок традиційного елементу монархічності, коли посада батьків передається у спадок дітям. Тоді як Палата громад обирається демократичним шляхом. Всі міністри і навіть прем'єр-міністр обираються лише зі складу парламенту.

Дві провідні партії в англійській багатопартійній системі – Ліберальна партія (1861 р.) і Консервативна партія (1867 р.) – є також одними з найстаріших й найчисельніших партій світу. Ці партії беруть свій початок з невеликих аристократичних угруповань вігів та торі. Їх погляди не сходились у становленні політичного режиму: "Віг – це не лише ліберал, але також і понад усе свідомий спадкоємець англійської конституційної традиції – Rule of Law (верховенства закону) та прав Парламенту. Так само торі – це консерватор, пов'язаний із певним типом суспільних від-

носин, в яких авторитет аристократів (notables) є невіддільним від їхньої ролі захисників суспільства; цьому типу відносин відповідає й специфічна оцінка англіканської релігійної традиції" [*Філіп Рено. WHING / TORY ліберал, консерватор* // Європейський словник філософій. – С. 341].

Саме поєднання звичаїв, традицій (елементи монархії) і доповнення до цього чогось нового (елементи демократії), і робить її відмінною від решти країн. Це забезпечує визначну специфіку політичної системи Великобританії. Вона іде в ногу з передовими країнами світу, пов'язуючи ці кроки зі своєю історією.

А. В. Калінін, студ., КНУТШ, Київ
Artemiy Kalinin@gmail.com

ЧИ МОЖЕ СИТУАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ ФОРМУВАТИ ПІДВАЛИНИ "НОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ"?

Відомо, що в історії світової політичної думки одним із основних чинників формування поглядів, ідей та думок щодо окремих чи загальних царин суспільного життя є ідеологія. В класичному розумінні ідеологією слід вважати "систему концептуально оформлених уявлень, ідей і поглядів на політичне життя, яка відбиває інтереси, світогляд, ідеали, настрої людей, класів, націй, суспільства та політичних партій" [*Чигурин Ю. Ю. Політична ідеологія: минуле, сучасне, майбутнє. – К. : Вид-во "Зовнішня торгівля", 2004. – 45 с.*]. Однак протягом 20 сторіччя ми мали приклади, коли класичні політичні ідеології (лібералізм та консерватизм) перейняли недопустимі (як здавалось, в той момент) тези про контроль держави за ринком та працею і права на вільну конкуренцію. Ці два постулати породили й новий формат розуміння ідеологій, про які ще написав Карл Мангейм у роботі "Ідеологія та утопія" у 1929 році, де зазначав про "змінність ідеологем", що здатні видозмінювати, створювати нові умови розвитку ідеології та змінювати її основні концептуальні положення як на теоретичному, так і на практичному рівнях її застосування. Таким чином, постає питання про те, що насправді змінюється – сама суть ідеології як концептуально оформлених уявлень та ідей чи її основні ознаки, складові, які характерно розкривають ідеологію? На сьогодні чіткої та однозначної відповіді в політичній науці просто немає, так як розуміння ідеології та її суті, основних критеріїв, типології та особливостей, а також вивчення сутності ідеологем як складової частини досліджуваного питання, дозволяють говорити про доволі різні точки зору щодо даного питання. Зокрема, наголошується про вплив особливих ідеологем як лобізм, зміна політичної кон'юнктури, політична ситуація. Вони стають новим виявів ідеологем, що характерні певній чи певним ідеологіям. Саме ситуація політичного характеру, на думку дослідників О. Демидова та А. Федосєєва, в процесі детермінації політичної діяльності починає діяти не як абстрактні закони, інтереси, обставини та по-

зиції, а як конкретні, обумовлені часом та місцем модифікації, фактори як постійної та довгострокової дії, так і динамічно змінні. Їх сукупність і породжує "політичну ситуацію – властиву даному часу, місцю взаємодію об'єктивних обставин, що безпосередньо визначають можливості і завдання політичної діяльності, яка слугує причиною політичної події" [Демидов А. И. Основы политологии / А. И. Демидов, А. А. Федосеев. – М. : Высш. шк., 1995. – С. 183].

Таким чином, аналізуючи політичну ситуацію в теоретичному полі дослідження, ми розуміємо про те, хто і як забезпечує значну перевагу в політичній діяльності тому, хто володіє і полем діяльності ситуації, і власне самим розумінням ситуації, залучаючи ідеологеми чи власне, усю суть ідеології. А. Коваленко зазначає, що політичний процес проявляється в конкретній політичній ситуації: "Політична ситуація – це стан політичної системи і комплекс взаємодій між її суб'єктами в певний період часу" [Коваленко А. О. Політичний аналіз і прогнозування. – К. : Наук. світ, 2002. – С. 115]. Це визначення вказує щодо належності політичної ситуації до розгортання політичної системи, стану її еволюції та суб'єктів, що є виразниками як політичних, так і позаполітичних поглядів. Значить, можна прийти до висновку, що конкретно визначена ситуація у відповідному просторово-часовому вимірі здатна створювати теоретичне поле нових концептуальних засад та поглядів. Однак залишається відкритим питанням – що ж в цьому полі варто назвати "новими поглядами" чи "новою ідеологією"? І чи насправді, вони є характерно відмінними від нині відомих?

Дослідники Демидов та Федосеев, як ми бачили, зазначили "про ситуацію як місце взаємодії об'єктивних причин", а значить, розуміння політичної ситуації вимагає знань щодо проблеми в переліку наступних питань:

1. Що трапилось?
2. Які передумови та причини даної ситуації?
3. Як розуміти та діяти в даній ситуації?
4. Які наслідки та прогнози можна дати щодо розвитку даної ситуації?

Відповідно, нам слід констатувати, що відповіді на поставлені питання говоримуть про "політичний ситуаціонізм" як нову ідеологію, тобто дана система концептуальних знань, уявлень та ідей, яка проявляє свої особливості лише при наявності конкретної політичної ситуації, має стабільний характер і не з'являється та зникає стихійно, а також вміщує в себе різні ідеологеми таким чином, аби політична ситуація була на користь та перевагу саме тим групам осіб, які неї послуговуються. Прикладом такого вияву політичного ситуаціонізму є характер діяльності лобістів, невідкладні впливові особи в політичному житті суспільства, політичної партії, певного прошарку владних структур (так званих "сірих кардиналів"), політики з нечіткою (розмитою) політичною оцінкою та кон'юктурою поглядів, особливості діяльності та заяв маргінальних радикальних угруповувань тощо. Власне, тільки

ситуація політичного характеру може показати про необхідність застосування різних ідеологем, як-то солідарність та синдикалізм, спротив та свобода, рівність та право вільного ринкового механізму. Саме тому політичний ситуаціонізм перестає бути просто випадковим чи незрозумілим явищем, а скоріше є продуктом постійного створення нових форм розвитку політичної ідеології та політичної ситуації. Як висновок, ми можемо говорити, що за сучасних умов полідисциплінарності наукового знання та розуміння досліджуваних проблем, а також здобутків у теоретико-методологічних засад вивчення ідеології та політичної ситуації, стає очевидним, що політична ситуація може бути і здатна бути не випадковим витвором нової форми політичної ідеології, а у певних випадках – і стати новою політичною ідеологією.

В. Л. Кирик, канд. політ. наук, КНУТШ, Київ
lkir@ukr.net

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО ЕКОРОЗВИТКУ

Небезпека глобального омніциду (загибель всього живого) змушує людство шукати дороги до вживання, до порятунку. Загальновідомими в контексті пошуку екологічної парадигми співжиття людини і природи стали наукові праці Е. Гертнера, А. Гора, Ж. Дорста, Б. Коммонера, М. Абіха, Г. та Е. Одумів, К. Паавера, А. Печчеї, А. Урсула, Б. Уорда, Р. Дюбо, В. Хьосле, Г. Хефлінга, Р. Парка та ін.

Значний внесок в осмислення екологічної проблематики в реалістично-пошуковому контексті щодо майбутнього людства внесли українські дослідники, зокрема, В. Андрущенко, В. Вандишева, Т. Гардашук, А. Голубець, Д. Городзинський, В. Крисаченко, М. Кисельов, С. Мороз, А. Нагорна, О. Салтовський, М. Тарасенко, А. Толстоухов, М. Хилько, та ін.

У важливому звіті Комісії Брундтланд (прем'єр-міністр Норвегії) "Наше спільне майбутнє" пролунав заклик необхідності переходу до "нової ери економічного розвитку, безпечного для навколишнього середовища". Комісія заявила: "Людство в змозі зробити розвиток сталим – забезпечити, щоб воно задовольняло потреби теперішнього часу, не піддаючи ризику здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби" [Программа действий. Повестка дня на 21 век и другие документы конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении / сост. М. Китинг. – Женева : Центр "За наше общее будущее", 1993. – С. YII].

Саме так вперше в міжнародних документах було використано термін "Sustainable development", який в українському перекладі інтерпретується як "сталий розвиток". Загалом програму сталого розвитку Комісії Брундтланд було підтримано в цілому ряді наукових досліджень і звітів міжнародних організацій, а також на Конференції по навколишньому середовищу та розвитку у Ріо-де-Жанейро (1992 р.), Йоганнесбурзі (2002 р), Кіото (2007 р.)

Так, Міжнародна конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) однією з головних проблем, що розглядались, висунула *нероздільність задач економічного розвитку та збереження природного середовища і сформулювала такі установки*: "економічний розвиток у відриві від екології призводить до перетворення Землі в пустелю; екологія без економічного розвитку закріплює зубожіння й несправедливість; рівність без економічного розвитку – зубожіння для всіх; екологія без права на дію є часткою системи покріпачення; право на дію без екології торує шлях до колективного знищення, яке рівною мірою зачіпає усіх" [Конференция ООН по окружающей среде и развитию (Рио-де-Жанейро, июнь 1992 года). – Новосибирск, 1992. – С. 22].

Ріо-де-Жанейрська конференція вперше за історію людства наголошала про необхідність *сталого розвитку*, при якому усуваються суперечності між соціально-економічним зростанням, природокористуванням і збереженням великих і малих екосистем та визначила *основні положення стратегії сталого розвитку*:

1) сталий розвиток – це регульований процес, більш упорядкований порівняно з існуючим;

2) прагнення до безмежного збільшення обсягів виробництва і споживання врешті-решт веде до соціально-економічних потрясінь;

3) регуляторами сталого розвитку є чисельність населення, споживання і обсяги промислового виробництва які мають свої квоти і ліміти на викиди, а також технологія;

4) сталому розвитку притаманні регульований розвиток суспільства і біосфери, націленість ведення економічної діяльності та екологічного господарства на задоволення не індивідуальних, а суспільних інтересів;

5) чинниками соціально-економічної дестабілізації є погіршення стану здоров'я і скорочення середньої тривалості життя, економічний спад, етнокультурна деградація та зростання соціально-політичної напруги і т. ін.;

6) у процесі сталого розвитку задоволення існуючих потреб здійснюється без втрат для сучасного і майбутнього поколінь;

7) сталий розвиток має врахувати геополітичне розташування країн, їх культуру, особливості соціально-економічного розвитку;

8) екологічний аспект сталого розвитку передбачає збереження стійкості біосфери як системи;

9) передумовою переходу до сталого розвитку є соціально-економічна стабілізація;

10) всі країни мають право застосувати власні концепції стійкого розвитку [Программа действий. Повестка дня на 21 век и другие документы конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении. – С. X].

Акцентуємо увагу на те, що концепція сталого розвитку вироблялася тоді, коли всі ознаки глобальної катастрофи і потенційного кінця людства вже стали реальністю. Вона вироблялася не як протиотрута чи механізм подолання локальних негараздів, а як універсальна система подо-

лання глобальної катастрофи" [Толстоухов А. В. Глобалізація. Влада. Еко-майбутнє. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2003. – С. 251]. Оскільки в основі останньої знаходиться екологічний чинник, то очевидно, слід уже вести мову і про сталий екологічний розвиток.

Дана концепція знову стала центром уваги політиків світу на новому самміті під егідою ООН, який відбувся восени 2002 року в Йоганнесбурзі, де були прийняті нові нормативні документи, зокрема "Йоганнесбурзька декларація по сталому розвитку". Однак, перш за все необхідно відмітити, що у центрі уваги учасників самміту знаходяться, знову ж таки, не власне екологічні проблеми, а саме концепція сталого розвитку, де збереження навколишнього середовища є лише складовою, поряд з економічним і соціальним розвитком.

Виходить, що екополітичні цілі обмежуються цілями "керування природою", яка розглядається фактично базою природних ресурсів. Отже йдеться про те, природне середовище все ще вважається *засобом* для здійснення сталого розвитку – соціального та економічного розвитку людства, майстернею людини, своєрідною коморою запасів їжі – і лише в цьому її видається цінність, лише для цього ми маємо прагнути зберегти навколишнє середовище, не дати загинути біологічній варіативності.

Подібна точка зору в наш час, безумовно, є застарілою і неспроможною вирішити глобальну екологічну проблеми, адже у ній відсутній сам ціннісний аспект природи як такої, передає статику, а не динаміку розвитку суспільства і природи. Сам же розвиток суспільства має відбуватися за умови збереження природи і для забезпечення усталеного екологічного розвитку кожна країна повинна виробити свою стратегію поведінки.

Р. М. Ключник, асп., ДНУОГ, Дніпропетровськ
Ruslan-dne@yandex.ru

ДЕЛІБЕРАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ КРИЗИ

Під деліберативним процесом розуміють застосування масових консультацій із суспільно значущих проблем і залучення до розробки політики якомога більшої кількості громадян. Це порівняно нове явище у політичному житті є результатом усвідомлення обмеженості традиційних форм взаємодії у політичній сфері життя суспільства, особливо в умовах кризи.

Деліберативні технології були вперше застосовані у Канаді і поєднували технології масової комунікації з традицією наукового обговорення. Механізм деліберативного процесу можна описати таким чином: після отримання відповіді від того чи іншого сегмента адресата консультант (аналітичний центр) здійснює процес комунікації, тобто відкритий обмін повідомленнями між різними сегментами адресата, який призводить до зіткнення їх точок зору, обговорення і корекції позиції певного сегмента.

Метою деліберативного процесу є конвенціоналізація позицій, що полягає у знаходженні такої позиції, яка дозволяє різним адресатам зрозуміти один одного, а потім досягти консенсусу.

Деліберативний процес включає проведення круглих столів, публічні діалоги між представниками політики, бізнесу та профспілок, розробку проектів нормативно-правових актів, опитування громадської думки та інші заходи, ініціаторами яких часто є політичні мережі [Сергеев В. С. Політичні мережі як форма взаємодії держави та громадянського суспільства. – Дніпропетровськ: Інновація, 2011. – С. 78]. Можна виокремити такі деліберативні форми участі громадян у політиці: журі громадян, місцеве планування, обговорення соціальних та економічних проблем (громадські слухання), форуми громади тощо. За допомогою деліберативних інструментів громадяни можуть стати не лише "споживачами", а й "виробниками" публічної політики.

В умовах політичної кризи, яка характеризується нестачею часу на прийняття політичного рішення, що має задовольнити усіх учасників процесу, надзвичайно важливим є залучення громадян до інтерактивного політичного життя. Інформаційна революція та глобалізація неминуче ведуть до віртуалізації відносин у суспільстві, отже, до порядку денного у розвинених країнах включено посилення комунікативної складової у політичному житті.

Впровадження новітніх комунікативних технологій у політичне життя вимагає високого рівня розвитку, наявності розвиненої технологічної інфраструктури і кваліфікованих кадрів. Одним з яскравих прикладів успішного втілення концепції електронної демократії є Естонія, де з 2001 р. функціонує портал "Сьогодні вирішую я". За допомогою цього ресурсу громадяни можуть пропонувати питання для обговорення; кожна пропозиція, що отримує значну підтримку, розглядається парламентом. Вже у 2003 р. Естонія посіла восьму сходинку з 82 країн світу за рівнем імплементації інформаційних технологій у практичне життя та третю позицію за рівнем розвитку електронної демократії [Charles A. The Electronic State: Estonia's New Media Revolution // Journal of Contemporary European Research. – 2009. – Vol. 5, № 2. – P. 102]. Сьогодні все більша кількість громадян Естонії бере участь у виборах через Інтернет, не виходячи з дому, що дозволяє заощаджувати значні кошти. Що ж стосується України, то подібні системи наразі перебувають лише у стадії розробки. Незважаючи на те, що дедалі більша кількість громадян користується Інтернетом, а практично усі установи мають веб-сторінки, електронна демократія в Україні реалізується зі значним відставанням через брак коштів і певний консерватизм політичних лідерів. На нашу думку, майбутній електронний уряд України повинен бути спрямований не тільки на підвищення ефективності роботи органів державного управління, а й на більш тісну взаємодію держави й населення, держави й бізнесу.

Формування позитивного інформаційного простору як мета інформаційної стратегії подолання кризових явищ буде також корисним й для

подальшого розвитку та консолідації української політичної нації. Виходячи з основних функцій засобів масової комунікації, побудова інформаційного простору на позитивних засадах можлива за рахунок державної підтримки і заохочення паралельно із запровадженням системи контролю за порушенням інформаційного законодавства. У підсумку і бізнес-кола, і політикум, і в цілому держава є зацікавленими у встановленні стабільної комунікації між владою та населенням України, оскільки реалізація цього завдання є стратегічно вигіднішою у першу чергу з економічної точки зору. Це також сприятиме оптимізації витрат, особливо в умовах вкрай невизначного інформаційного середовища, яке перебуває у кризовому стані, оскільки дозволить запрограмувати та передбачити окремі реакції. Відтак, знизяться транзакційні витрати, завдяки чому ресурси можна буде спрямовувати на інші сфери та галузі.

Таким чином, деліберативний процес є новітнім способом комунікації у сфері публічної політики, який набуває відкритого характеру і програмного змісту. Йому притаманні чітка конвенційна комунікативна стратегія ініціаторів і переважної більшості учасників, наявність заздалегідь відомих і відкритих інструментів і етапів комунікації, отримання узгоджених результатів у вигляді сценарію і протоколу розвитку, планів публічних діалогів, конференцій, муніципальних зустрічей, програмування дослідницьких замовлень. Нарешті, результатом деліберативного процесу має стати управлінське або законодавче рішення, що має пом'якшити негативні наслідки кризи.

М. Д. Кляшторний, канд. філос. наук, доц., КНУТШ, Київ

ДО ПИТАННЯ СТРУКТУРИ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ "ІМІДЖ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА"

В сучасних умовах, коли політика та політична влада набули поліархічного характеру, а боротьба за владу характеру політичного ринку, особливо актуальною є проблематика іміджу суб'єкта політики. Саме імідж політичний є сьогодні основним товаром на політичному ринку.

У вітчизняній політичній іміджології ведеться активна дослідницька робота по з'ясуванню сутності, функцій, механізмів використання іміджевих технологій тощо. Однак багато питань стосовно іміджу політичного лідера, політичних інститутів залишаються дискусійними. Це стосується, зокрема, питання структури іміджу.

Найбільш поширеним є тлумачення політичного іміджу як емоційно забарвленого стереотипізованого образу суб'єкта політики, що цілеспрямовано формується і покликаний справляти вплив на людей з метою політичної реклами, популяризації.

Досить часто, при цьому, дехто з дослідників трактують імідж політичного лідера як зовнішнє віддзеркалення його образу, як наочно-виразний "зріз" його особистісних характеристик. Під таким кутом зору

структура іміджу політичного лідера невинуватено зводиться лише до особливостей зовнішності, одягу, міміки, жестів, людської поведінки, біографії та інших зовнішніх складових.

Більше продуктивним є вивчення та конструювання іміджу політика, в першу чергу, скрізь призму внутрішньої структури його образу. Внутрішню структуру образу політичного лідера складають такі його складові як об'єктивний (або реальний), суб'єктивний (само імідж), ідеальний та модельований імідж. Дані структурні елементи іміджу політика органічно взаємопов'язані і складають цілісність образу. Проте в науковій та навчальній літературі вказані елементи іміджу розглядаються переважно лише як окремі його типи.

Насправді ж, вони складають внутрішню структуру іміджу політичного лідера, різномірність якої зумовлює наявність в політичній іміджології різних підходів щодо його тлумачень, а саме: онтологічного, антропологічного, ціннісного та етичного.

Запропонований підхід до розгляду структури змісту поняття "імідж політичний" є важливим і продуктивним для аналізу процесу політичної соціалізації особистості, шляхів, технологій та засобів формування іміджу політика.

***В. В. Кобильник, канд. політ. наук, доц.,
КПНУ ім І. Огієнка, Кам'янець-Подільський
kobulnyk@ukr.net***

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ТРАНЗИТ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС

Динамічні зміни політичних режимів у світі, загалом, та у посткомуністичному просторі, зокрема, актуалізували увагу дослідників на таких поняттях як "демократичний транзит", "демократизація" та "трансформація". Вони в цілому розкривають зміст складного та неоднозначного процесу становлення та розвитку демократії.

Теорія політичного транзиту сформувалася в 80-ті роки ХХ сторіччя. Перша спроба розроблення моделі демократичного транзиту належить Д. Растоу. У статті "Переходи до демократії: спроба динамічної моделі", що вийшла в 1970 р., він намагався удосконалити теорію модернізації, відійшовши від функціоналізму, й запропонував так званий "генетичний підхід". Вихідним положенням, яке було взято ним для створення динамічної моделі політичної трансформації, було наступне: "Фактори, що забезпечують стійкість демократії, не обов'язково рівнозначні тим, що породили дану форму устрою політичної системи: при поясненні демократії необхідно робити різницю між її функціонуванням і генезою" [Растоу Д. Переходи к демократии: попытка динамической модели // Полис. – 1996. – № 5. – С. 5]. Новизна підходу вченого полягала в актуалізації контекстів політичної динаміки і змінних величин, її генетичних передумов, що і визначає, на його погляд, спрямованість, ритми і характер змін.

Виходячи із закладеного підходу під "політичним транзитом", або "переходом", почали розуміти певні соціальні та інституціональні зміни з авторитарних на демократичні методи управління. Тобто, демократичний перехід – це процес, що в широкому сенсі починається з того моменту, коли авторитарна система, що існувала раніше, починає демонтуватися і потім, через фазу конституювання нової демократії, розвивається до встановлення і повноцінного функціонування останньої [Encouraging Democracy: The International Context of Regime Transition in Southern Europe / ed. by G. Pridman. – New York : Martin Press. – 1991. – P. 23]. Однак, таке трактування переходу значно звужує його розуміння як усяких форм перехідних процесів революційних чи еволюційних, що зустрічалися протягом усієї історії людства.

Зважаючи на зазначену парадигму, поняття демократичного транзиту почало вдосконалюватись й пізніше почало трактуватися як зміни в напрямі від визначених авторитарних режимів до невизначеного "чогось іншого" [O'Donnell G. Transitions from Authoritarian Rule: Southern Europe / G. O'Donnell, P. Schmitter, L. Whitehead. – Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1986. – P. 3]. Це "щось" може бути пов'язане як з установленням політичної демократії, так і з реставрацією нової, можливо ще більш жорстокої, форми авторитарного правління. Дане тлумачення відображає різні форми й обставини, багатоваріантність кінцевих форм суспільних трансформацій, а також містить у собі констатацію відсутності гарантованого переходу до демократії.

Варто відзначити, що сьогодні досить часто такими термінами як "демократичний транзит", "демократизація" називають будь-які сучасні суспільно-політичні процеси, без огляду на науково опрацьовані та емпірично виврені критерії. Словосполучення "в умовах демократизації..." чи "під впливом демократизації..." зустрічаються в сотнях рукописів, але інколи вони не мають ніякого смислового навантаження.

В науковій літературі виокремлюється декілька теоретико-методологічних підходів до аналізу демократичного транзиту: структурний, процедурний та інтегративний. Прихильники структурного підходу (а це переважно західні дослідники) виходять із того, що демократичні режими утворюються під домінуючим впливом макроректорів – фундаментальних якісних змін в усіх системах життєдіяльності соціуму. Так, Д. Растоу зазначає, що єдиною умовою демократії є національне творення, Р. Даль підкреслює важливість суспільних уподобань, Р. Інґліхарт – звичок, Р. Роуз – ціннісної підтримки перетворень, Г. Алмонд, С. Верба – громадянської культури. Таким чином, відповідно до цього підходу, демократія має бути підготовлена відповідним соціально-економічним розвитком суспільства, виконувати функцію оформлення базових процесів, що відбуваються в соціальній сфері [Хорошилов О. Український варіант демократизації // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1. – С. 52].

Прихильники процедурного підходу вважають, що головними умовами переходу до демократії є характер правлячих еліт, їх політичні цін-

ності та ідеали, найважливіші тактики і технології володарювання, які використовуються ними. В цьому випадку успіх проекту під назвою "демократія" залежить від ступеня компетентності еліт, їх здатності і можливостей мобілізувати всі (у тому числі й людські) ресурси для досягнення поставленої мети. До цієї групи дослідників належать як західні (А. Пшеворський, Ф. Шміттер, Х. Лінц), так і вітчизняні науковці (В. Полохало, А. Колодій, О. Фісун та ін.).

Для того, щоб збільшити обґрунтованість отриманих висновків у процесі дослідження посткомуністичних демократичних транзитів, російський дослідник, А. Мельвіль запропонував відмовитись від використання у дослідженнях лише одного (структурного чи процедурного) підходу. Натомість визначив критерії застосування їх синтезу (інтеграції) [див. *Мельвиль А. Ю. Опыт теоретико-методологического синтеза структурного и процедурного подходов к демократическим транзитам* // Полис. – 1998. – № 2. – С. 21–43]. Такий підхід заснований на використанні теорії "воронки причинності", що була розроблена норвезьким дослідником С. Ларсеном.

На нашу думку, концепція синтезу структурно та процедурного підходів є найбільш ґрунтовною при дослідженні трансформаційних процесів посткомуністичних суспільств, оскільки відображає вплив на процес демократичного транзиту семи рівнів змінних: міжнародного середовища, державо- та націотворчих, соціально-економічних, соціально-класових, культурно-ціннісних, політичних та індивідуально-психологічних факторів.

Початок демократичного транзиту – історичний момент, коли його учасники (актори) усвідомлюють, що старий режим більше не може слугувати основою їхніх дій. У свою чергу, завершення процесу переходу визначається неможливістю повернення до вихідного стану, тобто перехід закінчується тоді, коли політичні актори починають розуміти незворотність змін.

Таким чином, демократичний транзит є специфічним типом соціально-політичного процесу, що характеризує розвиток політичного устрою держави від авторитарного (тоталітарного) до демократичного.

Т. А. Козоріз, студ., КНУТШ, Київ
tetiana.kozoriz@gmail.com

ГРОМАДСЬКА ДУМКА В СИСТЕМІ ДЕМОКРАТИЧНИХ ВЛАДНИХ ВІДНОСИН

Громадська думка відіграє важливу роль в політиці, вона є одним із ключових елементів в системі політико-владних відносин. По-перше, громадська думка завжди пов'язана зі своїм матеріальним носієм – більшістю людей, з їх нагальними потребами та інтересами, засвідчуючи самим фактом свого існування, важливість їх задоволення. По-друге, громадська думка проникає практично в кожную сферу суспільного життя.

У політиці вона виступає як необхідна форма становлення демократії, розвитку системи самоврядування. Активно впливаючи на діяльність державних і громадських інститутів, вона піднімається до статусу одного з найважливіших засобів управління соціальними та політичними процесами. По-третє, громадська думка володіє великими соціально-психологічними потенціями і може проявляти себе як активний стимулятор, формуючи певну установку, напористість і стабільність соціальних, політичних дій і вчинків людей. По-четверте, із зростанням освіченості та інформованості людей, значно розширюється діапазон прояву громадської думки [Горшков М. К. Общественное мнение: История и современность. – М., 1988. – С. 4–6].

Громадська думка – це специфічний стан свідомості, який включає в себе приховане чи явне ставлення різних соціальних спільностей до подій, фактів або процесів соціальної дійсності, в тому числі політичної діяльності. Громадська думка фіксує насамперед сприйняття дійсності через призму масової свідомості. В ній віддзеркалюються як спільні, так і специфічні інтереси класів, національних, професійних, духовних та інших спільностей, у цілому суб'єктів політичного процесу.

Основні методологічні підходи до трактування громадської думки в основному залежать від історичного періоду, рівня політичної та соціальної зрілості відповідного суспільства, а також базуються на особистих спостереженнях та емпіричних дослідженнях теоретиків відповідної галузі. Б. Грушин у своїй праці "Мнение о мире и мир мнений" навіть піддає сумніву "можливість вести мову про визначення громадської думки взагалі, про певну її абстрактну дефініцію, яка була б однаково правильною стосовно всіх епох і суспільств, для всіх випадків" [Грушин Б. Мнение о мире и мир мнений. – М. : Политиздат, 1986. – С. 63]. Громадська думка як політичний інститут бере участь у здійсненні влади. Це важливий механізм прийняття політичних рішень на всіх рівнях. Оскільки вона виступає знаряддям політики, то її формування є сферою боротьби за владу. В цьому зв'язку складовою частиною політичного процесу можна вважати боротьбу за громадську думку, адже вона є вирішальним чинником у формуванні апарату влади, і на неї мають опиратися при управлінні державою.

Громадська думка включає в себе:

1. Основні цінності, що характеризують цілі політики і держави.
2. Ставлення населення до конкретних проявів політики, до політичних лідерів і партій.
3. Сприйняття громадянами політичних подій.
4. Надії на майбутнє.

Чи не найголовнішим критерієм розвитку демократії можна вважати процес і результат відносин влади та її структур, органів державного управління з громадської думкою, адже чим активніше і повніше влада задовольняє потребу громадськості в проявах активної участі у суспільно-політичному житті, творенні демократичних процесів, тим вона вва-

жається більш демократично спрямованою і такою, що прагне відповідних перетворень.

Умовами реалізації громадської думки в політичному житті виступають – громадянське суспільство, ліберальні цінності, правова держава. Органічність функціонування громадської думки в політичному житті визначається якістю соціального середовища, що не допускає як диктатуру громадської думки, так і диктатуру влади. Повноцінна взаємодія громадської думки та влади полягає у відображенні думки народу, в діях влади, з найважливіших питань соціального життя, що демонструють розвиненість правових, цивільних, гуманістичних цінностей суспільного розвитку.

Взаємодія влади і громадської думки – відображається в становленні демократичних політичних інститутів, еволюції конституційних, демократичних, ліберальних, цінностей в соціальному функціонуванні. Можливість реалізації громадської думки в політичному житті визначається, насамперед, специфікою функціонування політичної системи, наявністю умов формування розвиненої політичної культури. Необхідність врахування взаємодії громадської думки і влади – сучасна тенденція функціонування соціальних і суспільних інститутів, характерний показник розвиненості політичних процесів країни.

Громадська думка як важливий механізм і спосіб інституціалізації демократії залежить як від активності самих громадян, організованих суспільних груп інтересів, лобі чи груп тиску, подальшого ініціативного формування громадянського суспільства, так і від суб'єктів державного управління, їхнього бажання та потреби прислухатися до думки громадян й враховувати запити, інтереси останніх у своїй діяльності. Процес функціонування громадської думки та її взаємодії з політичною владою, може набувати різних форм, від конституційного взаєморозуміння і реалізації спільних інтересів, до конфліктів, котрі можуть привести до диктатури, терору та занепаду держави. Громадська думка – це, перша за все, продукт реалізації свободи слова й діяльності засобів масової інформації в суспільстві, пульс суспільного життя, барометр здоров'я суспільства.

А. О. Кондратюк, студ., КНУТШ, Київ
kondratiuknastya@ukr.net

ПОЛІТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ

У сучасному політичному дискурсі існує низка понять, значущість яких не має кількісного виміру та строку давності. Легітимність, без сумніву, належить до таких понять і посідає серед них одну з провідних позицій. Відомо, що легітимність є однією з найважливіших характеристик політичної влади, адже саме вона демонструє, наскільки правомірним є – як у прямому, так і у переносному сенсі – панування тієї чи іншої політичної сили. Сам термін має багато відтінків значення, у його тлумаченні серед науковців немає повної одностайності. У загальному ж розумін-

ні він фіксує виправданість, обґрунтованість, визнання існування тієї чи іншої влади, прихильність та довіру народу до неї.

Однією з найбільш вдалих спроб пояснення явища легітимності видається концепція американського соціолога і політолога С. Ліпсета. Вона говорить про легітимність як здатність породжувати та підтримувати віру в те, що наявні політичні інститути є найбільш доцільними для даного суспільства. Дослідник враховує й аксіологічний аспект, який полягає у необхідній відповідності цінностей суспільних груп цінностям політичної системи [*Липсет С. М. Политический человек // Политическая наука. – М., 2011. – № 3. – 284 с.*].

Звісно, це лише один з багатьох підходів. Оскільки легітимність характеризується значною структурною складністю та багатоманітністю реальних підстав, існує безліч її класифікацій за різноманітними ознаками: класична веберівська тріада (традиційна, харизматична та раціонально-легальна легітимність), триелементна класифікація Д. Істона, який серед джерел легітимності виокремлює ідеологію (політичні цінності), структуру (норми та механізми суспільства) та особисті якості політичного лідера. Часто дослідники додають до вказаних параметрів віру у компетентність управлінців, ефективність здійснення ними владних повноважень, сприйняття суспільних цінностей як норми буття тощо. Усі вказані вище різновиди легітимності передбачають наявність певних її чинників, до загального переліку яких входять: формальна законність (легальність) влади, ідеологічний фактор, ефективність рішень і дій влади, авторитет політичних лідерів, участь громадян у прийнятті політичних рішень, наявність суспільної згоди на існуючі відносини влади та – чи не найважливіше – політична відповідальність.

Політична відповідальність – це різновид соціальної відповідальності, який полягає у відповідності дій індивідів, соціальних та організаційних спільнот як суб'єктів політики суспільним вимогам щодо здійснення публічної влади [*Малкіна Г. М. Политическая ответственность в демократическом обществе (институциональный аспект) : монография. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. – 326 с.*]. Під вимогами маються на увазі прийняті у тому чи іншому суспільстві норми, які бувають двох видів: правові норми та норми моралі. Відповідно до цього політичну відповідальність можна поділити на морально-політичну та політико-правову. Перший різновид передбачає відповідальну поведінку суб'єкта в політиці, сумлінне ставлення до виконання громадянського обов'язку (так звана позитивна відповідальність), другий – застосування до суб'єкта юридичних санкцій у разі порушення ним формальних приписів, що регулюють його діяльність, тобто демонструє негативне значення поняття політичної відповідальності.

Позитивна політична відповідальність є однією з базисних передумов легітимності, адже можновладці, які усвідомлюють усю значущість покладених на них повноважень і відповідно ставляться до їх здійснення, забезпечують ефективну роботу владного механізму. Позитивні результати такої роботи найбільш переконливо свідчать про доцільність

існування даної влади та надають останній довіру й прихильність населення. Що ж до негативної політичної відповідальності, то вона, на перший погляд, свідчить про неналежне виконання державними органами або окремими чиновниками своїх обов'язків і аж ніяк не сприяє створенню привабливого іміджу влади. Однак, за певних обставин ефект може бути прямо протилежним. Припустимо, державний службовець скоює посадовий злочин. Якщо справа отримує суспільний резонанс, проводиться розслідування, публічний судовий процес, призначається та реалізується відповідне чинному законодавству покарання винного, кредит довіри до владної верхівки може значно збільшитися, і вирішальну роль тут зіграє саме акт покарання. Він свідчить про наявність дієвих інститутів політичної відповідальності суб'єктів політики, що посилює легітимність влади як системи, тобто певної сукупності принципів, завдяки яким функціонує держава.

Що ж до інститутів політичної відповідальності, то основним є інститут імпічменту як законодавчо закріплена процедура усунення президента з його посади. Це і є тією відповідальністю, яку несе глава держави за невиконання покладених на нього зобов'язань. Відставка президента може підвищити рівень легітимності влади як системи, про яку мовилося вище, продемонструвавши її принципове ставлення до осіб, які не відповідають певному набору вимог. В принципі, можливою є і політична відповідальність партій, тісно пов'язана з легітимністю. Наприклад, у 2008 році народним депутатом України Олегом Зарубінським був внесений законопроект щодо встановлення політичної відповідальності парламентських партій за реалізацію їх партійних і передвиборчих програм [Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про політичні партії в Україні" (щодо звітності партій за політичні та передвиборні програми) від 31.01.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=31548], який, щоправда, не був прийнятий. Надання партіями звітів щодо відповідності результатів їх діяльності передвиборчим обіцянкам могло б стати дуже вагомим чинником легітимності. Слід згадати і про інститути політичної відповідальності, які врегульовують відносини між президентом, парламентом та урядом (їх специфіка різниться залежно від форми правління). Хоч вони і не мають безпосереднього стосунку до відповідальності влади перед народом, але становлять важливий елемент системи стримувань і противаг. Належне їй функціонування є необхідною умовою ефективного функціонування влади, яка, у свою чергу, забезпечує легітимність останньої.

Отже, значущість політичної відповідальності для владної легітимності очевидна. Легітимність влади напряму залежить від сприйняття її населенням, а політична відповідальність – це не тільки набір формальних процедур, а й певний "реверанс" влади у бік громадян, демонстрація поваги до них, акцентування їх значущості. Інше питання, яка доля нарочитості наявна у подібних діях, але, так чи інакше, вони слугують базисом для отримання владою народного визнання та довіри, необхідних для безперешкодної реалізації її політики.

НАЦІОНАЛЬНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА АВТОНОМІЯ: ДОСВІД ГРЕНЛАНДІЇ

На сьогоднішній день міжнародне право визначає такі основні шляхи реалізації права народів (націй) на самовизначення: створення суверенної та незалежної держави, вільне приєднання до незалежної держави або об'єднання з нею та встановлення будь-якого іншого політичного статусу, вільно визначеного народом [Резолюція 2625 (XXV). Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций // Организация Объединенных Наций. Сборник документов / отв. ред. В. В. Вахрушев. – М. : Наука, 1981. – С. 467]. На практиці поряд з формуванням окремої держави чи власного державного утворення (суб'єкта федерації), важливою формою втілення права народу (нації) на самовизначення є формування автономії. В залежності від принципу формування автономні утворення етнічних спільнот та національних меншин як і автономії спільнот загалом, поділяються на територіальні та екстериторіальні. Територіальні автономії формуються на певній чітко визначеній території компактного проживання етнічної групи. Екстериторіальний принцип не передбачає обов'язкової прив'язки до конкретної території – повноваження автономій, сформованих за екстериторіальним принципом розповсюджуються на усю територію держави.

Існують три основні типи територіальних автономій – адміністративно-територіальні, національно-територіальні та національно-державні. На відміну від адміністративно-територіальної автономії інші територіальні автономії є різновидами саме національної автономії, адже сформовані за національно-територіальним принципом – на території компактного проживання певної етнічної групи. Подібні автономні утворення виступають формами реалізації права етнічної спільноти на певний ступінь самостійності.

Компетенція національно-територіальної автономії, як правило, поширюється на адміністративну та культурно-мовну сферу. У загальнодержавних конституціях прописана лише можливість утворення подібних автономій, натомість межі їх компетенції, як правило, визначаються окремим загальнодержавним законом або особливим законом автономії, що обов'язково затверджується вищим законодавчим органом держави. Національно-територіальна автономія має власну систему органів законодавчої та виконавчої влади, сформовану незалежно від центральних органів, та законодавчі повноваження, чітко визначені центром. Центральні органи держави здійснюють постійний нагляд за діяльністю влади автономії. У випадку невідповідності нормативно-правових актів національно-територіальної автономії загальнодержавним законам,

вони можуть бути скасовані центральними органами. На території національно-територіальної автономії, поряд з державною мовою, офіційно використовується мова національної спільноти автономного утворення. Національно-державні автономії – доволі поширене явище в сучасному світі. Прикладами подібних автономій є: Трентіно-Альто-Адідже, Валле-д'Аоста, Фріулі-Венеція-Джулія в Італії; Країна Басків, Каталонія та Галісія в Іспанії; Аландські острови у Фінляндії; Фарерські острови та Гренландія в Данії. Особливою формою національно-територіальних автономій являються індіанські резервації в США та інших країнах Північної та Південної Америки.

Приклад взаємовідносин Данії та Гренландії вважається зразком функціонування національно-територіальної автономії. На території Гренландії на сьогоднішній день проживає приблизно 57 тисяч осіб, переважну більшість яких (90 %) складають інуїти (гренландці). В 1979 році рішенням парламенту Данії в Гренландії був введений в дію так званий "Домашній закон" (Greenland Home Rule), який закріплював автономний статус острова. Компетенція органів автономії стосувалась, насамперед, освіти, культури, охорони здоров'я, соціальної сфери. Поступово гренландська автономія поширювала коло власних повноважень на інші сфери, зокрема економічну та зовнішньополітичну. Так, на відміну від Данії, Гренландія не являється членом Європейського Союзу. У 2008 році в Гренландії був проведений референдум, на якому більшість місцевих жителів проголосували за розширення повноважень автономії. На основі результатів референдуму у 2009 році парламент Данії надав Гренландії широку автономію. 21 червня 2009 року, в день національного свята Гренландії закон про розширення повноважень автономії вступив в силу. За новим законом органи влади автономії самостійно розпоряджаються природними ресурсами острова, до сфери їх компетенції переходять судова система та поліція, гренландська мова стає єдиною офіційною мовою (до того часу поряд з нею офіційною визнавалася данська). На думку багатьох експертів, розширення прав гренландської автономії – це прямий шлях до незалежності острова. Право розпоряджатися природними ресурсами незалежно від центрального уряду та збільшення видобутку корисних копалин дозволить Гренландії в майбутньому цілком відмовитись від фінансової допомоги Данії, що, в свою чергу, сприятиме поширенню сепаратистських настроїв.

В. Ю. Кравченко, асп., викл., ДНУОГ, Дніпропетровськ
Darkliths@rambler.ru

ТИПОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЛЯ Й. ГАЛТУНГА

Цілісне, комплексне і системне вивчення категорії "політичне насилля" не можливо уявити без класифікації та систематизації його основних форм і проявів. Більше того, саме кардинальні зміни в структурі полі-

тичного насилля і формах його втілення можуть свідчити про встановлення і переважання відносин нового типу, які вказують на формування певних тенденцій в трансформації даного соціально-політичного явища. Систематизація і класифікація різновидів політичного насилля сприяє поглибленому розумінню, впорядкуванню і узагальненню знання про його предмет, джерела, сторони та засоби. Це дозволяє підвищити термінологічну ясність у розумінні такого складного міждисциплінарного явища. Від цього залежить ефективність і глибина розкриття сутності даного явища, виявлення і впорядкування його головних якостей.

Автором однієї із найавторитетніших класифікацій політичного насилля є норвезький дослідник Йохан Галтунг. Запропонований ним розподіл політичного насилля на пряме, структурне і культурне вже став класичним в рамках сучасної науки. В межах даної традиції політичне насилля не є самостійним автономним або незалежним феноменом, воно завжди пов'язане з потребами, особливостями і структурою політичної системи суспільства. В інтерпретації Й. Галтунга пряме насилля передбачає безпосередній вплив суб'єкта на об'єкт. Структурне насилля проявляється у створенні умов (структур), які утискають політичні потреби та інтереси індивідів. Структурне насилля відрізняється від прямого тим, що воно діє опосередковано, через політичні інститути. Найчастіше, об'єкти даного насилля не усвідомлюють, що піддаються його впливу. Пряме насилля має мінливу і динамічну природу, структурне – статичну і стабільну [Galtung J. Structural theory of aggression // Journal of Peace Research. – 1964. – P. 95–119].

Й. Галтунг під структурним насиллям розуміє шкоду заподіяну індивіду або групі у результаті існування певних організацій (інститутів, структур), які регулюють систему суспільних відносин. Він виступає за необхідність дослідження і вивчення природи та наслідків структурного насилля на всіх рівнях соціально-політичного життя – від індивідуального і групового, до державного, міжнародного та глобального. Переслідуючи дану мету Й. Галтунг, розробив концепцію "позитивного миру", в рамках якої мир розуміється як відсутність будь-яких форм насилля на всіх рівнях суспільного життя. Виходячи з його припущень, такого стану соціальної системи можливо досягнути лише за рахунок підтримки і поглиблення п'яти цінностей: екологічної стабільності, економічного благоустрою, соціальної справедливості, миру, активної участі громадян у прийнятті важливих політичних рішень.

Розробляючи поняття "структурного насилля" Й. Галтунг виходив з того, що якщо люди помирають від голоду, коли у світі є можливість їх нагодувати або помирають від хвороб, коли є необхідні ліки, то в такому випадку ми можемо говорити про існування структурного насилля, оскільки альтернативні структури могли б попередити такі смерті. Структурне насилля на відміну від прямого діє опосередковано через суспільні інститути. Воно може бути непомітним і неусвідомлюваним для індивідів

чи соціальних груп. Відмінності між прямим та структурним політичним насиллям влучно демонструє порівняння Й. Галтунга: "Персоніфікованому насильству властиві зміни та динамізм – це не лише гребінці на хвилях, а й хвилі в загалом спокійній воді. Структурне насильство – тихе, воно не проявляється відкрито, а є фактично нерухомим – це тихий вир" [*Galtung J. Violence, peace, and peace research // Journal of Peace Research*. – 1969. – Vol. 6, № 3. – P. 170–186]. До структурного насилля Й. Галтунг відніс: смерті від хвороб і голоду, маніпуляції свідомістю, обмеження доступу до інформації, маргіналізацію, соціальне несправедливість, забруднення навколишнього середовища та нерівність можливостей. Феномен "структурного насилля" можна описати такими головними характеристиками:

1) структурне насилля є постійним явищем, оскільки нерівність між соціальними групами є частиною соціальної взаємодії;

2) структурне насилля, в деякій мірі, схоже на соціальну несправедливість і передбачає нерівність в розподілі ресурсів та можливостей;

3) до структурного насилля можуть бути віднесені лише ті прояви соціальної несправедливості, які потенційно могли бути усунуті альтернативними соціально-політичними структурами.

На думку Й. Галтунга, дослідження політичного насилля не буде цілісним без врахування специфічних культурних чинників, які впливають на сприйняття і поширення прямого і структурного насилля. З цією метою, він вводить поняття "культурного насилля" (*cultural violence*), яке використовується для легітимації прямого і структурного насилля, надаючи можливість суб'єктам обґрунтовувати і виправдовувати необхідність такої діяльності [*Galtung J. Cultural Violence // Journal of Peace Research*. – 1990. – Vol. 27, № 3. – P. 291–305]. Тобто, на думку Й. Галтунга, політичне насилля завжди нерозривно пов'язане з феноменом культурного насилля. Культурне насилля включає в себе символічні, ідеологічні, релігійні, мовні, етнічні аспекти людського існування, які можуть бути використані для обґрунтування, випробування або узаконення прямого і структурного насилля. Норвезький дослідник вважає, що головною причиною сучасних конфліктів є сформоване соціальними системами насилля – культурне, пряме (особисте), структурне. Культурне насилля створює умови для прояву структурного, а структурне – для прямого насилля. З огляду на це, можна припустити, що культурне насилля виконує ідеологічну функцію. Дуже часто, за допомогою ідеологічних постулатів здійснюють обґрунтування, виправдання і легітимації актів політичного насилля. Внаслідок цього, деякі форми політичного насилля починають сприйматися як прийнятні і необхідні, що робить реальність непрозорою, незрозумілою та подвійною. Ускладнюється процес відокремлення легітимного застосування сили від незаконних насильницьких актів.

ЕЛЕКТРОННІ ДЖЕРЕЛА ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ

Ще наприкінці минулого століття, поняття Інтернет було маловідомим явищем. На сьогоднішній день, Інтернет увійшов у життя мільйонів людей. Це технологія, яка принципово змінила можливості обміну інформацією, а її вплив на життя сучасної людини важко переоцінити.

Вивчення електронних джерел інформації є надзвичайно важливим в умовах сьогодення з огляду на використання в Інтернет-медіа механізмів політичного впливу на свідомість громадян. Адже, будь-яка невірна оцінка значення і реального функціонування електронних носіїв інформації у політичній практиці може призвести до спотворених форм політичного режиму, де за демократією можуть приховуватися соціально небезпечні варіанти антидемократичного державного управління.

Метою даної роботи є дослідження ступеня, характеру та особливостей впливу електронних джерел на політичний вибір людини, а також вивчення технологій політичного маніпулювання, що використовуються в сегменті Інтернету.

Питання впливу маніпулятивних технологій Інтернету на політичний процес досліджують у своїх працях В. Бебик, С. Біденко, Д. Гол, Г. Грачов, Д. Данілов, Е. Камак, С. Копонсв, Л. Кочубей, Я. Мейтленд, А. Цуладзе.

Електронні джерела політичного впливу можна визначити як певну систему сучасних технологічних засобів і процедур, що дозволяють вводити в оману велику кількість людей задля прагматичного вирішення політичних цілей. Їх можна також назвати різновидом прихованого управління, адже людина навіть не усвідомлює наскільки джерела політичного маніпулювання в Інтернеті (політична реклама, форуми, фото- та відеоматеріали) впливають на її свідомість та керують її вчинками.

Для маніпулювання свідомістю за допомогою електронних джерел політичного впливу властиві закритість, невидимий механізм, психологічних вплив на підсвідомість людини, вплив на больові точки суспільної свідомості. Технології політичного маніпулювання ґрунтуються на систематичному впровадженні у масову свідомість різних соціально-політичних міфів, ілюзій, ідей, цінностей, що повинні сприйматися без критичного осмислення. Маніпулятор, посилаючи реципієнту повідомлення у вигляді текстів чи вчинків, надає йому такі знаки, щоб він, вмонтувавши їх у контекст політичної реальності, змінив своє уявлення про дійсність у бажаному для суб'єкта маніпуляції напрямі.

В сучасних умовах створюються різні медіатехнології з метою впливу на електоральний вибір громадян. Необхідно сказати і про запровадження так званої мережевої політики, що включає засоби віртуальної агітації, політичне консультування в режимі реального часу. За допомо-

гою Інтернету представники різних політичних сил намагаються всілякими способами залучити на свій бік якомога більше прихильників.

До маніпулятивних технологій, які використовуються електронними засобами масової комунікації можна віднести не тільки пряму підтасовку фактів, замовчування невігідної інформації, розповсюдження обману й наклепу, але і більш рафіновані заходи, такі як повідомлення напівпра-вди, коли з метою забезпечити довіру аудиторії докладно висвітлюють конкретні, проте малозначущі, факти, а більш важливу інформацію замовчують, або надається неправдива інтерпретація подій. Можна виді-лити п'ять основних прийомів політичного маніпулювання в Інтернеті: наклеювання ярликів, залучення лідерів думки, висміювання, фотомані-пулювання, маніпулювання опитуваннями [Осика Г. О. Електронні дже-рела політичного впливу: форми маніпулювання свідомістю та засоби їх обмеження. – Л., 2008. – С. 5].

Разом з тим, використання електронних джерел як засобу масової комунікації у політичній практиці відкриває широкі перспективи для вза-ємодії уряду і населення, реалізації ідеї участі останнього у вирішенні соціально значимих проблем. Йдеться про можливість для громадян оперативно отримувати дані про голосування, що робить вибори більш прозорими і відкритими для громадськості. Мережа починає сприяти консолідації суспільства, оскільки найрізноманітніші співтовариства мо-жуть з легкістю поширювати свої ідеї, знаходити прихильників і одноду-мців. Більш того, громадяни в перспективі можуть стати менш залежни-ми від державних чиновників, експертів, політичних організацій, груп інтересів і традиційних засобів масової комунікації у питаннях збору, організації й обміну інформацією.

Якщо говорити про вітчизняні Інтернет-видання, то їх характерною ознакою є безвідповідальність, адже користувачам надається значний відсоток неправдивої інформації. Дуже часто можна зустріти різні статті, які не відповідають дійсності, тому Інтернет не можна вважати надійним джерелом інформації. Він став дуже зручним інформаційним полігоном для поширення компромату щодо певних політичних сил. Усе це відбу-вається на тлі вибухового зростання Інтернет-аудиторії, збільшення реального впливу мережі на політичне життя країни, адже сьогодні ко-жен другий громадянин читає новини в Інтернеті.

Отже, можна зробити висновок, що ступінь впливу електронних дже-рел інформації на свідомість громадян досить високий. Але тут є як по-зитивні, так і негативні моменти. З одного боку, різноманітність, різносп-рямованість Інтернет-ресурсів дають можливість диверсифікувати дже-рела інформації і почути думки усіх зацікавлених сторін, що, безумовно, є цінним надбанням свободи слова. З іншого боку, електронні джерела не завжди є достовірними, велика кількість інформації є спотвореною, тому сліпо довіряти їм не варто. Державним установам у сучасних умо-вах варто приділяти особливу увагу як забезпеченню власної безпеки у віртуальному просторі, так і сприянню безпечного використання мережі

Інтернет своїми структурами та громадянами. Тому, необхідно розробити і впровадити правову базу, що буде регулювати мережеву політику в цілому і, зокрема, сприяти поширенню достовірної та повноцінної інформації, а також регулювати і контролювати інформаційні потоки в національному сегменті мережі Інтернет.

Є. А. Нагорянський, здобувач, КНУТШ, Київ
ievgen.nag@gmail.com

ПІДХОДИ УКРАЇНСЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ ДО ВИВЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Інтерес до вивчення феномену публічної політики зумовлений її зосередженістю на тому, яким чином відбувається взаємодія суспільства і держави у вирішенні тих або інших проблем, що є актуальним для сучасного світу.

Розглянемо підходи деяких українських вчених до розуміння публічної політики. У навчальному посібнику "Основи публічної політики та управління", який був підготовлений групою вітчизняних дослідників, дається наступне визначення. А саме: публічна політика – це форма політичного процесу, який реалізується в публічному просторі, підтримується інформаційно-комунікаційними ресурсами та представлена комплексом прозорих вертикальних і горизонтальних взаємодій його учасників. Публічна політика є специфічною формою комунікації суб'єктів політичного процесу, яка дає змогу активізувати участь громадян у її виробленні та реалізації політичних рішень. Публічна політика – це особливий вид комунікації, який не є сферою боротьби за завоювання влади, тому варто відрізняти її від політики репрезентативної публічності – боротьби за право репрезентувати волю народу [Основи публічної політики та управління : навч. посіб. – К., 2011. – С. 54].

О. Дем'янчук розглядає співвідношення понять "публічна політика" та "державна політика". На його думку, в умовах демократії, коли рівень розвитку громадянського суспільства достатньо високий, державна влада поступається частиною своїх повноважень на користь органам самоуправління, і в цьому разі справді має сенс говорити про "публічну владу" як поєднання державної влади і громадського самоврядування. В такому контексті публічна політика є ширшим поняттям, оскільки вона охоплює не лише державну політику, а й політику, яку здійснюють (чи можуть здійснювати) недержавні організації, об'єднання державних і громадських органів або навіть приватні структури й агенції. На відміну від тоталітарного режиму, в демократичному суспільстві неурядовий сектор суспільного життя відіграє значну роль в ініціюванні, розробці та впровадженні політики в інтересах окремих груп населення, регіонів чи всієї нації в цілому, тобто, "публічності". Тому вживання терміна "публічна політика" замість терміна "державна політика" є більш узагальнюючим [Дем'янчук О. "Дер-

жавна політика" та "публічна політика": варіант перехідного періоду // Наукові записки. – К., 2000. – Т. 18. Політичні науки. – С. 31–32].

Перейдемо до розгляду позицій російських дослідників. На думку Н. Шматко, "публічна політика" є симбіозом політичної дії, наукової рефлексії та акту мас-медійної комунікації. За великим рахунком, вона здійснюється в порядку інтервенції до сфери політики експертів, аналітиків, фахівців у галузі соціальних наук, "інтелектуалів", публіцистів та журналістів. Історично конкретна сукупність соціальних обставин, що виступає умовою можливості публічної політики, змінила сам зміст поняття "політика". Все це дозволяє говорити про публічну політику як про інший стан поля політики [Шматко Н. Феномен публичной политики // Социологические исследования. – 2011. – № 7. – С. 106].

Н. Беляєва звертає увагу на те, що поняття "публічна політика" займає кілька смислових полів, кожне з яких має свою змістовну визначеність. Кожне з цих значень висловлює особливі, специфічні ознаки об'єкта соціальної реальності, що дозволяє використовувати ці словосполучення на рівні самостійних понять. При цьому важливо завжди вказувати понятійний контекст. Наприклад:

"Публічна політика" в сенсі "державна" – досить часте слововживання – підкреслює переконання, що саме держава в сучасному політичному світі представляє з себе головний публічний інститут, покликаний об'єднати всі розрізнені інтереси соціальних груп.

"Публічна політика" в сенсі "громадська" – не менш часте вживання – підкреслює формування та реалізацію цієї політики в інтересах суспільства, а також окремих соціальних груп, які потребують громадської підтримки.

"Публічна політика" з точки зору процедури прийняття політичних рішень – підкреслює її "прозорість", "відкритість для публіки" [Беляєва Н. "Публичная политика" как термин, понятие и научная категория [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.civisbook.ru/files/File/Belyaeva_publ_pol_kak_termin.pdf. – С. 7]. О. Сунгуров зазначає, що коротко під публічною політикою можна розуміти програми та пріоритети органів влади, механізми і технології їх реалізації, вироблені на основі і з урахуванням очікувань соціальних груп (страт) суспільства через їх представників. Даючи більш розгорнуте визначення, О. Сунгуров посилається на В. Міхеева: "Публічна політика – це діяльність, що характеризується системною взаємодією держави, приватного сектору, інститутів громадянського суспільства, різноманітних соціальних, професійних груп і верств, громадських об'єднань з приводу реалізації особистих і громадських інтересів, виробництва, розподілу і використання суспільних ресурсів і благ з урахуванням волевиявлення народу або населення певних територій" [Сунгуров А. Понятие публичной политики. Публичная политика как поле взаимодействия [Электронный ресурс] // Дистанционный курс "Публичная политика и центры публичной политики". – Режим доступа: http://www.strategy-spb.ru/edu/?do=manual&man_grup=426&doc=3017&pr_id_dl=77].

Російський дослідник Ф. Мінюшев пов'язує визначення публічної політики зі стратегічною метою суспільства. Ця мета, на його думку, полягає у гармонізації інтересів суспільства та людини. Головним посередником тут є держава, котра проводить певну політику, що сприяє досягненню даної мети. Цю політику прийнято називати публічною або соціальною політикою. Для нас більш звичний термін – соціальна політика [Публичная сфера и государственная публичная политика в современной России. Материалы дискуссии // Публичная политика в России. – М., 2005. – С. 99].

Отже, підходи українських та російських дослідників до розгляду публічної політики багато у чому співпадають. Публічна політика розглядається ними як форма взаємодії держави та громадянського суспільства.

Можемо визначити публічну політику як сукупність взаємодій органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, метою яких є вироблення ефективних управлінських рішень. Також варто зазначити, що з удосконаленням інформаційно-комунікаційних технологій та підвищенням рівня транспарентності політичних процесів поняття "публічна політика" набуватиме розвитку, що зумовлює необхідність його подальшого вивчення та уточнення.

С. В. Олійник, асп., КНУТШ, Київ
oliynyks@ukr.net

ВПЛИВ ПРИВАТНОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Соціальна держава – концепція в політичній науці відповідно до якої держава зобов'язується захищати своїх громадян, особливо тих хто потребує фінансової чи соціальної допомоги, за допомогою грантів, пенсій та інших доступних засобів. Ця концепція виникає в політичній науці, в демократичних країнах Західної Європи з розвиненою ринковою економікою, в другій половині XIX.

Виникнення соціальної держави тісно пов'язане з такими явищами як стрімкий капіталістичний розвиток, індустріалізація, урбанізація. Нові соціальні проблеми поставили нові запити суспільства щодо зміни політичного ладу та визначення соціальних прав громадян. Зміни в соціальній структурі суспільства, громадські рухи, зростання рівня заробітної плати найманих робітників та нові види соціальних ризиків сприяли появі "нового типу мислення" про соціальну роль держави. Ключовим питанням стало, чи повинна держава відігравати більш активну соціальну роль?

Соціальне страхування було основною новою ролі держави, але уряд все більше і більше почав проявляти інтерес до багатьох інших соціальних питань, таких як народна освіта; народна медицина; санітарні та гігієнічні норми робочого місця; захист робітників; виступати проти дитячої праці на фабриках; визначати тривалість робочого дня, а також ви-

значати сферу взаємовідносин між роботодавцями та найманими робітниками, таким чином перетворюючись у державу яка відповідає за благополуччя громадян.

Сьогодні соціальна держава є важливою характеристикою сучасних західних демократичних держав, а розвиток типів соціальної держави залежить від класифікації окремих країн та їх державних політик. Як раніше зазначалось формування соціальної держави відбувалася в умовах ринкових відносин, які ще перебувають в процесі розвитку в Україні та пострадянських країнах загалом. Саме тому економічне життя, та господарська діяльність має фундаментальне значення для створення матеріальних умов людського існування. Як соціальна дійсність, господарська діяльність характеризується кооперацією багатьох індивідів, через розподіл праці на сучасному підприємстві. Це передбачає загальну ціль і загальний план дій.

Приватний підприємець є основним суб'єктом соціальної держави. На нього покладена роль посередника між державою та громадянським суспільством, оскільки, у зв'язку зі своєю діяльністю він є включеним в ці дві системи одночасно. Головною метою діяльності підприємців є виготовлення продукції, на яку він отримує запити від суспільства. Підприємець повинен виготовляти продукцію за доступним цінами, одночасно, отримуючи прибуток від неї. Продукція повинна бути доступною по ціні для того, щоб більше людей могли її придбати, при цьому отримувати прибуток, для виживання та розвитку підприємства.

Соціальна держава має спрямовувати розвиток економіки для служіння іншим, більш високим цілям, ніж просто накопичення максимального прибутку за будь-яку ціну. Економічне благополуччя кожного громадянина повинно бути пріоритетом державної політики, але це не може бути єдиною метою суспільства. Воно повинно зайняти своє місце в "істинній шкалі цілей". Вище нього повинні бути гідність та свобода людини, культурні цінності, духовність та моральність.

Кожен підприємець здійснює свою діяльність в правовому полі яке створює для нього держава. Головним завданням соціальної держави в даному контексті стає створення такого правового поля, яке дасть можливість розвиватися підприємцям та буде оберігати права найманих робітників. Предметом політики соціальної держави повинно бути спільне благо людей в конкретному часовому проміжку, або загалом. Предметом економіки забезпечення суспільства матеріальними, культурними чи духовними благами, котрі пропонуються за визначеними цінами.

Одна з найголовніших функцій соціальної держави це забезпечення балансу між усіма учасниками політико-економічних відносин. Саме тому, принцип субсидіарності в економіці, як і в інших сферах спільного блага, вимагає, щоб держава надавала індивіду та малим соціальним утворенням, те що вони можуть отримати власними силами і втручалася лише тоді, коли вони не в змозі задовольнити важливі потреби громадян.

Наступним дуже важливим елементом є створення справедливих соціальних та економічних інститутів, які можуть бути створені лише за

таких умов де норми рівності усіх перед законом витіснять такі ганебні соціальні феномени як фаворитизм, корупція.

На сьогодні індивід більше залежить, ніж раніше, не тільки від його власного становища, але і від створених державою соціально-економічних умов. Тому відповідальна економічна політика може проводитися лише в поєднанні з соціальною політикою, політикою в сфері ринку праці, сім'ї, охорони навколишнього середовища та освіти.

Справедливі інститути соціальної держави це необхідна складова здорового суспільства. Цінності, іманентні економіці, повинні перш за все втілюватися в правосудді. Це, як і сама економіка, динамічний процес, який постійно потребує нової адаптації соціального і правового укладу.

Таким чином соціальна держава є наступним якісним етапом розвитку національної держави. Соціальною держава стає тоді коли визначає своїм завданням піклування про спільне благо своїх громадян. Найочевиднішим проявом соціальної держави є реалізація демократичних цінностей в умовах капіталістичної ринкової економіки. Проте утворення вільного ринку обов'язково пов'язане з різного роду ризиками котрі соціальна держава повинна мінімізувати. Базовим суб'єктом ринкової економіки є приватний підприємець, для якого соціальна держава повинна створювати сприятливі умови розвитку.

Т. А. Пасюта, студ., КНУТШ, Київ
kryasanchik@gmail.com

ПОЛІТИЧНА МОВА ЯК ЗАСІБ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ

В сучасних політичних реаліях дедалі частіше використовують різноманітні політичні технології та таку комунікативну зброю як політична мова, що використовується як засіб маніпулювання та інструмент, що активно використовується в боротьбі за владу та статус. Поняття "політичної мови" можна визначити як сукупність вербальних структур, які використовуються у сфері політики й здійснюють вплив на політичну свідомість індивідів та їх участь у перебігу політичних процесів [Петренко В. В. Політична мова : навч. посіб. — К., 2006]. При цьому, варто розуміти, що даний термін не варто зводити виключно до мови політичних дискусій, адже сюди входять як мова законодавства й управління, так і мова дипломатичного спілкування й переговорів.

Політичні промови, що представляють собою взірць ораторського мистецтва, використовуючи розвинутий інструментарій риторики для здійснення головної мети – переконання, – виявляють наявність великої кількості засобів впливу, що дає змогу дійти висновку про велику сугестивну силу політичного виступу.

Політична мова як засіб маніпулятивного впливу стає виключно актуальною під час проведення виборчих політичних кампаній та активації масових політичних рухів, виступаючи при цьому прийомом боротьби та

"словесної гри" між політичними опонентами. Саме тоді політики найбільш активно вдаються до своїх ораторських вмінь та засобів пропаганди, часто використовуючи при цьому засоби масової інформації. Слід зауважити, що саме поява мас-медіа та реклами сприяли поглибленню вивчення феномену мовного впливу на свідомість та вчинки людей. І справді, роль ЗМІ в процесі політичного маніпулювання не можна недооцінювати, це так звана "четверта влада", за допомогою якої відбувається приховане управління політичною свідомістю та поведінкою людей, з метою реалізації власних політичних інтересів. Згідно з багатьма дослідженнями, жоден кандидат в органи влади не матиме реальних шансів на обрання, не використовуючи мовне маніпулювання та пропаганду в ЗМІ.

Проблема вербального маніпулювання неодноразово ставала предметом дослідження багатьох вчених як минулого, так і сьогодення. Зокрема, Серж Московічі, аналізуючи стратегії пропаганди та навіювання зазначає: "Пропаганда (або комунікація) має ірраціональну основу, колективні переконання і інструмент – навіювання на невеликій чи віддаленій відстані. Більша частина наших дій є наслідками переконань. Саме тому, пропаганда, адресована масам, повинна використовувати мову алегорій – енергійну і образну, з простими і наказовими формулюваннями" [Московічі С. Століття натовпів. – М., 1996].

Ще один відомий дослідник маніпулятивних технологій натовпом Гюстав Лебон в слові бачить важіль будь-якої влади, зазначаючи, що "слова і формулювання виступають потужними генераторами думок і вірувань". Більше того, не омайнув він увагою і роль ораторських здібностей кандидата для електорату, а також способи переконання лідером натовпу. Запорукою успіху при цьому він вважав наступне: "Твердження лише тоді дієве, коли воно повторюється часто і, якщо можливо, одними і тими ж словами. Здається, Наполеон сказав, що є тільки одна фігура риторики, що заслуговує на повагу, – це повторення. За допомогою повторення ідея поселяється в умах настільки міцно, що, врешті-решт, вона вже сприймається як доведена істина" [Лебон Г. Психологія народів і мас. – М., 1995].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку науково-технічного прогресу, завдяки якому стрімко зростає можливість кожної людини користуватись різноманітними інформаційно-комунікативними каналами, зростає можливість для маніпулювання свідомістю як особистості, так і суспільством в цілому. Так, для досягнення власного політичного інтересу активно застосовується такий інструмент впливу як політична мова та різні технології її вдалого використання. Тому дослідження мови в ракурсі її використання в політичній сфері ґрунтується на вивченні закономірностей застосування суб'єктами політики мовних засобів у зв'язку зі своїми мотивами, цілями, політичною позицією та світоглядом. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що політична мова є складним і різноаспектним феноменом, який має багато проявів та особливостей, і дослідження якого є досить актуальним на сьогодні.

ВІДМІННОСТІ МІЖ РІЗНОВИДАМИ ТОТАЛІТАРИЗМУ

Як відомо, тоталітаризм як феномен ХХ ст. існував у декількох різновидах.

Дослідниками була запропонована своєрідна його типологія. Так. Дж. Талмон вирізняв два типи тоталітаризму – "правий" (фашизм) і "лівий" (комунізм), О. Штаммер – "західно-фашистський" і "східно-більшовицький", а А. Камю – "ірраціональний" (фашистський) та "раціональний" (радянський).

Найбільш популярним став поділ на тоталітарних режимів на "ліві" і "праві" форми. Правий тоталітаризм існував в Італії з 1922 р. по 1944 р. при Муссоліні і в Німеччині з 1933 р. по 1945 р. під час правління А. Гітлера. Частково існував також в Іспанії в перші роки правління генерала Франко (з 1939 р. до кінця Другої світової війни). Лівий тоталітаризм у вигляді комунізму утвердився в СРСР в період сталінізму (з сер. 20-х (1929) до сер. 50-х рр.), в Китаї в період політики "великого стрибка" і "культурної революції" (в 50-х – сер. 70-х рр.), коли на чолі керівництва країни стояв Мао Цзедун, в Кампучії (Камбоджі) за правління "червоних кхмерів" на чолі з Пол Потом, в КНДР (Півн. Корея) при Кім Ір Сені та Кім Чен Ірі, на Кубі при Ф. Кастро.

Хоча ознаки всіх тоталітарних режимів багато в чому співпадають, разом з тим між ними спостерігалися і досить суттєві відмінності.

Одна з головних відмінностей між комунізмом і нацизмом та фашизмом полягала в тому, що нацизм та фашизм припускали існування недержавного сектора економіки, який хоча й перебував під жорстким контролем держави, але ґрунтувався на приватній власності, а комунізм приватну власність на засоби виробництва заперечував повністю. Взагалі для фашистського режиму була характерна опора на великий капітал, злиття державного апарату з монополіями.

Лівий тоталітаризм був більше "добудований": партія володіла монополією не тільки на політичну, але й на економічну владу, що проявилось в повній або частковій ліквідації приватної влади, зосередженні в руках держави основних засобів виробництва, ліквідації ринку. В праворадикальних режимах збереглася свобода підприємництва, однак це не виключало прямого державного втручання в економічну сферу, підпорядкування її завданням воєнного виробництва, централізованого розподілення робочої сили.

Для фашизму і особливо для нацизму, на відміну від комунізму, характерна була більша агресивність, схильність до пошуку зовнішніх ворогів, розв'язання війн, військової експансії. Правототалітарні режими (нацистська Німеччина і фашистська Італія) прагнули отримати додатковий життєвий простір і для цього розв'язали Другу світову війну, в чому їм чимало

допоміг сталінізм з його таємною дипломатією з переділу світу, (а також реальними діями з оволодіння західними регіонами України і Білорусії, країнами Балтії). Експансіонізм СРСР зовні був більш "мирним" і полягав у розповсюдженні ідей марксизму-ленінізму на інші країни.

Відрізнялися тоталітарні режими і за характером ідеології. Комунізм – пропагував перевагу одного класу над іншими, нацизм – зверхність однієї нації над іншими, фашизм – панування національної держави над суспільством (у Муссоліні була ідея панування "національної держави" – держави, яка уособлює дух нації).

Комуністичні режими відзначалися більшою "тоталітарністю", оскільки їм вдалося ліквідувати приватну власність, подолати церковну опозицію. Крім цього, комуністичні режими базувалися на більш привабливих ідеях "інтернаціональної солідарності" трудящих і "світлого комуністичного майбутнього", в той час як фашистські режими пропагували вищість своєї нації і необхідність світового панування.

Відмінності простежуються не тільки між лівим і правим формами тоталітаризму. Їх можна побачити і в середині правототалітарних режимів.

Так, по-перше, фашистський режим в Італії використовував теорію верховенства національної держави, а націонал-соціалістичний в Німеччині – теорію верховенства нації. На відміну від нацистів, які дотримувалися біологічного погляду на націю – расової теорії, для італійських фашистів визначальними були не етнічна природа, не расова приналежність, а єдина свідомість і загальна воля, яка об'єднує націю-державу.

По-друге, для режиму Муссоліні, на відміну від нацистського, були характерні менша концентрація і абсолютизація влади. Він відрізнявся прагненням зберегти традиційні структури. Поряд з фашистською партією значний вплив у країні мали військові, аристократія, церква, державна бюрократія; формально продовжував функціонувати сенат. Італія залишалась монархією і Муссоліні час від часу відправляв звіти королю Віктору Еммануїлу III. Зокрема були підписані Латеранські угоди (1929 р.) між Муссоліні й Ватиканом, які регулювали відносини між католицькою церквою і фашистським режимом.

По-третє, італійський фашизм відрізнявся також меншими за масштабами, ніж в Німеччині, терором і репресіями.

А. В. Петрова, курсант, ІКВС, Київ
01Alenkap@list.ru

ДІАЛОГ І КВАЗІДІАЛОГ У ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Діалог можна сміливо і без перебільшення назвати однією з головних тем і проблем сучасності. Діалог стає ключовим поняттям для осмислення процесів в найрізноманітніших сферах соціального життя, включаючи політику. Проблема квазівзаємодії, характерна для сучасного (постіндустріального, інформаційного, комунікативного) суспільс-

тва, набуває особливого значення і розмаху. Цієї теми торкаються в своїх роботах В. Я. Гельман, Л. Д. Гудков, Б. В. Дубін, Ю. А. Левада, Д. А. Левчик, І. Д. Коротець, В. П. Макаренко, та інші вчені. Не зважаючи на значну кількість робіт з даної проблематики, недостатньо вивченим залишається питання діалогічної та псевдодіалогічної комунікації у соціальній сфері.

Даний інтерес відображає реалії суспільства, в якому комунікативні процеси відіграють ключову роль, а форми інтерсуб'єктивної взаємодії отримують небачену досі складність і амбівалентність. У філософських, соціальних та політичних науках все більш актуальним стає концептуалізація принципової відмінності власне діалогу від "інформаційного обміну", "бесіди-розмови", "полеміки-дискусії", "раціонального обговорення" та ін. Відповідно, на перший план виходять дискурсивні вимоги до суб'єкта діалогічної комунікації.

Парадоксальним чином до проблеми концептуалізації політичного діалогу найближче підходять не так політологи, скільки їх колеги з суміжних галузей знання: філософи, лінгвісти, соціологи. Хоча інтерес до діалогу неухильно розширюється за межі лінгвістики і філософії в бік соціології та політології.

Основна теоретична проблема полягає в тому, що публічний дискурс сучасної політики – медійно опосередкований та виявляє постійно зростаюче і парадоксальне різноманіття форм, яке не вписується в рамки традиційного поняття діалогу, у його відмінність від монологу, розмови, полеміки і т. д. З іншого боку, глобальні тенденції соціального розвитку все наполегливіше ставлять питання про необхідність не просто спілкування, але саме діалогу між різними суб'єктами (гравцями) і навіть (під-) системами сучасного суспільства. "Політичний діалог" виступає не тільки приватною практичною чи теоретичною ініціативою, але і відображає прогресуючу трансформацію соціальної і політичної влади. Осмислення цих тем веде до формулювання наступного ключового питання: діалог і квазидіалог в контексті соціальної комунікації. Концепт соціальної комунікації в системі комунікативного суспільства виявляє аналогію між нормальними і аномальними дискурсивними взаємодіями. Однак специфіка цієї комунікації виражається не в цій аналогії, а в символічному обміні, здійснюваному носіями владних інтересів.

Для систематизації діалогічних взаємодій у політиці доречно буде використовувати робочий тип "реального" (нормального) діалогу. Від цього конструкту слід, з одного боку, відрізнити реальні види і форми діалогу, а з іншого – квазидіалоги, що утворюються в результаті невиконання хоча б однієї із загальних ознак "реального" діалогу. До основних підтипів квазидіалогу російський науковець С. Поцелуєв відносить: кріп-тодіалоги, парадіалоги, псевдодіалог і фіктивні діалоги, а в псевдодіалогічному дискурсі існують егоцентричний діалог (суб'єкт призводить до повної згоди з собою свого опонента), сповідальний псевдодіалог та рекламно-пропагандистське звернення (заклик) [Поцелуєв С. П. Диалог

и парадIALOG как формы дискурсивного взаимодействия в политической практике коммуникативного общества : автореф. дис. ... д-ра полит. наук. – Ростов н/Д., 2010. – С. 23] Досить часто замість діалогу відбувається псевдодіалог. Для того, щоб діалог відбувся, його учасники, на жаль, часто забувають, що перш за все необхідно встановити контакт зі співрозмовником (розуміти, хто перед вами, чи бачить він вас, в якому стані знаходиться, чи готовий до обговорення питань). Під час же псевдодіалогу партнер і предмет діалогу є байдужими, вони використовуються тільки як засоби для реалізації своїх корисних цілей, говорять у паралельних монологах, але в той же час, просто обмінюються інформацією. Псевдодіалог має свої різновиди: логоманію, салонний псевдодіалог, базікання, демагогічний псевдодіалог [Буш Г. Я. Диалогика и творчество. – Рига : Авост, 1983. – С. 318]. Парадіалог – це підтип квазідіалогу, що утворюється внаслідок невиконання діалектичної ознаки реального діалогу. З усіх підтипів квазідіалогів парадіалог є найбільш важливим для політичної комунікації, оскільки служить "м'яким" (але радикальним) засобом неформальної політичної цензури, певною мірою він блокує доступ до публічного простору раціональними судженнями про політику. Парадіалог наближений до розмовної і візуальної форм, що обумовлено толерантністю неписьмового дискурсу до мовних аномалій. Розмовному парадіалогу притаманні незгода (конфлікт) установок, рвана структура дискурсу з егоцентричних позицій учасників і низьким рівнем їх комунікативної консолідації. Регресивність парадіалогічного дискурсу є наслідком виробленої ним підміни предметно-логічного осмислення політики її ігровими (несерйозними) симуляціями. Синтезуючи концепти "суспільства спектаклю" (Г. Дебор), "держави-спектаклю" (Р.-Ж. Шварценберг), "політичного спектаклю" (М. Едельман), теорія символічного інсценування політики виступає базовим елементом для методології вивчення політичних парадіалогів [Поцелуев С. П. Диалог и парадIALOG как формы дискурсивного взаимодействия в политической практике коммуникативного общества. – С. 25]. Ключову роль відіграє те, що система політичних зірок утворює ядро демократії як політичного спектаклю. Розпилення публічної уваги на "зоряні історії" сприяє парадіалогізації публічного простору, де має відбуватися взаєморозуміння громадян щодо їх спільних справ та інтересів. Цей простір колонізується образами (іміджами), які непомітно блокують доступ до цього простору критичним аргументам.

Отже, підводячи підсумки, можна сказати, що діалог в найрізноманітніших його формах і проявах виявляється вже не ексклюзивною практикою, а повсякденною і всепроникаючою реальністю в політичній комунікації. У рамках легітимних способів розв'язання соціально-політичних суперечностей та конфліктів може використовуватися політичний діалог, який виступає одним з ефективних механізмів узгодження політичних та соціально-економічних інтересів різних соціальних груп і владних структур.

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМ В УКРАЇНІ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Термін "децентралізація" визначають як спрямоване зверху вниз переміщення, передача органам місцевого самоврядування частини функцій центральної влади.

Зміна параметрів сучасного державного будівництва на пострадянському просторі спрямована у тому числі й на демократизацію громадського життя та державного будівництва. Стосовно останнього це розкривається через державну владу, точніше, через її децентралізацію.

У перші роки незалежності перед Україною, стояли такі пріоритетні завдання, як будівництво основ держави, забезпечення суверенітету, збереження територіальної цілісності. Виправдана на тому етапі розвитку централізація державної влади не покривала своїм механізмом і властивими їй методами владного впливу усіх проблем подальшого державного будівництва. Відзначимо при цьому, що сам термін "децентралізація" щодо державної влади в конституційному форматі країн СНД застосований лише в Україні. Так, в ст. 132 Конституції України закріплені положення про те, що "Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації в здійсненні державної влади" [Конституція України. – К. : Преса України, 1997. – С. 61].

Найбільш поширеною конституційною формою розосередження державної влади в пострадянських державах є переміщення її на рівень місцевого самоврядування. З такого роду децентралізацією пов'язується підвищення ефективності управління, можливість громадян безпосередньо брати участь в справах своєї країни, економічне зростання і стійкість держави.

Аналіз конституцій країн СНД показав чотири принципові формати уявлення про місцеве самоврядування в контексті розосередження державної влади: включення спеціальної глави(розділу) про нього; представлення його в поєднанні з місцевим державним управлінням або місцевим управлінням; фрагментарна згадка про нього за текстом конституції; заміщення поняття "Місьцеве самоврядування" іншими.

Конституція України включає спеціальний розділ XI, присвячений місцевому самоврядуванню – праву територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України. Встановлена можливість розосередження державної влади шляхом надання законом органам місцевого самоврядування окремих повноважень органів виконавчої влади.

Розширення повноважень органів місцевого самоврядування в Україні є одним із напрямків регіонального розвитку країни. До особливостей процесу децентралізації в Україні можна віднести наступне:

1) для держави підвищення ефективності функціонування інститутів муніципальної демократії є найважливіша умова забезпечення стабільності суспільства в цілому;

2) широке залучення територіальних утворень(громад) до процесу розв'язання проблем на місцевому рівні, результативне задоволення щоденних потреб населення, дотримання законодавчих положень у підтримці балансу державних і місцевих інтересів здатні закласти міцні підвалини для суспільного благополуччя.

3) вирішення нагальних проблем і подолання недоліків в становленні і розвитку інституту місцевого самоврядування в Україні багато в чому залежить як від цілеспрямованої підтримки місцевого самоврядування державою, так і від реальної та усвідомленої активності населення і кожного члена територіальної громади.

Дослідження децентралізації державної влади і реформ місцевого самоврядування в пострадянських державах дозволяють визначити три основні моделі розвитку цих систем [Разработка новых правил игры в старых условиях / И. Мунтяну, В. Попа // Организация местного самоуправления в Восточной Европе, на Кавказе и в Средней Азии. – Будапешт : Институт Местного Самоуправления, Институт Открытого Общества, 2001. – Т. 3. – С. 313].

Перша модель – формально децентралізовані системи органів місцевого самоврядування. Вона характеризується вираженням прагненням до адміністративної децентралізації на основі автономії територіальних громад, які мають законне право вирішувати різні місцеві і регіональні питання. В цьому разі законодавство передбачає створення різних організаційних моделей місцевого самоврядування деякою мірою їх фінансову автономію.

Друга модель розглядається як комбінація обох тенденцій – централізації та децентралізації, де представницькі органи влади і місцеві виконавчі органи мають відносно високу міру адміністративної автономії від державних і обласних органів, але залишаються під патронатом держави. Така практика унеможлиблює місцеві ініціативи і заважає незалежній адміністративній діяльності.

Третя модель має риси адміністративної централізації. Її ознакою є те, що місцеві органи влади тимчасово уповноважені виконувати функції "державної влади на місцевому рівні". У свою чергу, це створює своєрідну "ієрархічну піраміду компетенцій", підпорядковану найвищому органу влади в державі. В результаті цього виникла своєрідна ситуація, яка надає призначеним органам виконавчої влади переваги перед органами, безпосередньо обраними населенням відповідних громад.

Виявлена різноманітність конституційних моделей децентралізації державної влади демонструє варіативність і багатогранність феномену децентралізації, що дозволяє державам адаптуватись до нього, демонструючи при цьому індивідуальність і послідовність узятого курсу.

ПОЛІТИЧНА ПРЕВЕНЦІЯ РИЗИКІВ ТЕРОРИЗМУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Тероризм сьогодні посідає перші місця в переліку загроз особистій, національній та міжнародній безпеці. У Тлумачному словнику В. Даля підкреслюється основний сенс терору: "...залякати смертю, стратою, насильством" [Толковый словарь В. Даля ON-LINE [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vidahl.agava.ru>]. У словнику іншомовних слів "терор" трактується, як політика залякування; жорстке придушення супротивників насильницькими методами аж до вбивства, а "тероризм" – як "здійснення терору, діяльність і тактика терористів" [Словник іншомовних слів [Електронный ресурс]. – Режим доступу: http://hohlopedia.org.ua/slovnuk_inshomovnyk_sliv].

У наявній літературі, присвяченій тероризму, ця проблема досліджується в різних аспектах, постійно виникають нові напрямки в його вивченні. Власне, політологічний концепт "тероризм", на наш погляд, слід розглядати як багатовимірну структуру з різними рівнями розуміння.

Перший семантичний рівень містить в собі широкий зміст і характеризує тероризм як погрозу або застосування насильства з метою досягнення соціально-політичних цілей, об'єктом його впливу є все суспільство.

Другий рівень розуміння сутності тероризму враховує, що процесуальність цього феномена дискретна. За ступенем регулювання тероризм займає проміжне місце між стихійними і керованими процесами, зближуючись з процесами катастрофічного типу.

Третій рівень концептуалізації представляє сучасний тероризм ризикогенним фактором соціальних змін. Перебуваючи в залежності від фундаментальних суспільних структур, індивідуальних інтересів, терористичні дії справляють модифікуючий вплив на різних рівнях соціальної організації суспільства. Ризики тероризму проявляються у виникненні соціальних груп ризику (жертв, постраждалих від терактів, контртерористичних операцій як причини травм, синдромів), які потрапляють у поле правової невизначеності, розбіжності риторики з практикою соціального захисту тощо. За даними соціологів, 85% українців відчуває себе незахищеними від терористичних актів.

Недооцінка ризиків, несвоєчасне реагування крім людських жертв, може мати інші важкі наслідки: дестабілізацію нормальної життєдіяльності суспільства і, найголовніше, досягнення цілей, які поставлені терористами. Такий сценарій небезпечний тим, що вимоги терористів зазвичай носять нелегітимний характер, а кожна "перемога" стимулює існуючих і потенційних терористів до наступних акцій.

Аналіз сучасної структури та організації діяльності з превенції ризиків тероризму дозволяє класифікувати нові практики протидії тероризму. На міждержавному рівні створюються міжнародні антитерористичні аль-

янси, оновлюється нормативно-правове поле. На державному рівні приймаються законодавчі акти, укази, цільові програми, спрямовані на формування загального порядку превенції проблем тероризму, створюється система взаємодіючих регіональних структур.

На рівні інститутів й відомств слід інституувати нові соціально-структурні напрямки в освіті, практики соціального захисту жертв тероризму; посилювати заходи безпеки установ.

На суспільному рівні з'являються нові організації допомоги постраждалим від тероризму, проводяться неформальні профілактичні заходи, акції, що виступають актом солідарності антитерористичним силам, співчуття жертвам терактів.

На мікрорівні змінюються повсякденні механізми ризик-сприйняття, які проявляються в ситуації загрози, безпосередньо після терактів. В умовах терористичної загрози відбувається взаємодія, взаємопроникнення функціональних рівнів системи протистояння тероризму та пом'якшення його наслідків, посилення співпраці, – інтеграція соціальних механізмів протидії тероризму.

Однак, неадекватні заходи боротьби з тероризмом можуть завдавати не меншої шкоди, ніж самі теракти. Наприклад, результатами багатьох років "боротьби з терористами" на Північному Кавказі стали дестабілізація ситуації в регіоні та розширення географії терактів до Москви та Санкт-Петербурга. Інші показові приклади небезпеки боротьби з терористами мали місце при звільненні заручників на Дубровці, в Беслані, коли більше жертв загинуло від рук "рятувальників", ніж від терористів. Спільними залишаються оцінки наслідків "війни з тероризмом" навіть у самих Сполучених Штатах.

Слід обережно ставитися не лише до тероризму, але й до визначення термінів. Однією з проблем "війни з тероризмом" стала власне назва. Назвавши операцію "війною" американці фактично визнали Аль-Каїду воюючою стороною. Тим самим, терористи повинні вважатися солдатами, які підпадають під захист відповідних міжнародних конвенцій. Наприклад, захоплений в полон боєць вже не злочинець, а військовополонений [Мельник О. Чим небезпечний тероризм в Україні? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=1097].

Необдумане навішування ярликів терористів несе загрозу не лише самим "призначеним терористам". Особливо, коли під антитерористичними гаслами переслідують цілі далекі від декларацій. Вибухи в Макіївці, Запоріжжі, Дніпропетровську, Харкові. Терористами виявилися викладачі університету, активісти політичних партій, працівники Васильківської міськради. Неоднозначним є використання цього терміну до певної категорії громадян в контексті подій навколо Євромайдану на початку 2014 р.

Попри теоретико-практичну значимість цього феномену, у вітчизняних і зарубіжних роботах міждисциплінарного дискурсу тероризм і його наслідки залишаються неконцептуалізованими крізь призму соціально-політичних змін, ризиків, з позицій інтегральної політологічної парадигми.

Не висвітлені у достатній мірі в політологічній літературі аспекти конструювання дискурсу терористичних дій та їх наслідків. Тому концептуалізація проявів ризикогенних факторів феномену тероризму у світлі динамічних контекстів сучасної України є актуальним і вимагає подальших наукових розвідок.

К. О. Призглей, магістр, КНУТШ, Київ
priks@yandex.ru

ПОЛІТИЧНА ВЛАДА ЯК СИСТЕМА КОМУНІКАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

Формування інформаційного суспільства справляє величезний вплив, призводить до докорінних зрушень у всіх сферах суспільного життя, зокрема політичній. Особливо значущими, незворотними і далекосяжними виявляються зміни політичної влади, які торкнулися всіх її аспектів, засад, рівнів проявів характеристик, а також трансформація сутності, засобів, методів і форм демократії та процесів демократизації.

Особливого значення набуває розгляд особливостей політико-комунікаційного процесу в системі "влада-суспільство", адже в демократичній державі влада не може ефективно функціонувати без взаєморозуміння та конструктивної взаємодії з громадянським суспільством. Доцільним виявляється розгляд комунікаційної природи влади. В цьому контексті влада розглядається як система комунікацій між її різними суб'єктами. А однією з базових характеристик сучасної влади в соціумі вважається її здатність до комунікації: із суспільством загалом, з елементами громадянського суспільства, зі світовим співтовариством. Суб'єктом комунікації є влада, яка організує та підтримує комунікацію. Без цього влада не могла б виконувати свої політико-управлінські функції [Недбай В. В. Сучасні політичні комунікації: медійно-технологічний аспект : [монографія]. – Одеса : Фенікс, 2009. – С. 241].

Комунікаційна природа влади й інформаційний компонент владних відносин становлять зміст більшості із численних теорій влади. Взаємодія, обмін, відносини, тип поведінки й т. д., що становлять суть концепцій про владу, так чи інакше свідчать про процес надання й одержання інформації. Більше того, завдяки захопленню кібернетичним підходом в оцінці соціальних явищ і появі різноманітних теорій інформаційного суспільства влада дедалі частіше розглядається як комунікація, що припускає збір, зберігання, обробку й управління інформацією в адміністративних цілях [Ершова И. А. Информационная активность власти в период выборов : автореф. дис. ... канд. полит. наук. – Екатеринбург, 2007. – С. 10–11].

В. Кравченко вважає, що на сьогодні суспільство не може й не буде розвиватися, якщо не буде розвиватися сама політична влада [Кравченко В. И. Власть и коммуникация: проблемы взаимодействия в информационном обществе. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2003. – 272 с.]. Важливість наявності технічних каналів для організації інформаційних кон-

тактів засвідчує, що держава як найважливіший інститут влади повинна мати необхідну кількість каналів для поширення офіційної інформації, зокрема мовних (брифінги, інтерв'ю керівників та ін.) або пов'язаних з паперовими носіями (бюлетені уряду, публікації в газетах і журналах), а також візуальних й електронних (канали державного телебачення, федеральні та регіональні системи зв'язку тощо), що дають змогу здійснювати безперебійну комунікацію зі своїми громадянами.

Масштабний розвиток інформаційно-комунікаційних систем дозволив владі вибудовувати діалогову модель між суб'єктами політики, постійно обмінюватися політичним текстом з іншими підсистемами суспільства. Як зазначає І. Єршова, способи й моделі інформаційної активності влади зазнають жанрових змін і набувають специфічних рис свого часу. Односпрямована комунікація директивного типу змінилася на модель інформаційного обміну, що, крім номінальної наявності зворотного зв'язку, проявляється як зворотна дія на рівні дискурсу через цінності [Єршова І. А. Информационная активность власти в период выборов. – С. 8–9].

Окрім того, нагальна потреба влади – реалізовувати себе через медіа – в епоху інформаційного суспільства стала потужним стимулом для максимально активного використання ЗМІ в політичному процесі. ЗМІ є найефективнішим посередником у відносинах населення з владою. Внаслідок певної відкритості, оперативності у формулюванні оцінок і позицій, завдяки своїм можливостям у відображенні інтересів і сподівань найрізноманітніших груп і верств населення, ЗМІ стали чи не провідним інструментом у системі соціального представництва інтересів громадян. Доступність інформаційного ресурсу для влади слугує запорукою успішної інформаційної кампанії, показником її активності, способом легітимації її статусу. ЗМІ забезпечують владі публічний характер і асоціюються з інформаційним ресурсом влади, а інформація, що проходить по каналах мас-медіа, є єдиним чинником в управлінні суспільством, витісняючи вплив грошей і державний примус.

І. Єршова вважає, що проблема активності інформаційної політики влади пов'язана з питанням інформаційного обміну в системі владних відносин. Масштабність комунікаційних процесів у суспільстві, глибина їхнього впливу на людину актуалізує для влади інформаційні й переконуючі навички та функції, реалізація яких забезпечує зміну відносин людей, впливає на їхні дії в сьогоденні або майбутньому. Враховуючи цей факт, влада прагне контролювати й керувати інфопотоками, точніше, здійснювати управління за допомогою інформації. У своєму прагненні ініціювати та контролювати інформаційно-комунікаційні зв'язки влада демонструє свою активну позицію стосовно інших елементів системи [Там же. – С. 11].

В. Кравченко відзначає, що професійно вибудована медіакомунікація свідчить про перехід суспільства до нової історичної форми його синтезу з державою. По суті, ми маємо справу з медіаполітичною організацією влади, якій властива політична культура "нового зразка" у масовому

вертикальному суспільстві [Кравченко В. И. Политическая культура как отражение политико-коммуникативной реальности общества // Актуальные проблемы теории коммуникации : сб. науч. тр. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2004. – С. 59–71].

Отже, можна зробити висновок, що політична влада в інформаційному суспільстві спирається на нову систему комунікаційних відносин на всіх рівнях, новітні інформаційно-комунікаційні технології. Важливу роль при здійсненні інформаційних відносин у політиці відіграють технічні засоби, які перебувають у розпорядженні суб'єктів влади, що змушує говорити про технічний рівень інформаційно-комунікаційних процесів. Саме якість технологій тепер забезпечує взаємодію влади та суспільства.

О. О. Приказюк, студ., КНУТШ, Київ
LenaPrukazyk@gmail.com

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПЦІЙ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЕЛІТИЗМУ

У процесі глибоких політичних і соціально-економічних перетворень в Україні формуються нові соціальні верстви, поступово долаються наслідки тоталітарного минулого, утворюються демократично орієнтовані державно-владні та управлінські структури. Все це по-новому ставить питання влади та її носіїв, авторитету і здатності вищих державних інстанцій діяти на основі та у відповідності з законом. Виправданим є інтерес суспільства, зокрема, до проблем політичної еліти. Відсутність у суспільстві справжньої еліти називають однією із головних причин кризи демократії. Виходить, що необхідність елітарного управління обумовлена самою ж демократією. Для збереження і зміцнення її вважається необхідним відродження суспільного консенсусу, для чого потрібно відновити авторитет еліти. Все частіше робиться висновок, що демократія в сучасному розумінні – це не правління народу, а уряд, схвалений цим народом.

Серед авторів концепцій демократичного елітизму такі відомі імена як Й. Шумпетер, К. Манхейм, Дж. Сарторі, Р. Даль, Т. Дай, Х. Зіглер, Г. Лассуел, Н. Боббіо. Центральне місце серед концепцій демократичного елітаризму займає концепція конкуруючих еліт Й. Шумпетера. Й. Шумпетер, відомий в першу чергу як теоретик соціалізму XX ст., дає досить вичерпне обґрунтування розуміння змісту і функцій демократії. Ідея, що виникла ще у П. Новгородцева про те, що демократія – це форма правління небагатьох, стала центральною в його роботі.

Демократія в етимологічному значенні, як правління народу, на думку Й. Шумпетера, неможлива принаймні в сучасному індустріальному суспільстві. По-перше, тому, що поняття "народ" наповнюється різним змістом в залежності від епохи і змінюється від країни до країни. По-друге, тому, що народ ніколи в дійсності не править, бо не здатен до цього. Виходячи з цього, він пише, що недоцільно приписувати вибор-

цям функцію прийняття політичного рішення. Натомість слід погодитись з тим, що функції народу обмежуються створенням уряду або посередницького органу, який, в свою чергу, формує національний виконавчий орган. Це вже дає підставу визначити: "демократична засада – це така інституційна система для прийняття політичних рішень, у якій окремі громадяни здобувають право вирішувати, змагаючись за голоси виборців" [Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм, демократія / пер з англ. В. Ружицький, П. Тарашук. – К., 1995. – С. 528].

Відомий теоретик демократії Дж. Сарторі, в більшості пунктів згодний з Й. Шумпетером, все ж вносить свої нормативистські корективи. "Твердження, що демократія – це поліархія, – пише він, – означає не лише наявність багатьох керівництв замість одного. Відмінність полягає в тому, що дроблення політичної влади породжує той рух, ту складну гру взаємодій і перетинань, яка забезпечує надання "влади" – "народу".

Описуючи поліархію, Р. Даль зазначає: "Переважає кількість дорослих має можливість віддати свої голоси на виборах незалежно від їх достойнств і недоліків, що можуть вплинути або на акт голосування, або на вибір серед кандидатів". Р. Даль визначає поліархію перш за все як продукт демократизації націй – держав. Це результат намагання адаптувати демократичні ідеї та наявний досвід до великих масштабів сучасних держав. На його думку, про демократію могла іти мова лише за полісного устрою держави, де народоправство принаймні технічно було можливе. За сучасних умов використання цього терміну взагалі не доречне. Далі характеризуючи поліархію, вчений описує її як вид політичного режиму для управління сучасною державою. Такий вид політичного режиму характеризується: "відносно високою терпимістю до опозиції – до тих, хто протистоїть діям уряду, і відносно широкими можливостями впливати на поведінку уряду і навіть знімати мирним шляхом різних посадових осіб".

Також варто розглянути концепцію рівних можливостей К. Мангейма. В ранніх працях К. Мангейм пов'язував елітаризм з авторитаризмом і антидемократизмом. Однак з плином часу його позиція змінилась, він почав шукати можливість поєднати елітаризм з демократією. Ці пошуки привели його до наступного висновку: "Дійсне формування політики знаходиться в руках еліти, але це ще не означає, що суспільство недемократичне. Для демократії достатньо, аби громадяни хоча й не маючи можливості безпосередньо брати участь в управлінні, в крайньому разі виражали свої почуття та побажання, схвалюючи або не схвалюючи ту чи іншу еліту під час виборів".

К. Мангейм, який раніше пов'язував елітаризм з фашизмом. Однак вчений вважає, що це не означає, ніби поряд з елітами немає місця для демократії. Він шукає підстави для їх мирного співіснування. З констатації беззаперечного факту існування в будь-якому суспільстві еліти починаються всі концепції демократичного елітаризму. Владу має хтось здійснювати. Суспільство не може являти собою соціальну систему, яка б функціонувала без будь-якого тиску і базувалась на абсолютній і доб-

ровільній згоді. Такий підхід заперечує взагалі необхідність влади і припускає можливість побудови суспільства тільки на основі взаємодопомоги, співпраці і любові. Але таку можливість заперечила історія ще з появою найпершого майнового розшарування. Влада існує, здійснює її меншість, а більшість часто таким станом речей навіть задоволена. Він не засуджує соціальну нерівність, яка є результатом інтелектуальної, моральної вищості одних людей над іншими, яка є результатом роботи над собою, результатом зусиль. Рівні можливості і різні результати як наслідок власних досягнень людини – цілком сумісні з демократією. Зрівнялівка ж не стимулює до досягнення кращих результатів.

В концепціях демократичного елітаризму містять цінні рекомендації щодо вирішення практичних проблем становлення демократично зорієнтованої еліти в Україні. У відповідних працях Й. Шумпетера, Р. Даля, К. Манхейма, Дж. Сарторі, Т. Дая, Х. Зіглера виокремлено і обґрунтовано найважливіші характеристики еліт та умови функціонування політичної системи необхідні для ефективного поєднання демократії та елітаризму.

Отже, в сучасних умовах політична еліта являє собою невід'ємну, впливову частину соціальної структури суспільства, котра здатна брати на себе провідну, консолідуючу роль у забезпеченні розвитку і стабільності будь-якої соціальної системи, тому для ефективного її функціонування потрібно дотримуватися теоретичних засад демократичного розвитку суспільства за правління висококваліфікованої еліти.

Т. В. Семигіна, д-р політ. наук, доц., проф., АПСВТ, Київ
tetyanasemigina@gmail.com

ІЄРАРХІЯ, КООРДИНАЦІЯ І СПІВПРАЦЯ У ПОЛІТИКО-ІНСТИТУЦІЙНИХ ВЗАЄМОДІЯХ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Сучасна політика має складну інституційну структуру, передбачає залучення багатьох акторів, що мають власні інтереси, до процесу вироблення, ухвалення та впровадження політичних рішень. Водночас державне управління стає дедалі розгалуженішим і таким, що стимулює створення численних спеціалізованих організацій (відомств), покликаних вирішувати питання впровадження політики на національному та субнаціональному рівнях. Це також супроводжується процесами децентралізації, переміщенням влади до місцевих органів влади та місцевих громад, диференціацією суспільних інтересів. У сукупності ці та інші процеси стимулюють фрагментацію інституційного поля політики й актуалізують потребу в осмисленні взаємодії між різними акторами (суб'єктами) політики, насамперед, у процесі прийняття політичних рішень, тобто політико-управлінських взаємодій у процесі вироблення політики.

У сучасній зарубіжній науці сформувалась низка теоретико-методологічних підходів до вивчення політико-управлінських взаємодій.

У межах системного та синергетичного підходів наголос робиться на теоретичних конструктах структурних рівнів політики та їх ієрархічності або ж самоорганізованості, неієрархічності і взаємопереплетення рівнів політики. Так, Д. Гелд виокремлює чотири рівні політики: місцевий, державний, регіональний (міждержавний) та глобальний, на кожному з яких мають бути наявні власні цілі, спрямовані на розв'язання проблем певного рівня. У той же час дослідник наголошує, що розв'язання певних проблем можливе тільки "завдяки спільним діям усіх тих спільнот, чиї дії, політика та закони взаємопов'язані та переплетені" [Гелд Д. Демократія і глобальний порядок // Демократія : антологія / [упор. О. Проценко]. – К. : Смолоскип, 2005. – С. 1004]. В. Ковальов ставить під сумнів однозначність ієрархічних процесів і підтверджує складну диференційованість систем, виникнення дедалі автономізованих підсистем, що істотно ускладнює і процеси прийняття рішень та управління, підсилює механізми самоврядування і самоорганізацію всередині системи [Ковальов В. И. Социальные аспекты безопасного развития России в контексте глобализации: теоретико-методологический поход : дисс. ... д-ра социол. наук. – М., 2001. – 453 с.]. Такий підхід заслуговує на безумовну увагу, адже сучасні процеси важко розглядати як лінійні та ієрархічні, і їх аналіз можливий з урахуванням явищ самоорганізації.

Сучасні погляди на взаємопереплетення рівнів політики ставлять під сумнів традиційні уявлення про вертикальні моделі ("згори донизу" та "знизу догори") політико-інституційної взаємодії акторів політики під час формування та впровадження політичних рішень, описані політологами у 1970–1980-ті рр. (Д. Едвардс, Д. Мазменіан та Р. Сабат'є, Т. Сміт та ін.). Сучасні дослідження (П. Бісвомбхар, З. Гілл та Р. Бейлі) характеризують упровадження політики як інтерактивний процес, до якого долучені виробники політики, виконавці із різних рівнів державного управління та інші актори політики, наголошує на участі недержавних організацій, мобілізації місцевих спільнот тощо.

Процесуальні підходи до аналізу політико-управлінських взаємодій наголошують насамперед на узгодженості політики (Г. Колбеч, Ч. Ліндблом), побудові політико-інституційних відносин принципів включеності різних суб'єктів у політичний процес (Дж. Бохмен, Д. Міллер). За цих підходів ключовою ідеєю стає координація політики, передовсім як проблема колективної дії (у тлумаченні Е. Острома), спрямованої на забезпечення когерентності політики, збалансованості і послідовності політичних рішень. Хоча й у межах цих підходів постає питання щодо підпорядкованості структур, що виконують різні функції, та провідного агента управління.

У межах інституційних (радіше неінституційних підходів) дедалі більшої популярності набувають концепції співпраці (Р. Аксельрод; Р. Томсон, Ф. Стокмен та Р. Товєрнвуд; П. Уільямс), що будуються на поширенні інформації та проведенні переговорів між акторами політики, та концепцій "ситуативних коаліцій" чи коаліцій захисту інтересів (*advocacy coalitions*), на формування яких звертав увагу учений П. Сабат'є і які

відіграють важливу роль у поширенні транснаціональних політичних практик, розумінні політичного процесу як комунікативної інтеракції та мережевого суспільства (М. Кастельс). Ці концепції виходять із того, що роль публічного комунікації у пошуку кращої альтернативи політики та її оцінки зростає, і таке обговорення також відіграє важливу роль у розвитку почуття солідарності та спільності. Проте співпраця, як визначив П. Уїльямс, не виникає автоматично, ґрунтуючись лише на потребі згуртування задля досягнення кращого результату, й може потребувати індивідуального агента змін, певного формального ініціатора співпраці, необхідності долати відомчі обмеження [Williams P. Collaboration in public policy and practice: Perspectives on boundary spanners. – Bristol : Policy Press, 2012. – 208 p.]. Проте навіть за наявності такого провідного агента взаємодії здійснюються принципово невертикальним і ненасильницьким способом.

Таким чином, з огляду на те, що обґрунтування динамічних політичних процесів в Україні та інших країнах можливо з огляду системний та синергетичний, процесуальний, інституційний та інші підходи, кожен із яких пропонує свої концепції та моделі на пояснення специфіки сучасних політико-інституційних взаємодій, власний інструментарій для аналізу ієрархічно-неієрархічності відносин в умовах комунікативної інтерактивності.

Ю. О. Сова, студ., КНУТШ, Київ
yulyasov2010@mail.ru

КОНЦЕПЦІЇ ЕЛІТАРНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Концепції елітарної демократії (демократичного елітизму) почали активно створюватись у політичній науці наприкінці 30-х років XX ст, проте наукові пошуки представників даної течії продовжуються до нашого часу. Основний напрям утворюють політологічні концепції, що ґрунтуються на модернізованих теоріях еліт Г. Моски, В. Претто та ідеях олігархічних суспільних організацій Р. Міхельса. Дослідниками елітизму і демократичної теорії були Ж.-Ж. Руссо, С. Мілль, А. де Токвіля тощо. Концепції елітарної демократії на сьогодні не є ґрунтовно дослідженими вітчизняною наукою. Практичне значення дослідження концепції елітарної демократії обумовлене необхідністю пошуку оптимальної моделі функціонування демократичного суспільства. Останні десятиліття ознаменувалися розквітом демократичних тенденцій у політичному житті країн світу. Світова спільнота все більше тяжіє до демократії як оптимальної форми організації суспільства. Тому постає необхідність аналізу існуючих уявлень щодо цього феномену, беручи до уваги ті зміни, які супроводжують сучасний політичний розвиток держав, враховуючи нові завдання та орієнтуючись на існуючі політичні та громадські інститути, та їх зростаючу роль у житті суспільства.

Виникнення концепцій елітарної демократії пов'язують у першу чергу з іменами: Й. Шумпетера, Т. Дая, Х. Зіглера, К. Превітта, А. Стоуна,

Р. Претеса, а також авторів концепцій постіндустріального суспільства – Д. Белла, Є. Шілса, С.-М. Ліпсета, О. Тофлера. Основним рушієм появи нової теорії демократії постала суперечність між класичною теорією демократії та елітарними концепціями у питанні співвідношення феноменів елітизму та демократії.

Елітарна концепція демократії співзвучна з плюралістичною теорією демократії. Політична еліта визначається як самостійна, привілейована група або сукупність груп безпосередньо пов'язаних з володарюванням або тиском на владу. Попередниками сучасної елітарної демократії були Платон, Карлейль, Ніцше та ін. Загальними рисами, які притаманні елітарним теоріям є: поділ суспільства на еліту і маси, тлумачення політичної нерівності як підґрунтя соціального життя та володіння владою завдяки приналежності до "обраної меншості";

Слова А. Лінкольна досить чітко відбивають сутність класичної ідеї демократії: "Правління народу, здійснюване народом і для народу". Основними принципами тут є рівність усіх громадян та можливість кожного з них брати участь у здійсненні влади. Елітарне суспільство, засноване на ієрархічній моделі, не могло підійти демократам. Консенсус, який сприяв поєднанню цих двох теорій, був знайдений у межах теорії елітарної демократії, або демократичного елітизму.

В основу концепцій елітарної демократії лягли ціннісні уявлення про еліти. Як вже зазначалося, теорії елітизму та демократії, які раніше вважалися антиподами, знаходять тут найтісніші точки дотику. Теорія елітарної демократії оскаржує розуміння демократії як правління народу й обґрунтовує демократичне правління еліт.

Вважається, що основні положення цієї концепції було детально аргументовані американським дослідником Й. Шумпетером в книзі "Капіталізм, соціалізм та демократія". Демократія уявляється ним як "політичний метод, тобто певна система інституцій для прийняття політичних рішень" [Шумпетер Й. А. Капитализм, Социализм и Демократия. – М. : Экономика, 1995 – С. 467]. Дослідник відмежовується від дослівного розуміння демократії і приводить своє пояснення суті останньої. Й. Шумпетер доводить, що демократії у розумінні влади народу не існує, вона є реальною у формі представницької демократії – як правління, схвалене народом. Критикуючи класичну ліберальну концепцію демократії через її схильність до абсолютизації загальної волі, загального блага та раціональності народних мас, формулюю "другу теорію демократії" – "теорію конкурентного лідерства". Дослідник наголошує, що класична модель є скоріше ідеалом, який на практиці існувати не може. Вагомий внесок у дослідження елітарних тенденцій у демократичному суспільстві зробив Джованні Сарторі. Він виокремлює два зрізи демократії – горизонтальний та вертикальний. Горизонтальний зріз характеризується такими поняттями, як громадська думка, вибори, референдуми, участь у політичному житті народу, а вертикальний – пов'язаний з підпорядкуванням, домінуванням та ієрархією. Демократія, за ним, не

тільки не заперечує існування еліти, але є головною її передумовою. К. Мангейм також уявляє собі демократію як таку, що не суперечить існуванню еліти та дає можливості народу іноді втручатися в державні справи та контролювати діяльність еліти. До представників елітарної демократії можна віднести і Р. Даля, який сформулював концепцію плюралістичної демократії, або поліархії. Демократія в її первинному значенні, зауважує вчений, це тільки ідеал, а ідеалів, як знаємо, не існує, до них лише прагнуть. Найбільш наближеним до цього ідеалу є поліархія – форма демократії, за якої існує безліч конкуруючих між собою груп, які мають різні інтереси, і кожна з цих груп має свою еліту. Так відбувається вияв інтересів всіх членів суспільства.

Концепції елітарної демократії на сьогодні не є ґрунтовно дослідженими вітчизняною наукою. Проте ці концепції елітарної демократії зробили значний вплив на розвиток як загальної теорії демократії, та і політичної думки в цілому. Основні постулати прибічників даної концепції свідчать про те, що динамічні зміни, які відбуваються у суспільстві, не можуть лишатися не поміченими. І це виявляється у акцентуванні ними уваги на збільшенні ролі еліти у політичному житті суспільства, адже у сучасних умовах остання являє собою невід'ємну та впливову частину суспільства, котра здатна брати на себе провідну, відповідальну і консолідуючу роль у забезпеченні розвитку і стабільності будь-якої соціальної системи.

Таким чином концепції елітарної демократії стали закономірним етапом еволюції політичних ідей у напрямку співвідношення понять елітизму і демократії. Поява цих теорій ознаменувалася початком "консенсусної епохи" існування двох різних поглядів на сутність демократії, її особливості та положення у політичному житті суспільства. І хоча класична теорія демократії та теорія еліт є різними способами теоретичного пояснення політичної реальності, проте, винайдені між ними точки дотику у межах концепцій елітарної демократії мають значний евристичний потенціал.

Б. А. Ткач, студ., КНУТШ, Київ
bella.tkach@gmail.com

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Глобалізація та демократизація – це ті процеси, без яких неможливо уявити сучасний розвиток політичних відносин. Вони представляють собою потужні трансформаційні сили, що не просто здійснюють вплив на події в сучасному світі, але у величезній мірі направляють міжнародні політичні процеси і формують геополітичну картину світу. З одного боку, глобалізація та демократизація – процеси, які сприяють розширенню, поглибленню, прискоренню світового співробітництва, роблять сучасний світ більш відкритим, взаємопов'язаним, стабільним, безпечним. Але, з іншого боку, ці процеси внаслідок відсутності у світовому співтоваристві

ефективного, раціонального, всеосяжного управління глобалізацією, а також прагнення деяких держав штучно прискорити і масштабно розширити світовий демократичний процес провокують появу нових політичних викликів і загроз світовій стабільності і безпеці.

Глобалізація і демократизація зробили колосальний вплив на розпад біполярної системи світу, на крах тоталітарних, закритих режимів, які існували у стані фактичної ізоляції переважної більшості населення від процесів, що розгортаються у решті світу. Глобалізація як потужна сила проникала в міжнародну систему і не могла не формувати внутрішню політику і зовнішні відносини практично кожної країни.

У широкому розумінні, глобалізація – це об'єктивний процес, викликаний існуючими потребами світового розвитку. За своєю сутністю вона пояснює посилення взаємозалежності народів та держав під впливом економічної інтеграції та науково-технічної революції, інформаційних та комунікативних технологій, а також прийняття такої трансформації суспільною свідомістю. Ідейний фундамент глобалізації складає факт визнання всезагальними для людства таких орієнтирів, як політична демократія, ідейний плюралізм, відкрите суспільство, ринкова економіка. [Глобализация : политические аспекты : учеб. пособ. / Н. М. Сирота. – СПб., 2007]. Отже, можна стверджувати, що однією з основних рис глобалізації в сучасних умовах є поширення демократії.

Наразі проблема поширення демократії визначається асиметричністю у різних регіонах світу [Баранов Н. А. Дилеммы глобальной демократизации // Вызовы глобализации в начале XXI века : мат-лы междуна-род. науч. конф. – СПб. : СЗАГС, 2006]. На основі цього критерію можна звернутися до питання демократії у західних та незахідних суспільствах. Так, західні країни перш за все намагаються вирішити проблеми, пов'язані з недоліками представницької демократії, переорганізацією демократичних інститутів з метою їх пристосування до постіндустріальної епохи. Незахідні суспільства, зокрема країни Східної Європи, які лише наприкінці XX ст. – початку XI ст. стали на шлях демократизації, зустрічаються із більш складними проблемами. Основними рисами їхнього політичного розвитку можна назвати перенесення демократичних принципів управління у власну політичну практику, а також їх поєднання із сукупністю національних умов та традицій, встановлення стабільного демократичного порядку.

У рамках останнього типу розвитку виділяють таку проблему, як уніфікація процесів демократизації на основі західних ліберальних демократій, що створює певний демократичний стандарт, який неодмінно має бути побудований і в країнах, що розвиваються. Але такий підхід не враховує той факт, що всі політичні процеси мають відбуватися перш за все на національному ґрунті, із врахуванням попереднього історичного досвіду у сфері здійснення політичної влади, а також психологічного клімату суспільства, його настроїв щодо проведення тієї чи іншої політики.

Значна кількість країн не впоралася з демократичними перевантаженнями і повернула до авторитарної форми правління. Країнам, в яких

починають здійснюватися демократичні перетворення, доведеться подолати ще багато перешкод, щоб перейти до консолідованої демократії.

Отже, проблеми, з якими зіткнулися країни демократичного транзиту, можна виразити у вигляді такої альтернативи: чи є демократія продуктом виключно західної цивілізації чи вона є необхідним етапом розвитку будь-якого суспільства, що знаходиться у процесі модернізації? Реальність даної альтернативи підтверджується, по-перше, широким поширенням у всьому світі інститутів, характерних для західних демократій, по-друге, труднощами в укоріненні і функціонуванні цих інститутів в незахідних суспільствах.

Глобалізація та демократизація є молодими поняттями, які властиві саме ХХ–ХХІ ст., отже є закономірним той факт, що стосовно них існують деякі суперечності та невизначеності. Теоретично такі феномени розглядаються в уніфіковану, світовому масштабі, але на практиці вони мають бути здійснені перш за все з урахуванням особливостей національних держав з метою збереження гармонії як внутрішньополітичних, так і зовнішньополітичних відносин.

О. І. Ткач, д-р політ. наук, проф., КНУТШ, Київ
В. Я. Мельник., канд. іст. наук, доц., ДАУ при МЗС України, Київ
Tio19@ukr.net

ЗНАЧЕННЯ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Для України цінним є досвід соціальної політики Німеччини, Франції та Великобританії. Зрозуміло, що унікальність досвіду цих країн вимагає відповідної наукової обережності у проведенні порівняльних паралелей та безпосереднього врахування. Однак, заслуговують на увагу апробовані в цих країнах принципи та методи політичного вирішення соціальних проблем, виходячи з принципів рівності, справедливості та відповідальності, ставлення щодо людини, захисту політичних, демократичних і соціальних прав.

Метою західноєвропейської стратегії соціальної політики є сприяння працевлаштуванню і забезпечення загального доступу до всіх ресурсів, товарів і послуг; протидія ризикам соціальної маргіналізації; допомога найбільш уразливим верствам населення; забезпечення ефективної координації дій та мобілізація для досягнення цих цілей усіх можливих структур, рівнів управління й інститутів. Напрямки реформування соціальної сфери в західноєвропейських країнах визначені завданнями системних перетворень, які відбувалися, по-перше, в умовах екстрених дій з подолання негативних соціальних наслідків трансформаційного спаду та структурної перебудови економіки та, по-друге, у створенні нових інститутів, що забезпечують адаптацію роботи організацій, соціальних структур і систем цінностей до умов ринку праці [Семигіна Т. В. Порівняльне дослідження публічної політики в соціальній сфері: теоретико-методологічний

аспект // Система розроблення і здійснення публічних політик в Україні : монографія / за заг. ред. О. П. Дем'янчука. – К. : Факт, 2004. – С. 34].

Фінансово-економічна криза (2008–2009 р.) спричинила негативні умови для реалізації соціальної політики, забезпечення соціального мінімуму, призвела до посилення розходжень у стані соціальних груп, змінила їхні пріоритети. Особливо зросла чутливість населення до проблем нерівності у Франції, де показник громадської оцінки нерівності по десятибальній шкалі склав "7", а нерівності доходів – "8", причому 75 % опитаних заявили, що в майбутні роки нерівність буде посилюватися. Справедливе суспільство має гарантувати кожному громадянину задоволення базових потреб, хоча вважають, що рівень диференціації необхідний у зв'язку з розходженням результатів роботи, індивідуальними заслугами і здібностями (84–95 %). Існує різне розуміння соціальної справедливості. Завданням соціальної політики є зближення цих позицій, консолідація суспільства, забезпечення справедливості.

Соціал-демократичний підхід розглядає справедливість у контексті інтересів більшості громадян: принципи справедливості і демократії збігаються. Це призводить до конкурентоздатності соціальної політики. Внаслідок, пріоритетними є інтереси бізнесу, які виступають за обмеження в соціальній політиці через зменшення витрат на соціальні програм.

Важливого значення для успішного функціонування соціальної політики набувають взаємовідносини органів державної влади з неурядовими організаціями, які, будучи основою громадянського суспільства та базисом для розвитку й зміцнення демократії, покликані здійснювати громадський контроль за діяльністю органів державної влади, що є реальним проявом розвиненості демократії.

Володіючи достатнім правовим підґрунтям, громадські об'єднання західноєвропейських країн відіграють помітну роль у захисті соціальних прав певних категорій населення, взаємодіють з владними структурами, бізнесом, політичними партіями в процесі розробки державної соціальної політики та надають ті соціальні послуги, які наразі відсутні або не фінансуються державою, взаємодія припускає участь громадянського суспільства у справах держави у процесі вироблення соціальної політики, формування політичних рішень. Проте, поки що в Україні в більшості випадків громадські організації перебувають на позиціях другорядних партнерів, а не рівноправних суб'єктів соціальної політики [Політичні проблеми сучасної України : аналіт. доп. Ін-ту політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України / [ред. кол.: Ю. А. Левенець та ін.]. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – С. 29].

У корпоративній моделі (континентально-європейській) громадські організації ФРН, Франції відрізняються потужністю, кількістю членів, тривалою історією розвитку, налагодженою організаційною структурою та згуртованістю навколо своїх ідеологічних чи релігійних, політичних чи профспілкових інтересів. Неурядові організації цього типу інтегровані в структури громадянського суспільства. Вони функціонують на доброві-

льних засадах, є квазідержавними, підпадають під публічне право та фінансуються, переважно, державою та органами соціального забезпечення за принципом субсидіарності. Класифікація моделей є умовною, характеристики моделей є спрощеними, тому що у реальному житті все складніше. Зокрема, спостерігаються процеси поєднання параметрів. Наприклад, в Німеччині корпоративна модель функціонування громадських організацій була перенесена на східнонімецькі землі, які наближалися до скандинавської моделі. Корпоративна модель характерна там, де громадський сектор несформований, тому є реальною для впровадження в Україні. Для України важливим є досвід західноєвропейських країн у сфері законодавчого регулювання соціальної політики.

М. І. Хилько, д-р філос. наук, проф., КНУТШ, Київ
Khulko.m@gmail.com

ШЛЯХИ ЕКОБЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ СВІТОСИСТЕМИ

У ході своєї історії людство зазнавало вплив багатьох природних і соціальних катаклізмів. Воно випробувало і пережило катастрофічні кліматичні зміни – великі посухи і повені, землетруси й епідемії. Воно перетерпіло також не менш драматичні колізії в соціально-політичному аспекті. Однак аж до середини XX століття всі проблеми, що вставали перед людством, мали скоріше локальний, а не глобальний характер. Вони ніколи не загрожували самому існуванню всього людства в цілому.

Одним з найгостріших завдань, що постали перед світовою цивілізацією, є проблема екологічної безпеки на планеті. Вплив негативних чинників антропогенного характеру на природне оточення сьогодні значно перевищує компенсаційні можливості біосфери. У свою чергу, людство йде услід за екологічними подіями, що вже сталися, не випереджаючи їх, а лише реагуючи тільки на наслідки регіональних катастроф. Назріває і набуває реальних рис глобальна екологічна катастрофа, що ставить під загрозу існування людського роду і самого життя на планеті.

Екологічна небезпека, що нависла над людством, пов'язана не тільки з інтенсивним забрудненням і погіршенням якості оточуючого людину природного середовища, але й з неконтрольованими і погано передбачуваними наслідками його грандіозної природоперетворюючої діяльності. З багатьох регіонів планети вилучаються, а в інші перекидаються величезна кількість різних природних речовин. Багатомільйонні тонни перероблених речовин знову повертають у природу у вигляді далеко не небезпечних для життя відходів людської виробничої діяльності.

Своїм втручанням у природу людина несвідомо впливає на загальнопланетарні життєво важливі фізико-хімічні, геологічні, кліматичні і біологічні зв'язки. Це може привести і вже призводить, незалежно від волі людини, до руйнування зв'язків, що забезпечують гомеостазис для всієї системи життєзабезпечення планети. Тобто, нині межі розвитку людства

визначаються ступенем екологічних порушень, а не простим споживанням ресурсів. Втручання людини в природні процеси зайшло вже так далеко, що пов'язані з цим зміни можуть виявитись незворотними, а руйнівна діяльність та її наслідки не можуть бути виправлені господарськими природоохоронними заходами і вкладенням капіталу. Це зобов'язує її бути "екологічною", бо не будучи такою, вона навряд чи впорається з реальною екологічною небезпекою.

Розглядаючи таку серйозну проблему, як деградація глобального навколишнього середовища, неважко запанікувати, відчувати свою безпорадність і неспроможність домогтись належних результатів. Тим часом, ситуація не є такою вже й безнадійною. Радикальні зміни в усвідомленні людиною свого ества дають змогу істотно переглянути пріоритети й мотиви людського існування, розірвати зачароване коло руху споживацтва і невпинного економічного зростання за будь-якої ціни. Нині людство перебуває на порозі найсерйозніших випробувань за всю його історію. Завдяки своїй чисельності, науковому і технологічному потенціалу воно стало досить "впливовою геологічною силою" [Вернадський В. И. Избранные труды по истории науки. – М. : Наука, 1981. – С. 214], може радикально змінити екосистеми, що складались упродовж мільйонів років. І це вже не припущення, а реальність. Адже всі планетарні системи – атмосфера, гідросфера, літосфера, біосфера – перебувають у критичному стані. Треба рятувати становище. І тому, зрозуміло, що людство (навіть іноді спонтанно) шукає шляхи до екологічно безпечного розвитку, тобто дороги, що ведуть до виживання. Такими, на наш погляд, можуть бути:

- 1) чітке визначення пріоритетів екологічно безпечного розвитку;
- 2) подолання екологічного невігластва управлінських рішень;
- 3) глобальна екологізація суспільної свідомості;
- 4) дотримання екологічного законодавства і міжнародних угод;
- 5) стабілізація світового народонаселення;
- 6) екологізація економіки, науки, техніки і виробництва;
- 7) створення та поширення екологічно сприятливих технологій тощо.

Зрозуміло, що кожен з цих напрямів має свою специфіку, своє національне наповнення і особливі можливості реалізації (що вимагає детальнішого і подальшого дослідження). І все ж, об'єктивний аналіз, виходячи із ситуації, що склалася, показує, незважаючи на надзвичайно гострі суперечності світового співтовариства з проблеми майбутнього розвитку людини і цивілізації, реально існує система заходів, яка сприяє їх подоланню. Але це неможливо зробити самотужки. Необхідна добра воля і скоординовані дії міжнародної спільноти, адже екологічний стан та культура природокористування перестають бути внутрішньою справою окремих держав, оскільки сучасне людство існує за умов глобальної взаємозалежності. Певно, що організатор і перший президент Римського клубу А. Печчеї мав рацію, коли писав, що потрібно шукати "шляхи постійного перетворення сучасної системи екоцентричних держав, які керуються схильними до самоуправства урядами, на таку світову

спільноту, засадовою стосовно якої стала б система скоординованих між собою географічних та функціональних центрів прийняття рішень, система, що могла б охопити всі рівні людської організації – від людського до глобального" [*Лечче А. Человеческие качества.* – М., 1980. – С. 272].

Звісно, що до створення такої системи ще далеко. Але враховувати досвід по організації природокористування, набутий у різних регіонах світу, потрібно вже тепер. Інакше прагнення до створення систем усталеного розвитку так і залишиться лише прагненням.

Інша справа, чи зуміють держави, політики, бізнесмени, вчені, громадськість повною мірою "включити" механізми, здатні підвищити рівень стійкості економіко-екологічного розвитку, зберегти рівновагу глобальних екосистем. Та й чи вистачить для цього часу. Хотілося б, щоб відповідь була ствердною.

М. А. Шульга, д-р політ. наук, проф., КНУТШ, Київ
marina_shulga@i.ua

РОДЖЕРЗ БРЮБЕЙКЕР: ДЕЯКІ НЕОЛОГІЗМИ СУЧАСНОЇ ЕТНОПОЛІТОЛОГІЇ

Для узагальнення етнополітичних характеристик "новоєвропейського" простору професор Каліфорнійського університету Роджерз Брюбейкер вживає термін "переобрамлений націоналізм", яким пропонує позначати "дійсно існуючі форми націоналізму" в регіоні нової – посткомуністичної – Центральної та Східної Європи [Див.: *Брюбейкер Р. Переобрамлений націоналізм. Статус нації та національне питання у новій Європі.* – Л. : Кальварія, 2006. – 280 с.]. Приваблива і зрозуміла перебудова держав у цьому регіоні за передбачуваними національними лініями, зазначає вчений, показала, що замість руху за межі національної держави, "вражаючи ре-конфігурація Центральної і Східної Європи після закінчення холодної війни включає рух назад до держави-нації" [*Брюбейкер Р. Этничность без групп.* – М. : Изд. дом ВШЭ, 2012. – С. 281]. Наслідком великомасштабної націоналізації багатонаціонального простору стало входження "нової Європи" не в пост-національну, а в постбагатонаціональну еру, помічену такими феноменами, як "націоналізаційний націоналізм" та "націоналізаційна держава".

Перший намагається не стільки витворити для нації відповідне політичне утворення, скільки націоналізувати вже існуюче політичне утворення, тобто віднайти для останнього належну національну базу. "Націоналізаційні" націоналізми охоплюють вимоги, які висувуються від імені "корінної" нації чи національності, визначеної у етнокультурних термінах і принципово відмінної від сукупності громадян у цілому" [*Брюбейкер Р. Мифы и заблуждения в изучении национализма* [Электронный ресурс] // Мифы и заблуждения в изучении империи и национализма (сборник). – М. : Новое изд-во, 2010. – Режим доступа: <http://coollib.com/b/242117>].

(Така відмінність, наприклад, у випадку Естонії та Латвії, де громадянство є відносно однорідним, стала продуктом послідовної політики націоналізації, яка, заради захисту інтересів корінної нації, виключила значну кількість неестонського та нелатвійського населення із громадянства і, тим самим, забезпечила його однорідність.)

"Націоналізаційною" ж є держава певної етнокультурної "центральної" нації та для цієї нації, чия мова, культура, демографічне становище, економічний добробут та політична гегемонія повинні підтримуватися державою. Ключовими елементами такої держави, Р. Брюейкер називає, по-перше, почуття "власності" над державою, притаманне певній етнокультурній "корінній" нації. Попри існування "своєї власної" держави, корінна нація усередині цієї держави продовжує знаходитися у послабленому культурному, економічному чи демографічному стані. Причиною цього вважається дискримінація цієї нації до моменту набуття нею незалежності. Цим пояснюється ще один ключовий елемент "націоналізаційної держави". А саме: існування "компенсаційного" проекту використання державної влади задля захисту певних (таких, що задовольнялися попередньо неадекватно) інтересів корінної нації. За висновком Р. Брюейкера, майже у всіх нових державах "нової Європи", які є етнічно неоднорідними, етнокультурно визначена корінна нація, що є "носієм" державності значно відрізняється від громадянства і населення у цілому та позиціонується своєю елітою як послаблена та недорозвинена внаслідок попередніх дискримінацій та репресій. Компенсація цього держава має право, насправді відповідальність, захистити та підтримати в першу чергу інтереси основної нації.

"Націоналізаційна держава" спричинила набуття націоналістичними напруженнями у Новій Європі вигляду так званої "тріадичної групи", яка пов'язує, по-перше, націоналізм титульних націй нових країн, етнічно різнорідних, але при цьому іменованих національними державами, домінуюча еліта яких стимулює посилення різного роду позицій номінально державо-утворюючої нації. По-друге, – націоналізм національних меншин, що є різною мірою організованими і політично відчуженими й опираються політиці чи процесам асиміляції та дискримінації. "Націоналістичні позиції меншин, як правило, характеризуються самосвідомістю саме у національних, а не в суто етнічних термінах, вимогами визнання державою їхньої особливості "етнонаціональної національності" і ствердженням певних колективних, базованих на національності, культурних і політичних прав" [Там же]. По-третє, – транскордонний націоналізм "зовнішньої історичної вітчизни", до якої національні меншини належать за спільною етнічністю, а не за громадянством. Мова йде про "рідну" в національному плані для цих меншин країну, еліта якої прискіпливо слідкує за долею своїх "етнічних побратимів" у нових державах, підтримує їхню діяльність та їхні організації, енергійно протестує проти порушення їхніх прав і декларує своє право, і навіть обов'язок, захищати їхні інтереси. "Подібні заяви, зазвичай, робляться і

мають найбільшу силу та резонанс у суспільстві, коли вважається, що етнонаціональним "співвітчизникам" загрожує політика націоналізації, здійснювана тією державою, в якій вони живуть" [Там же]. Націоналізм "історичної вітчизни", таким чином, безпосередньо пов'язаний із динамікою "націоналізаційного" націоналізму.

Альтернативними до націоналізаційної моделями держави, згідно із Р. Брюейкером, можуть бути, по-перше, модель "громадянської" держави, держави для всіх громадян, незалежно від їхньої етнічної належності. Наприклад, лідери незалежних України та Казахстану свідомо використовували мову громадянської національності з тим, щоб продемонструвати свої держави як взірці громадянської інклюзивності та толерантності, "як держави усіх громадян і для усіх громадян, а не як держави однієї етнокультурної групи, що існують виключно для неї" [Брюейкер Р. Этничность без групп. – С. 242]. Звідси – привернення уваги "до законів про громадянство, що націлені на включення, до ліберальних мовних законів та до риторики громадянської інклюзивності", що має підкреслити "протилежність цих держав Естонії і Латвії з їх обмежувачими законами про громадянство, жорсткими законами про мову й риторичним акцентом на етнокультурному виживанні" [Там же]. По-друге, – модель двонаціональної чи багатонаціональної держави, яка розуміється як держава для двох чи багатьох етнокультурних основних націй. По-третє, – модель "прав меншин", коли держава усвідомлюється як національна але не націоналізаційна, тобто членам груп меншин гарантовані не лише рівні права громадян (тобто захист від націоналізаційних дій), але також і певні права меншин, зокрема в царині мови та освіти (тобто захист від асиміляційних націоналізаційних дій).

А. І. Ювченко, асп., КНУТШ, Київ
Alina.iuvchenko@gmail.com

СУТНІСТЬ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ҐЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН

Сучасні трансформації ґендерних відносин викликають підвищений науковий інтерес, адже осмислення зміни політико-правового статусу та економічного становища жінок має важливе практичне значення для розробки стратегій забезпечення прав жінок як на глобальному, так і національному рівнях. Вони охоплюють широкий спектр проблем, що виникають в умовах ґендерного вирівнювання, а відтак, зміни становища жінок та чоловіків. Спробуємо з'ясувати їхню сутність, надавши комплексне визначення поняття "сучасні трансформації ґендерних відносин".

Розкриття сутності "сучасних трансформацій ґендерних відносин", передбачає необхідність уточнення змісту понять "трансформація" та "сучасність". У першому випадку пропонуємо взяти за основу концепцію американського теоретика міжнародних відносин К. Дж. Холсті (К. J. Hol-

sti), яка ґрунтується на виокремленні трьох ключових понять, що позначають зміни в політичному житті суспільств – тренд, зміна та трансформація. У розумінні Холсті "трансформація" означає переривання зв'язку з минулим, не лише зміни в системі, але зміну самої системи, її інститутів, деяких функцій тощо" [*Holsti K. J. The Problem of Change in International Relations* [Електронний ресурс] // Institute of International Relations the University of British Columbia Working Paper. – 1998. – № 26. – Режим доступу: <http://www.ligi.ubc.ca/sites/liu/files/.../webwp26.pdf>]. Пояснюючи сутність "трансформації" дослідник пов'язує її з глобалізацією і пише, що "глобалізація", "глобальне село", "взаємозалежність", "нове тисячоліття", "світ без кордонів" та суміжні поняття передбачають розуміння того факту, що ми вступили чи вступаємо в нову еру чи епоху, в якій теперішні ідеї, практики та інститути... фундаментально відрізнятимуться від попередніх" [ibidem].

Відтак, з позиції аналізу ґендерних відносин трансформація їх системи передбачає не лише зміну в системі ґендерних відносин, шляхом забезпечення прав жінок і надання їм рівних з чоловіками можливостей, але зміну самої системи, що побудована на владі та домінуванні чоловіків, які внутрішньо притаманні виробництву (в тому числі й політичному), споживанню та розподілу благ, а отже, формування нового, в порівнянні з попередніми, ґендерного порядку.

Для визначення "сучасності" пропонуємо використати наукові доробки англійських соціологів Ентоні Гідденса, Дейвіда Гелда та Ентоні Макґрю. Зокрема, Е. Гідденс трактує сучасність як появу у Західній Європі нових способів організації соціального життя, відмінність яких від традиційних соціальних порядків пов'язана зі швидкістю змін, що властива сучасній епосі, розширенням сфери цих змін, внаслідок чого, в нинішню епоху різні райони світу виявляються соціально та інформаційно взаємозалежними, а відтак має місце зміна природи соціальних інститутів та поява нових форм їхньої організації [*Гидденс Э. Последствия современности* / пер. с англ. Г. К. Ольховикова, Д. А. Кибальчича. – М. : Праксис, 2011. – 343 с.]

Тобто йдеться про утворення в країнах Західної Європи нових соціальних інститутів та форм політичної організації суспільства, що розпочинається у XVII столітті й позначається формуванням капіталістичних відносин та національних держав, а також поступове поширення їх усім світом, що призводить до інтенсифікації та поглиблення описаних змін, пов'язаної з радикалізацією сучасності (високою сучасністю) оформленою у процесі глобалізації, яка припадає на останні десятиліття XX і суттєво активізується на початку XXI століття. Отже, висока сучасність, на думку Е. Гідденса, безпосередньо пов'язана з глобалізацією, про що свідчать деякі найбільш суттєві характеристики її інститутів, насамперед, відмітний динамізм соціальних практик, основи яких постійно змінюються внаслідок досліджень та появи нової інформації про ці практи-

ки [Там же. – С. 156]. На цьому також наполягають Д. Гелд та Е. Макґрю, які в роботі "Глобалізація / антиглобалізація" пишуть, що "головним у тлумаченні глобалізації є концепція глобальних змін, яка передбачає суттєву трансформацію організації принципів соціального життя і світового порядку" [Гелд Д. Глобалізація / антиглобалізація / Девід Гелд, Ентоні Макґрю. – К. : К. І. С., 2004. – С. 7] і, водночас, наголошують на тісному взаємозв'язку сучасності з суспільними, політичними, економічними трансформаціями, динаміка та інтенсивність яких стає відмітною характеристикою світу в епоху глобалізації.

Розглянувши позиції згадуваних науковців та враховуючи тезу Майкла Кіммел про те, що усі соціальні інститути нашого світу – місце роботи, сім'я, навчальний заклад, політика – ґендеровані [Кіммел М. Гендероване суспільство / пер. з англ. С. Альошкіна. – К. : Сфера, 2003. – С. 24], можна прийти до висновку, що сучасні трансформації ґендерних відносин означають формування в країнах Західної Європи та Північної Америки нового ґендерного порядку заснованого на рівності статей, що припадає на кін. 60-х – поч. 70-х років ХХ ст., та його глобалізацію, тобто поширення західних політик досягнення ґендерної рівності по усьому світу. А це означає, що сучасні трансформації ґендерних відносин пов'язані, насамперед, з глобалізацією ґендеру і тими змінами, що зумовлені глобалізаційними процесами. Відтак, дослідження сучасних трансформацій ґендерних відносин означає вивчення ґендерного виміру глобалізації, політологічний аналіз якого, передбачає розгляд питань наділення жінок правами та формування ґендерних політик в якості ключових проблем глобалізації ґендерних відносин.

Водночас слід зауважити, що в процесі експорту західних ґендерних норм в різні країни та регіони, відбувається їхня адаптація до політичних, економічних, культурних особливостей локального простору. Адаптивні процеси провокують зміни у сутності самих експортованих ґендерних політик та практик, внаслідок чого відбувається глокалізація ґендерних відносин та їхня "альтернативна глобалізація". Відтак, сучасні трансформації ґендерних відносин передбачають глибокі зміни у функціонуванні системи ґендерних відносин, спровоковані формуванням нового західного ґендерного порядку та його глобалізацією, і включають глобалізацію, глокалізацію та "альтернативну глобалізацію" ґендерних відносин. Глобалізація ґендеру, зокрема, означає поширення західних ґендерних норм та ґендерний мейнстрімінг. Водночас, глокалізація сприяє створенню ефективних ґендерно-чутливих політик, сформованих з огляду на культурні, політичні та економічні особливості становища жінок різних країн та регіонів. Натомість, "альтернативна глобалізація" ґендерних відносин розуміється в якості тенденції поширення окремих елементів не-західних ґендерних порядків в країни Західної Європи та Північної Америки, які спершу були ініціаторами трансформаційних процесів у сфері ґендерних відносин.

Підсекція
"СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ"

O. K. Azarkhina, student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv
luminaless@gmail.com

MAIDAN AS SOCIAL MOVEMENT IN TERMS OF NSMT

It is hard to summarize what has happened in Kiev. The events are too "hot" and new factors are changing situations too quickly. These protests are not classical examples of spontaneous social movement or political protest, they are not examples of class fight and they are hardly based on economic issues. There are a lot of scientific works which compare Ukrainian protests with Arabic spring, but I assume that Ukrainian case is quite special and that it has many similarity with Moscow events of 2011–2012 and in the same time it's continuation of Orange Revolution tradition in Ukraine 2004. This paper consist the general conclusions of the study above EuroMaidan [Azarkhina O. "Maidan" as social movement in terms of NSMT [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goo.gl/5sNosm>].

From our point of view situation in Kiev can't be explained by one theory or by explanations of some "factors", but it is complex social phenomena, which could be generalized by name of "Maidan". The first hypothesis is that movement in Kiev can't be considered as a result of political game led by one actor, but it is a result of cross-factors. Maidan as a social movement has born in the intersections of those factors and owing to high level of population politization.

The second hypothesis is that Maidan can't be considered only as a political protest especially because of initial non-political purposes and negation of acknowledged politicians.

During the study, I appealed to the theory of New Social Movements (NSMT) and the concept of collective identity. NSMT are organized around gender, race, ethnicity, youth, sexuality, spirituality, countercultures, environmentalism, animal rights, pacifism, human rights [Buchler S. New social movement and social movement theory. – New York, 1995. – P. 442–451].

The study used the *systemic-functional approach* to analyze functions of main actors on Maidan movements – citizens, politicians, culture figures and political and social institutions – NGO, parties, parliament and police's forces, lobbying groups. *Cultural-psychological approach* has allowed analyze symbolic of Maidan, process of formation Maidan-identification between manifestants and emotional factors of the movement.

In research paper I described a periodization of EuroMaidan events, divided them into 4 phases. I received a picture of all phases based on the next criteria: main events, main participants, new ideas well-spread In this period, main goals and general characteristic.

As example of analysis I propose a overview of first phase of EuroMaidan:

21st November – 30th November.

21st November the Ukrainian Cabinet of Ministers unanimously decided "to stop the process of preparation for the signing of the Association agreement" (AA) between Ukraine and the European Union. This decision caused spontaneous protests in the capital of Ukraine, Kiev.

At the first week actions were divided on student's "non-political" Maidan (directly on the Independence Square) and political Maidan (organized by oppositional parties).

New ideas well-spread in this period:

"Protest of honour"

Idea is slightly similar to "angry citizens" of Bolotnaya Square protests—we couldn't find any determined social class presented on the meeting, there were people of different professions, income level, but they had something in common – dissatisfaction by state policy.

"Responsibility for the country's future"

This idea has great potential to motivate people. This idea could born only in a society where a person has "something that belongs to him/her", it is consciousness of burger, citizen in terms of Hegel – only a real "owner" has something to care about in the society, so he will be interested in the public affairs more, because it concern him/her

"Ukraine is Europe" and "Ukraine is EU"

A good slogan which surprised a lot European public, full of euroscepticism. Idea was important for identification of manifestants not as a ethnic Ukrainians. Destructive content of this idea – is desire to distinguish and separate them from Russia. A lot of pro-russian citizens were offended by the humiliating of Russian culture in comparison with European.

Marginal movement, organized by few young activists, without global plans and strategies. Movement acquire some political ideas grace to the government's acts: pressure on the leaders and social activists and further development of collaboration with Putin. Maximum of participants – 24th November, main goal is to influent the government to sign the Agreement.

After final rollback of the President on the Vilnius Summit protests would be dispersed because of lack of ideas to develop and lack of reasons to be real "anger of the masses".

During November – January Maidan wasn't the same every time. We saw changes in forms of action, in main ideas and key actors. Also, there is a lot of geopolitical factors and strong influent of mass media and social media, such as Facebook. Even with those changes Maidan is till The Maidan, special movement against violation of human rights, abuse of power and injustice. Maidan has special features, such as:

- 1) permanent public place for protests;
- 2) existence in the same area representatives of different political views united by a common and easy idea;
- 3) long-term performances and orientation to capture the public space and public objects;

4) formalization of the movement through social projects and media activity.

In the beginning of the paper I suppose that Maidan 2013–2014 has liaisons with Maidan of Orange Revolution. In some points it is true, but there lot of changes which were unexpected – high level of political activity and vigor in conditions of semi-authoritarian regime. Radicalization and polarization of political views of citizens became dangerous factors for Ukraine. Without tradition of legal social movements Ukrainian society was just partly ready for Maidan.

There are two extremities:

1) Citizens who won't accept Maidan in any form as an evil and threat to stability;

2) Citizens who want radicalization of the situation and capture of the power using all means.

For further development of civil society and political culture in Ukraine we should consider Maidan as a legal and peaceful possibility for public discussion and self-organization. Government shouldn't be afraid of those manifestants and participants may act according to law and in respect to compatriots.

***Т. В. Білецька, канд. соц. наук, доц.,
КПНУ ім. І. Огієнка, Кам'янець-Подільський
bitavi_21@mail.ru***

ПОЛІТИЧНИЙ КОНСЕНСУС – ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ

Соціально-політичні конфлікти в суспільстві транзитивного типу охоплюють практично всі основні суспільні процеси. У зв'язку із цим існує певна складність у розкритті їх причин, природи, динаміки, особливостей регулювання. Аналізуючи специфіку сучасних соціальних конфліктів, відомий німецький соціолог Р. Дарендорф сформував висновок про те, що досягнення свободи, реалізація цінностей демократії, прав і свобод людини і громадянина є можливими лише в контексті регульованого конфлікту, або такого, якому властиві ознаки збалансованості та консенсуальності [Дарендорф Р. Современный социальный конфликт: Очерк политики свободы / пер. с нем. Л. Ю. Пантиной. – М. : РОССПЭН, 2002. – С. 113].

Ідеї соціального консенсусу вперше окреслив у соціології О. Конт, наголошуючи, що суспільна згода є результатом вроджених психологічних особливостей людей. Пізніше ідеї консенсусу аналізуються багатьма соціологами: від Е. Дюркгейма до Р. Шилза та Ю. Хабермаса. В ХХІ ст. суспільство, зіткнувшись із світовими війнами, революціями, катаклізмами, тероризмом, масовими національно-етнічними та релігійними конфліктами, поступово усвідомлює необхідність розробки дієвих механізмів досягнення консенсусу у всіх сферах соціальної взаємодії.

На думку українського соціолога Є. Головахи, суспільству майбутнього необхідна нова культура соціальних конфліктів, яку він називає консенсусною. Учений вважає, що в минулому домінувала конфронтаційна культура і будь-які соціальні конфлікти (економічні, політичні, територіальні, ідеологічні) вирішувалися шляхом відкритої конфронтації. З появою професійної дипломатії і міжнародного права наступила епоха компромісного вирішення конфліктів. Та сьогодні, розмірковує він, вона себе вичерпала, так як компроміс, як правило вигідний лише сильній стороні конфлікту, яка отримує від нього максимум зиску. Консенсусна культура володіє принципово іншою природою: основна її вимога – не допустити принципової шкоди жодній із сторін; у зв'язку із цим вона є достатньо складною і потребує не властивого для нашої епохи рівня розвитку суспільних процесів [Головаха Є. І. Суспільство, що трансформується. Досвід соціологічного моніторингу в Україні – К., 1997. – С. 46].

В соціології існують два підходи до визначення поняття консенсус. В контексті першого він розглядається як узгодження поглядів і орієнтацій двох чи більше суб'єктів конфлікту, що проявляється у відповідній їх взаємодії при вирішенні життєво важливих питань. Інший підхід аналізує консенсус через способи його досягнення, в процесі яких формується принципова єдність думок, позицій більшості [Глухова А. В. Политические конфликты: основания, типология, динамика (теоретико-методологический анализ). – М., 2000. – С. 37].

На думку західних учених, політичний консенсус виконує в суспільстві дві основні функції: підтримує порядок та зменшує можливість використання сили при вирішенні спірних питань; по-друге, він дозволяє суттєво розширити масштаби співробітництва. Політичний консенсус виступає складним феноменом, що володіє відповідною структурою і змістом. Відомий американський політолог Дж. Сарті визначив три рівні політичного консенсусу: консенсус на рівні суспільства (основний консенсус); консенсус на рівні режиму (процедурний консенсус); консенсус на рівні політики. Перший рівень фіксує наявність чи відсутність загальноприйнятої в суспільстві системи норм і цінностей. Другий – визначає "правила гри", вони зазвичай фіксуються у Конституції, законодавчих документах. Третій рівень – процес обговорення і прийняття політичних рішень.

Технології досягнення політичного консенсусу є досить складними і залежать від багатьох факторів. Одним із найбільш важливих аргументів, що визначає конфігурацію, характер формування і реалізацію управлінських рішень в сучасному українському суспільстві є його транзитивний, перехідний стан, зміна моделей соціального функціонування. Для такого етапу суспільного розвитку є характерною одночасна присутність декількох потенційних векторів соціальних змін, що балансують між тоталітаризмом і демократією. Сподіваємося, що результатом певних змін стане остаточне подолання пріоритету ідеологічних аргументів в системі управління і використання принципів соціального менеджменту. Означена метаморфоза виступає визначальною умовою ефективного управління пер-

манентними соціальними конфліктами, що відбуваються у різних сферах соціального життя [Казимирчук В. П. Консенсус как форма разрешения политического конфликта // Социс. – 1994. – № 3. – С. 125].

Соціально-політичні конфлікти в українському макросередовищі є надзвичайно різноманітними. На перший погляд їх можна кваліфікувати як державні і регіональні, традиційні і нові, актуальні і потенційні і т. д. Усвідомлюємо, що способи управління і досягнення консенсусу не можуть бути універсальними та ідентичними щодо всього спектру конфліктів. Це означає, що практика соціального управління загострює проблему пошуку ефективних методик реагування на перманентно виникаючі конфлікти і ці методики, швидше за все, будуть суттєво відрізнятися між собою.

На наш погляд, серед управлінських методик реагування на конфліктні ситуації українського макросередовища, що найчастіше використовуються, можна визначити наступні:

1) методики антикризового управління, що використовуються в умовах ескалації конфлікту;

2) методики комплексного, структурного вирішення конфліктів і нейтралізація тих факторів, що провокують їх появу та ескалацію;

3) методики програмно-цільового управління, що орієнтуються на попередження, профілактику конфліктних ситуацій;

4) методики забезпечення соціальної рівноваги, що стримують латентний характер конфлікту від переходу останнього в фазу практично-го загострення;

5) методики, що використовують потенціал самоуправління (здебільшого в межах локальних соціальних систем).

Ми розуміємо, що запропонований перелік не є вичерпним в контексті соціального управління і може бути суттєво доповненим. Не зважаючи на відмінності зафіксованих вище методик, вважаємо, що соціально-політичними конфліктами необхідно управляти таким чином, щоб не лише звести до мінімуму втрати, але максимально збільшити користь для сторін, що беруть у ньому участь.

С. В. Бондаренко, магістр, ГО ЦАРГК "ДІАЛОГ", Донецьк
bsv.pr.ua@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА У БРЕНДИНГУ ТЕРИТОРІЙ

Сучасні виклики вимагають від територій нових форм участі та розширення політичного простору. Розвинута інфраструктура, дієва правова, судова та політична система, прибутковий економічний сектор – є лише базисом, завдяки якому вона стає якісним продуктом. Однак, цього не достатньо, щоб зайняти міцні позиції серед своїх "споживачів". Територіям необхідно бути зрозумілими, мати емоційний зв'язок та підтримку. Залежність від позицій в глобальному інформаційному просторі все більше відчувається у конкурентній боротьбі за політичний вплив, розподіл ресурсів, просування власних інтересів, любов та повагу до територій.

Автор мав на меті розкрити залежність брендингу територій від її інформаційної політики.

Дослідженнями різних аспектів інформаційної політики та брендингу територій у вітчизняній науці займаються Т. Л. Нагорняк, Є. Б. Тихомирова, Л. В. Губерський, Г. Г. Почепцов, С. А. Чокут, Г. В. Шевченко, Н. П. Карпчук.

Згідно поглядів Т. Л. Нагорняк "політична територія" – це простір, який в наслідок цілеспрямованої діяльності політичних акторів має інституційний статус та офіційно визнані атрибути функціонування (назва/кордони, владні інститути, адміністративний, ідеологічний та громадський устрій). Різновидами політичних просторів/територій можуть бути території глобального (мега) рівня (ЄС, ШОС), макрорівня ("держави-нації") та макрорівня (регіони, субрегіони, окремі області, райони, міста та містечки). Територія є політичним інститутом – суб'єктом політичних відносин, що має політико-правовий статус, виступає носієм ресурсів (аутентичних та семулякрів), використання яких за умов цілеспрямованої стратегії та корекційних політичних практик можуть зробити територію брендом [Нагорняк Т. Л. Брендинг територій як державна та регіональна політика : монографія. – Донецьк : Ноулідж, 2013. – С. 13–14]. Під брендом території слід розуміти сукупність смислів, образів, ідей, асоціативних реакцій, символів, візуальних елементів, які виникають у свідомості людини при згадці назви цієї території. Відповідно брендинг території – цілеспрямований процес формування, презентації і просування території на ринку товарів і послуг в якості ліквідної пропозиції зі зростаючою додатковою вартістю [Нагорняк Т. Л. Зачем Донецку бренд? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lifedon.com.ua/home/3503-zachem-donecku-brend.html>].

Наявність чітко визначеної політичної мети/місії, конкурентних переваг, якісного продукту (за С. Анхольтом – це збалансованість та розвиненість таких елементів, як туризм, державне управління, інвестиції та міграція, населення, культура та спадщина, експорт [Place branding research [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://marketing.gfkamerica.com/PlaceBranding_slipsheet.pdf]) та привабливої обгортки (логотип, слоган, фірмовий стиль) не свідчить про те, що територія є брендом. Брендом можна вважати ту територію, яка займає певні місце у свідомості своїх "споживачів" та викликає позитивну емоційну реакцію. Без ефективної інформаційної політики входження у ціннісний простір та свідомість цільових аудиторій є неможливим.

Під інформаційною політикою території в контексті її брендингу слід розуміти сукупність принципів, підходів, смислів які визначають закони функціонування інформаційної сфери [Почепцов Г. Г. Інформаційна політика : навч. посіб. / Г. Г. Почепцов, С. А. Чукот. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2008. – С. 12], що націлені на досягнення стратегічних цілей, в т. ч. політичних, через формування у споживачів "території" позитивної реакції, яка підштовхує до дій на користь території (наприклад: прийняття рішення про ведення бізнесу, бажання відвідати або переїхати

до певної місцевості, підтримка політичного курсу території тощо). На думку автора політична територія може одночасно виступати суб'єктом інформаційної політики у контексті свого брендингу на глобальному, національному та локальному рівнях відповідно до її компетенцій та поставленої мети.

Сьогодні Україна та її територіально-адміністративні одиниці намагаються формувати власні бренди. Підґрунтям для їх створення та просування є низка нормативно-правових актів, які окреслюють стратегічні напрямки та механізми реалізації, у т. ч. інформаційні. Серед документів які визначають інтереси на глобальному (мега) рівні є міжнародні договори та закони України, наприклад Загальна декларація прав людини [Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015]; на національному (макрорівні) – різного роду Програми з формування позитивного іміджу країни та налагодження комунікацій з громадськістю, наприклад Концепція реалізації державної політики у сфері інформування та налагодження комунікації з громадськістю з актуальних питань європейської інтеграції України на період до 2017 року [Концепція реалізації державної політики у сфері інформування та налагодження комунікації з громадськістю з актуальних питань європейської інтеграції України на період до 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/168–2013-%D1%80>]; на локальному (мікрорівні) стратегії регіонального розвитку, наприклад Стратегія соціально-економічного розвитку Донецької області до 2015 року [Стратегія соціально-економічного розвитку Донецької області до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donoda.gov.ua/?lang=ru&sec=03.04&iface=Public&cmd=view&args=id:1097>].

Для досягнення поставлених цілей, на будь якому рівні, необхідно створювати власне інформаційне поле. Для територій, це можливість мати керовані інформаційні канали, а "споживачам" бренду – об'єктивну та ексклюзивну інформацію, налагоджений зворотній зв'язок. Наявність релевантного знання про територію допомагає приймати збалансовані та вигідні для неї рішення.

Використання старих інструментів контролю за інформаційним простором, продукування смислів та реагування на зовнішні виклики залишаються неефективними та збитковими. Серед головних причин невдач інформаційної політики, які гальмують просування брендів територій в Україні можна визначити: формальний підхід до її формування та реалізації, відсутність системного аналізу та комунікації з цільовими аудиторіями, брак ресурсів.

На думку автора, залежність бренду територій від її інформаційної політики є значною. Без ефективного інформаційного супроводу будь-який продукт, т. ч. територія, не має шанси стати брендом. Завдяки розповсюдженню керованої інформації у "споживачів" формується об'єктивне знання, налагоджується емоційний зв'язок та приймається необхідне для території рішення.

КОНСЕНСУС ЯК ПРИНЦИП СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Нинішній етап суспільного розвитку характеризується все більшою потребою в злагоді і суспільній інтеграції, у вирішенні всіх спірних питань шляхом переговорів, компромісів, консенсусу. Ця обставина особливо важлива для суспільства перехідного типу, а також для суверенізації нашої держави. Без такої згоди неможливо здійснити легітимацію новостворених інститутів державності.

Під політичним консенсусом розуміють громадянську згоду певної соціальної спільності, який являє собою складний феномен. Для суспільства в цілому, громадянська згода означає наявність якоїсь ціннісної основи, яку в тій чи іншій мірі розділяють більшість громадян (наприклад, свобода і рівність можливостей). Для політичних сил – це певні правила гри, процедури, визнані всіма учасниками політичного процесу. Нарешті, для взаємовідносин суспільства і влади консенсус є найважливішою складовою легітимності влади.

У перехідних суспільствах подібний консенсус починається формуватися з психологією громадян. Консенсус у перехідних суспільствах має, порівняно зі стабільними демократичними суспільствами, інший характер, так як політичні та соціальні сили, що входять до нього, не відразу починають усвідомлювати необхідність у примиренні і співіснуванні різних інтересів для створення стабільної політичної системи і зрілої політичної культури.

Демократія за своєю природою означає інституційне змагання політичних сил за отримання і утримання влади. Але це змагання в умовах відсутності навичок політичної гри рано чи пізно переростає в конфлікт. Політична ж стабільність вимагає консенсусу. Однак консенсус можливий лише тоді, коли всі соціальні верстви населення готові до компромісу заради досягнення згоди з основного питання – утвердження сучасної, що відповідає національним інтересам демократії.

Що стосується сучасної України, то принцип консенсусу наразі ще не знайшов необхідного практичного втілення. Якщо не враховувати законодавчо обумовленого консенсусного прийняття рішень окремими колегіальними державними органами, то ступінь впровадження механізмів "правління згоди" у політичну систему є недостатнім. І причиною цього є не лише загальні проблеми перехідного суспільства з важкою спадщиною тоталітарного минулого (соціальна неструктурованість, слабкість еліт, відсутність досвіду консенсусного дискурсу тощо). Присутнє й свідоме уникання більшістю політичних сил і лідерів консенсусних норм з огляду на міркування політичної кон'юнктури.

Слід зазначити, що у нашій державі консенсус неможливий як результат, він можливий тільки як процес, причому тривалий. В Україні

справжня проблема полягає в надбанні культури громадян, а не підданих. Необхідно повернути державі громадян, домогтися цивілізованих відносин між людиною і державою, при яких громадяни змогли б дійсно впливати на політику влади, особливо важливо подолати хронічну безвідповідальність політичних лідерів і домогтися від держави кваліфікованого виконання своїх функцій.

Також несприятливу для порозуміння атмосферу створюють виборчі кампанії, що задають відносини між владою та опозицією як під час, так і після виборів, а також наявна схема формування виконавчої вертикалі. Отже, в нашій країні принцип консенсусу потребує на невідкладне застосування передусім у виборчих технологіях та взаємодії Президента і парламента при кадровому комплектуванні урядових структур.

Можливість досягнення консенсусу в українському суспільстві багато в чому залежить від політики еліти. Тому що радикальні кроки небезпечні тим, що руйнують основоположні цінності певних груп населення, що може виявитися для них непосильними випробуваннями і привести до нерозв'язних конфліктів.

Ефективними способами підтримки справедливого громадянського миру (тобто заснованого на консенсусі) у суспільстві є: по-перше, проведення справедливої і чесної соціально-економічної політики, що забезпечить достатньо високий рівень життя громадян, дотримання їх прав і свобод; по-друге, використання мирних методів розв'язання складних проблем (переговори, діалог, зустрічі, угоди, договори, союзи тощо), по-третє, надання провідної ролі у миротворчій діяльності державі політико-правовим і моральним нормам, ідеологічним концепціям, громадській думці.

Однак слід пам'ятати, що громадянська згода недосяжна виключно шляхом інституційних перетворень. Іншою необхідною її умовою є наявність загальноновизнаних національних ідеалів, що мають складати той фундамент, на основі якого й відбуватиметься демократичне узгодження різних суспільно-політичних позицій. Тому розробка і пропагування такої консолідуючої системи цінностей мають стати ще одним напрямком державної політики та неурядової діяльності в царині національного порозуміння, не менш важливим ніж інституційне реформування.

Т. Л. Воробйова, асп., ДонНУ, Донецьк
invincible00@mail.ru

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОГО ПРОТЕСТНОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Процес становлення в Україні демократичної політичної системи є динамічним і водночас складним. В умовах трансформації сучасної України, коли процеси модернізації економічної, політичної, соціальної і духовної сфер життя суспільства, що носять суперечливий і безсистем-

ний характер, призвели до кількох хвиль стихійних і організованих акцій протесту, актуалізується вивчення специфіки, форм і динаміки протестної поведінки. Протест як специфічно своєрідне політичне явище в сучасному світі набув широкого розмаху і часом великими несподіваних форм прояву, ставши таким чином не тільки актуальною, але й гострою проблемою. На сьогоднішній день в Україні склалася ситуація, у якій воєдино переплелися кілька факторів, що сприяють появі протестних настроїв в українському суспільстві. Події, що торкнулися України наприкінці минулого року, є підтвердженням цього.

Проблеми протестної поведінки є досить вивченими в західній науці. Так, механізми протесту розглядалися з 1960-их років, коли виникла потреба у розумінні сутності бунта молоді. Було сформовано теоретичні концепції протесту – парадигма колективної дії (Ч. Тіллі, М. Залд, С. Терроу тощо) та теорія відносної депривації (Дж. Девіс, Т. Гарр, Р. Тернер) [*Здравомыслова Е. А. Парадигмы западной социологии общественных движений.* – СПб. : Наука, 1993. – 172 с.], в яких основна увага приділялась мотивам участі особистості у протесті. Ці підходи і досі притаманні американським дослідженням протестної поведінки (Д. Сноу, У. Гемсон). Важливими для дослідження протесту також є роботи російських вчених Г. Ділігенського, Є. Здравомислової, В. Костюшева, М. Малютіна. Окремі аспекти діяльності протестних рухів в Україні досліджували такі вітчизняні науковці, як В. Бабкіна, Н. Бабенко, М. Головатий, А. Колодій, П. Мартиненко, Ю. Шемшученко, Г. Почепцов.

Мета тез виявити та описати основні етапи та тенденцій розвитку політичного протесту в Україні.

Політичні процеси мають циклічний характер. Протести в політичній сфері не є виключенням. Під циклом мається на увазі період між однією істотною зміною (парадигмою) та іншою, між однією ціннісно-сисловою перебудовою і іншою. А в кінцевому результаті згадані коливання призводять до значної нестабільності в розвитку країни і суспільства.

З огляду на особливості суспільно-владних відносин, запропоновано етапи протестного політичного руху. Відтак, у 1989–1991 рр. основною тенденцією суспільного життя була боротьба національно-демократичних сил за проголошення державного суверенітету та незалежного статусу України. Наступний етап, 1991 рік – до дня призначення позачергових виборів Президента та Верховної Ради у 1994 році, коли страйки проходили за відпрацьованою схемою попередніх років, з яскраво вираженим соціально-економічним змістом та латентною політичною спрямованістю. 1994–1998 роки – характеризуються відсутністю агресивних протестних дій, незважаючи на критичний рівень напруженості, що припав саме на ці роки. Період з 1999 року до 2004 – на цьому етапі, відчувши деяку свободу від повсякденної та виснажливої боротьби за фізичне виживання, багато громадян України виявили підвищений інтерес до політичних колізій, пов'язаних із закінченням "епохи Кучми" і необхідністю вибору його наступника. На етапі 2005–2010 років спостері-

гається певна пасивність у політичних протестних настроях, що пов'язана з нещодавнім сплеском і ілюзорним задоволення висунутих у 2004 році вимог. З 2010 року починається сучасний етап політичного протестного руху. Після виборів президента у 2010 році та виборів до ВРУ у 2012 році суспільство опинилося в ситуації як з непередбачуваним нинішнім, так і складно прогнозованим і загрозливим майбутнім станом буття. Цьому свідчать і події сьогодення.

Розглянувши етапи розвитку протестного руху в Україні, доцільним вдається використання теоретичної моделі, яка була запропонована Ольшанським [Ольшанский Д. В. Психология масс. – СПб. : Питер, 2001. – 368 с.], щодо розвитку масових настроїв. Коли протестні настрої з 1991 року по 1999 рік мали форму бродіння, що характеризувалось невиразним занепокоєнням, відчуттям соціально-політичного дискомфорту. Відбувається атомізоване, ідеологічно неоформлене невдоволення, що у більшій мірі носить суто економічний характер. Наступний етап – поворот – коли відбувається якісна зміна стану настроїв політичних мас. Невиразні відчуття і розпливчасті переживання кристалізуються і набувають певні політичні форми. Від первинної "незадоволеності", що виникає з приводу тих або інших конкретних сфер життя, іде поворот до афектно-когнітивних розбіжностей бажаного і реального життя, причини яких бачаться в політичній сфері, конкретно – в устрої влади [Там же. – С. 196]. І протестні акції УБК є цьому доказом. Підйом, за Ольшанським, пов'язаний з появою дійсно масових настроїв. До цього часу зі всієї безлічі конкретних настроїв, пов'язаних з окремими явищами, що викликали їх, і процесами, виділяється домінантний політичний настрій. Відповідаючи найбільш поширеним прагненням, воно швидко розповсюджується, формуючи масу. За рахунок циркуляції цей настрій швидко посилюється, досягаючи такого рівня інтенсивності, який потребує негайного розв'язання [Там же. – С. 197]. Цей період в Україні, на відмінну від інших був досить короткочасним, його можна пов'язати з подіями "помаранчевої революції" у листопаді – грудні 2004 року. Коли відбулась загальна мобілізація мас, на чолі з чітко організованою мобілізуючою силою, яка представляла інтереси протестуючих у владі, створюючи умови реалізації головних лозунгів. Ілюзорно вони були задоволені, в результаті чого спостерігається відкат у 2005 році. Тобто, перша хвиля протесту в Україні закінчилася в 2005 році. Але вже у 2008 році спостерігаються зміни у суспільних настроях в сторону напруженості, що дає підстави говорити про формування нового етапу бродіння, який демонструє циклічність розвитку протестних настроїв. Певна пасивність і апатія до загального протестного підйому, може бути пояснена і як слідство невирішеності питань, що викликали масове занепокоєння, після того, як маси, не дивлячись на прийняті заходи, не змогли досягти бажаних результатів. Розглядаючи події "Євромайдана", ми не можемо казати про перехід до стадії повороту, через те що не сформовано політичної сили, яка б, користуючись масовою підтримкою, змогла б запропонувати

гідну альтернативу діючій владі, яка створює розбіжність між бажаним і реальним життям. В рамках цього, слід зробити зауваження на те, що політичний протестний рух у загальному хвилеподібному розвитку має свої власні коливання. Таким чином, "Євромайдан" сьогодні можна розглядати як окрему хвилю в рамках загального другого циклу життя політичного протестного руху українців. Не дивлячись на те, що сьогодні Україна мобілізувала маси, опозиційні сили не в змозі направити їх у необхідне русло. Адже для того, щоб реалізувати заклики, слід відмовитись від свої інтересів, і визначити план дій, який задовольнив би широкі верстви населення. Розчарування людей цим майданом буде зростати, а незадоволеність залишиться, до виникнення дійсно мобілізуючої сили, яка здатна буде довести справу до кінця. Аналізуючи стан масових настроїв в Україні за такою логікою, не виключено, що масова мобілізація суспільства з її істотними змінами та суспільно-політичними трансформаціями, відбудеться під час президентських виборів.

В. С. Галушак, магістр, КПНУ ім. І. Огієнка, Кам'янець-Подільський
galouchak@yandex.ru

ДІЯЛЬНІСТЬ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ГРУП ТИСКУ В УКРАЇНІ (1991–2004 рр.)

Проголошення незалежності України й відмова від соціалістичного шляху розвитку на користь ліберально-демократичного, від планової економіки до ринкової спричинило утворення ПЕГ (політико-економічних груп) які почали боротися за доступ та розподіл ресурсів та благ. Саме започаткування ПЕГ було зумовлене насамперед необхідністю акумулювання на першому етапі незалежності України фінансових та адміністративних ресурсів для опанування великої власності в умовах непрозорої приватизації або квазіприватизації у вигляді "передачі в управління". На користь ПЕГ спрацювало формування *непартійної політичної системи*, тобто такої, у якій не існувало партійної влади, що зняло питання колективної відповідальності керівної еліти і унеможливило конкуренцію партійних команд. Така система в основному сформувалася протягом 1991–1996 рр., яка проіснувала з певними змінами до Помаранчевої революції 2004 року й частко реанімувалася після 2010 р.

Феномен політико-економічних груп (варіанти: олігархічні групи, фінансово-промислові групи, "кримінальні клани") безпосередньо пов'язаний з ключовими особливостями української політичної системи, фундаментальною ознакою якої є зрощення політики та великого бізнесу. Власне, політичні надбудови провідних ПЕГ, що виявляли демонстративну лояльність до президента Л. Кучми, формували каркас т. зв. "політичного центру".

Провідні ПЕГ України в той чи інший спосіб представлені в політиці через формат політичної партії. Проте останні виступають більше як ін-

струмент просування первинних і визначальних інтересів, що мають не-політичну природу. По відношенню до "зануреної" в політику частини груп часто використовується поняття "лобі". Проте такий підхід є доволі обмеженим – він загострює увагу передусім на процесі просування інтересів і відволікає від змісту інтересів, їх мобілізаційних та організаційних властивостей [Лісничук О. Чи є політико-економічні групи перешкодою для політичного розвитку України? [Електронний ресурс] / О. Лісничук, О. Сушко. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/02936.pdf>].

Вітчизняні ПЕГ можна поділити на окремі три основні типи: галузеві, регіональні, фінансово-промислові [Сіденко В. Проблеми власності та легалізації капіталів і доходів в Україні [Електронний ресурс] / В. Сіденко, О. Барановський. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/POLITICS/problem_i_vlasnosti_ta_legalizatsiyi_kapitaliv_i_dohodiv_v_ukrayini.html].

Разом з тим все важче проводити чітке розмежування між окремими типами ПЕГ. Більш динамічні ФПГ активно проникають у "сферу відповідальності" галузевих груп, розмиваючи останні.

ПЕГ, у першу чергу у форматі ФПГ, є основним інструментом зрощення великого капіталу і великої політики в Україні. ПЕГ виступають системоутворюючими суб'єктами суспільно-політичного і соціально-економічного процесу в посткомуністичній Україні зразка до Помаранчевої революції. Це зумовлює істотну відмінність української політико-економічної моделі від європейської. Перші роки незалежності виявили, що на тому етапі розвитку суспільство було неспроможне запровадити інститути, які б забезпечили розвиток України у відповідності до європейської моделі, що заснована насамперед на чіткому розподілі влади та відокремленні політики від бізнесу [Бурковський П. Адміністративна реформа: консолідація переможців заради реформ чи конкуренція за президентські повноваження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kandydat.com.ua/analitika/2005/231_02.htm].

Ключовим інструментом виникнення ПЕГ став специфічний спосіб приватизації, у результаті якого не було досягнуто основної мети роздержавлення власності: відокремлення власності від влади, політики – від підприємництва. Як констатують експерти УЦЕПД ім. Разумкова, нерідко протиправний процес первинного нагромадження приватного капіталу (власності) призводив до утворення потужних груп, тісно пов'язаних із владними структурами і значною мірою залежних від близькості до діючої влади [Сіденко В., Барановський О. Проблеми власності та легалізації капіталів і доходів в Україні].

Конституція 1996 року, попри формальну демократичність, на практиці закріпила "незалежність" державного апарату від політичних партій та інших форм легітимного представництва колективних інтересів. Тоді ж було остаточно оформлено інститут президентства як верховну інстанцію, що формально не очолювала виконавчу владу, але виконувала роль арбітра та найвищого адміністративного "патрона-розпорядника". Патронажні функції президента поширювались неформально і на відносини влас-

ності, хоча довгий час існувала латентна конкуренція між президентом і прем'єр-міністром за патронат над стратегічною власністю та фінансовими потоками (у середині 90-х рр. конкурентом президенту був П. Лазаренко) [Бурковський П. Адміністративна реформа: консолідація переможців заради реформ чи конкуренція за президентські повноваження].

На наступному етапі постало питання захисту власності та прибутку від можливого перерозподілу. На цьому етапі, починаючи з виборів 1998 року, із запровадженням змішаної виборчої системи зростає інституційна значущість партій. Але автоматичного піднесення партійного будівництва не спостерігається, адже партії, як і раніше, не причетні до формування уряду. Тоді ж виникають і перші партійні "надбудови над ПЕГ: такою стає опозиційна "Громада", "розкручена" відправленим у відставку П. Лазаренком, – середовище "дніпропетровських". НДП, першу "партію влади" прем'єра В. Пустовойтенка, не можна пов'язати з ПЕГ, вона має змішане походження, увібравши в себе як націонал-демократичний компонент "першої хвилі", так і адміністративну складову.

Одночасно на горизонті з'являється СДПУ(о), що ледве долає 4% бар'єр у 1998 році. Ця партія – витвір "київської сімки" великих бізнесменів від футболу, нафти та юриспруденції, що залучили до своїх лав першого президента України Л. Кравчука. Офіційним фінансовим стрижнем цієї групи став Український кредитний банк (УКБ). Поступово знаходять своє "партійне обличчя" й інші політико-економічні групи: "Трудова Україна", Аграрна партія, Партія регіонів тощо [Лісничук О., Сушко О. Чи є політико-економічні групи перешкодою для політичного розвитку України?].

Рішучого поштовху "партизації" ПЕГ надає політичний процес 2002–2004 років, який включає в себе політичну реформу, що остаточно проголошена 8 грудня 2004 р. (видозмінений проект 4180) і передбачає перехід до суто пропорційної системи виборів до парламенту та запровадження парламентсько-президентської моделі.

За таких умов партійне структурування ПЕГ виступає вже не формальною потребою, а умовою політичного виживання. Цей етап у 2003–2004 роках супроводжувався певним перегруповуванням сил, зміцненням існуючих партійних структур (особливо Партії регіонів) та створенням нових партій на основі парламентських фракцій (Демініціативи-Народовладдя) чи галузевих структур (партія "Відродження" у транспортній галузі).

Станом на 2004 рік більшість великих ПЕГ були безпосередньо причетні до появи і діяльності ряду партійно-політичних організацій, серед яких: пропрезидентські СДПУ(о), партія "Трудова Україна", Партія регіонів, а також партія "Солідарність", що увійшла до опозиційного (на той час) середовища Віктора Ющенка. Окрім партійного формату, можливою формою публічної політичної презентації стали також парламентські фракції та групи. Серед них варто назвати: фракції, створені на базі СДПУ(о), Партії регіонів, "Трудової України"; депутатську групу "Демократичні ініціативи", що певною мірою відбиває інтереси групи "УкрСиббанку".

Відомий український політолог Д. Видрін пропонує розглядати цього роду суб'єктів як "корпорації", що в "повному комплекті" мають: "економічне тіло" у вигляді видобувного, виробничого чи посередницького комплексу; мас-медійне забезпечення, що розробляє корпоративну ідеологію; політичний "дах" у вигляді інструментів політичного посередництва та захисту інтересів (партії, фракції, делегати у владу); популярний футбольний клуб як крійтора корпоративної гордості [Видрін Д. Перемены, мой друг, перемены [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zn.ua/POLITICS/peremeny,_moy_drug,_peremeny-39306.html].

Великі масштаби політико-партійного будівництва на основі ПЕГ в Україні свідчать про дефіцит інших, суто демократичних, джерел формування партійної системи – через репрезентування інтересів широких суспільних груп. Таким чином, ПЕГ займають не лише провідну нішу в економічній системі країни, але й виконують квазіпредставницьку суспільно-політичну функцію.

*М. Г. Гордієнко, канд. політ. наук, доц., НУДПСУ, Київ
mgordo@bigmir.net*

МАЙДАННИЙ ПРОТЕСТ ЯК ДЕМОНТАЖ ПОСТРАДЯНСЬКОГО РЕЖИМУ

Утвердження суверенної держави не дарується кимось, а передбачає жертвну боротьбу всієї нації. Звільнившись від радянського гніту мирним шляхом, українське суспільство ніяк не позбудеться атавізмів імперського світогляду й узурпованих форм політичного устрою. Докорінну зміну архаїчної моделі функціонування держави можна здійснити тільки активним громадянським протестом. Сьогодні **український народ прагне утвердити свою політичну систему не згори, ні через державні структури, а знизу, шляхом горизонтальної комунікації свідомих індивідів.** Український політичний простір новітньої доби **інсталюється через ексклюзивну матрицю народного волевиявлення – Майдан**, що уособлює публічну форму соціального протесту. Від мирного спротиву Майдан еволюціонує до революційного повстання. Першим резонансним заходом майданного протесту була студентська "революція на граніті" ще на зорі нашої незалежності. Вона відбувалася в умовах романтичного піднесення народного духу й ейфорії від свободи. Еволюція самостійного державотворення показує, що формальний суверенітет ще не гарантує успішного розвитку суспільства. **Незалежність держави треба не лише захищати, а й щоденно наповнювати реальним змістом усією громадою.** Національні ресурси України наша псевдоеліта приватизувала на свою користь, утворивши кланово-олігархічну модель суспільного устрою. Її адепти намагалися спотворити волевиявлення громадян на президентських виборах 2004 році. Це спричинило загальнонаціональний протест – Помаранчеву революцію, яка, за словами А. Гальчинського стала "епіцент-

ром прискорення глибоких демократичних змін на пострадянському просторі, що мають остаточно відсунути у минуле епоху комунізму" [Гальчинський А. Помаранчева революція і нова влада. — К. : Либідь, 2005. — С. 13]. Здобувши владу, помаранчеві лідери розпочали міжусобну боротьбу, що привела до їх поразки і панування "донецької орди". У 2004 року були лідери, які вели народ за собою, обіцяючи йому світле майбутнє. Сьогодні на майдани вийшли досвідчені громадяни, які не довіряють черговому месії і шукають харизматичного правителя.

Біло-блакитний режим взяв на озброєння метод "ламання через коліно", що спричинило його делегітимізацію. Підпорядкований донецькому клану **український політичний простір втратив не лише демократичний вектор руху, а й цивілізовану систему координат**. У кінці 2013 році межа терпіння українців вривається. Наші громадяни знову вибухають пасіонарною енергією, обурюючись антиєвропейським реверансом чинної влади, яка почала приборкувати своїх активних громадян деспотичними засобами. Цей протест дістав назву "Євромайдан", який продемонстрував готовність суспільства до якісних змін. Дві дати протестів Євромайдану називають точками неповернення: ніч із 29 на 30 листопада 2013 року, коли "Беркут" звиряче розігнав студентів, та вечір 19 січня 2014 року, коли почалися криваві сутички між протестувальниками і міліцейськими підрозділами на вулиці Грушевського. **Каталізатором протестних рухів в незалежній Україні є відчуженість народу від управлінських процесів і перетворення його на сервільний придаток влади**. Український народ, який згідно зі статтею 5 Конституції України є "носієм суверенітету і єдиним джерелом влади", хоче бачити євроремонт не тільки в кабінетах чиновників, а й у власній державі. Щоб реалізувати суб'єктність народу й донести протестний меседж до влади, в українських реаліях існує територія Майдану. Його перетворення на постійно діючий громадянський рух може бути перманентним чинником системного моніторингу та зміни владних структур різного рівня.

Сьогоднішня ситуація в країні засвідчує, що кланово-олігархічна система монополізації влади й тотальний контроль над ресурсами держави остаточно себе вичерпали. Активні протести на майданах засвідчують, що **українське суспільство долає рабську психологію і переходить у фазу зрілої політичної нації. Народ вимагає перезавантаження політичної системи, а не зміну прізвищ суб'єктів влади**. Люди втомилися жити в режимі неофеодальної політики, де відсутня модернізація суспільства і активно використовується брудні технології, адміністративний ресурс, підконтрольні силові структури. Це звужує демократичний простір і посилює деградацію соціальної системи. Радикальні протести українців є законним явищем неефективної влади. На думу Є. Грицяка, "владі треба йти на компроміс та відверто визнати — не може бути мільйона екстремістів в одній країні. І не можна частину категорично налаштованих і обурених українців (радикальні дії яких можна пояснити тим, що влада, обіцяючи Європу, протоптала стежку в Митний союз) називати нацистами

та фашистами. На мітингу загинув вірменин, білорус... Немає ніякого нацизму. Є гідність і боротьба за свої права" [Грицьак Є. Майдан і Норильське повстання. Паралелі // День. – 2014. – № 14. – 28 січня. – С. 2]. Відсутність волі до компромісу авторитарного режиму із народом не сприймаються українцями і радикалізують їх протестні настрої. **Протести – це здорова реакція суспільства на свавілля влади, що дає шанс зупинити дерибан країни.** Молода генерація не хоче жити в системі тоталітарних координат, вона робить цивілізаційний вибір на користь Європи.

Подальший майданний протест був пов'язаний не з європейською перспективою України, а із боротьбою проти неофеодального закріпачення народу. Люди вийшли не просто проти "паузи" в євроінтеграції, а проти самої системи. Суспільство вимагає перезавантаження операційної системи, а не заміну файлів. **Євромайдан є спробою революції проти олігархічної моделі влади, що склалася у посткомуністичну епоху.** Аналізуючи сучасну українську практику різкого загострення політичних протиріч, ми звертаємося до одного із класиків психологічної теорії революції Дж. Девіса. Провідна ідея вченого полягає в тому, що головною причиною революційних протистоянь є не реальний стан соціально-економічного розвитку, а виникнення різкого розриву між очікуваним і фактичним забезпеченням потреб [Davies J. C. Toward a Theory Revolution // American Sociological Review. – 1962. – Vol. 27. – P. 5]. Системне незадоволення своїх потреб, втрата довіри до влади змушує наших громадян загострювати майданні протести з метою виборювання права на гідне життя, чесні вибори, справедливе правосуддя, пропорційний розподіл національних ресурсів. Майдан репрезентує модель тієї країни, де не сприймають невігластва влади, що втратила довіру та легітимність. Якщо людям вдалося побудувати досконалі горизонтальні зв'язки в межах однієї площі, то, за умови ефективного менеджменту, це можна зробити й у масштабах усієї країни.

Постімперський синдром змушує Росію вести перманентну битву за Україну. Революційну ситуацію в пострадянській Україні обумовлює не тільки імперські амбіції Кремля, але і слабкість ЄС та відсутність дієвої політики США. Світові демократичні країни лише співчують Євромайдану, але конкретної підтримки надавати не поспішають. Сьогодні знову стають актуальними пророчі слова О. Олеса: "Коли Україна за право життя / З катами боролась, жила і вмирала / І ждала, хотіла лише співчуття / Європа мовчала". Чиновники ЄС повторюють як мантру, що українське суспільство, а не влада є їхнім партнером. Однак відсутність скоординованих заходів з боку світової спільноти дають карт-бланш для неоімперської агресії Росії. Поразка у битві за Україну послаблює інтеграційні позиції ЄС. Радикальні протести українського народу – це меседж і для європейської спільноти. Ніді досі так масово не підтримували європейський вибір як у Києві, де сотні тисяч людей протягом місяців жертвно змагаються під прапорами Європейського Союзу. Отже, радикальні протести українців пов'язані не лише із відстоюванням власної гідності, прав та свобод, а й розширенням простору європейської демократії.

Європейські настрої наших громадян не вписалися у кон'юнктурні наміри українського режиму, зорієнтованого під протекторат Росії. Причиною відмови від інтеграції з ЄС є сепаратні домовленості українського уряду про підтримку путінського режиму як основи для відтворення нового циклу пострадянської моделі владної вертикалі. **Російська неоіперія апіорі має асимілятивні амбіції, що загрожує державному суверенітету України.** Експансіоністські потури нашого північного сусіда пов'язані з тим, що "Росія переживає кризу державної ідентичності. Вона за пострадянських часів перестала бути імперією, але не може ніяк стати національною державою. Росія недостатньо сильна, щоб залишити імперію, але слабка, щоб бути національною державою" [Сірук М. Росія: ксенофобія, расизм, а тепер і прояви нацизму // День. – 2013. – № 201. – 5 листопада. – С. 3]. Українська революція 2013–14 рр. стала тестом на готовність російського правлячого класу відмовитися від неоімперського проекту, який передбачає поглинання держав-сателітів.

Наразі стало зрозуміло, що в Україні є критична маса мужніх і патріотичних індивідів, що здолали постколоніальні комплекси і формують громадянське суспільство, яке спроможне боронити суверенітет держави. Євромайдан засвідчує, що **українці долають синдром меншовартості й тоталітаризму.** Підкорення гідної й самодостатньої української нації у пострадянську добу без мілітарних зусиль уже не можливо. Майдан для постімперської України це не просто форма протесту проти знахабнілої влади, але насамперед рішуча відмова від імперської свідомості та революційна зміна політичної системи й способу життя. Мобілізуючи протестну активність для усунення параноїдального режиму, українське суспільство має шанс вперше стати суб'єктом власної історії й перетворитися із народу в зрілу політичну націю.

М. В. Гриньків, здобувач, КНУТШ, Київ
grinkivmaria@gmail.com

КОНСОЛІДУЮЧА РОЛЬ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ КРИЗІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Вплив політичного курсу держави на релігійні організації є ключовим для визначення та подальшого існування тієї чи іншої конфесії, організації, спільноти на її території. Численні свідчення, на користь вищезгаданого судження, ми можемо знайти в історії. Як правило, законодавчі норми формуються таким чином, щоб уникати міжетнічних та міжрелігійних протистоянь, а передусім для того щоб забезпечити стабільність розвитку держави та уникнути можливих спроб сепаратизму, конфліктів, в тому числі й на релігійному ґрунті. Очевидно релігійні спільноти вносять у розвиток держави вагомий вклад, в тому числі у її політичні процеси.

Роль релігійних організацій у складних соціально-політичних ситуаціях, на нашу думку може бути об'єднуючим, чинником в суспільстві, зокрема в ситуації теперішньої політичної кризи.

В Україні всі релігійні організації рівні перед законом, крім того церква не є державною структурою, відповідно не фінансується нею і не може втручатись у політичні процеси всередині країни (про що свідчать законодавчі норми). Незважаючи на законодавчі норми, межа релігійного і політичного не завжди була чіткою.

Сьогодні, коли в українській державі нарастає масштабна соціально-політична криза, релігійні організації, їх представники, які є духовними лідерами для мільйонів громадян, не можуть дистанціюватись. Аналізуючи наростання політичного протистояння, активізації громадських протестів, варто зазначити, що релігійні лідери та інші представники релігійних спільнот, якщо і декларували свою позицію, то досить стисло та обережно, намагаючись не занурюватись у політичний процес. Каталізатором численних заяв, виступів, конференцій, круглих столів за участю духовенства стали події, які можуть стати епіцентром деструктивності, руйнування, не те щоб стабільності, а й державної цілісності, основ гуманності та демократії.

Більшість релігійних організацій України висловили своє бачення виходу із політичної кризи, що склалася, і зійшлися на необхідності переговорів між владою, опозицією, які потягнуть за собою прийняття конкретних кроків для вирішення конфлікту та недопущення ескалації насильства. Зокрема, Патріарх Філарет зазначив, що мирне вирішення кризової ситуації в Україні можна досягти шляхом переговорів та задоволення вимоги народу, "тому що без дотримання умов народу – миру не можна очікувати" [Патріарх Філарет: Без виконання умов народу нельзя ожидать мира – надо достичь результатов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1341%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=ru].

Глава УГКЦ Святослав (Шевчук) заявив, що "всі сторони конфлікту: влада, опозиція, громадськість і церкви повинні зробити все можливе, щоб зупинити кровопролиття та не допустити ескалації напруженості, яка вже легко може перерости в громадянську війну". Також підкреслив необхідність припинення переслідування учасників протесту владою та неприпустимість такого переслідування в майбутньому. В свою чергу зазначив, що "учасники акцій протесту повинні діяти в правовому полі, мирним шляхом демонструючи свої вимоги". Глава церкви закликав всіх учасників конфлікту до "збереження миру, цілісності нашої держави і цінності людського життя" [Глава УГКЦ Святослав: Власть должна прекратить преследование участников протестов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1340:1&catid=34:ua&Itemid=61&lang=ru].

Представники євангельських церков апелювали до органів влади осуджуючи "брехню, зловживання владою і силою, що вилилося в насильство з усіх боків суспільно-політичного протистояння", та закликали до мирного вирішення конфлікту [Евангельские Церкви: Осуждаем ложь, злоупотребление властью и силой, что вылилось в насилие [Эле-

ктронный ресурс]. – Режим доступа: <http://religions.unian.net/orthodoxy/876353-evangelskie-tserkvi-osujdaem-loj-zloupotreblenie-vlastyu-i-siloy-chto-vyililos-v-nasilie.html>].

Керуючий справами УПЦ також закликав до переговорів задля пошуку примирення та збереження миру та цілісності країни. Під час зустрічі з лідерами українських опозиційних політичних партій, зазначив, необхідно піти на компроміси та поступки, щоб зупинити насильство та зберегти державу. закликав лідерів опозиційних сил "зробити все можливе для припинення силових акцій з боку мітингувальників. Ескалація конфлікту неприпустима. Слід відмовитися від будь-яких закликів до агресії". Також він висловив, і лідерам опозиції і владі (президенту), готовність Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій виступити гарантом дотримання домовленостей між владою та опозицією [Управляющий делами УПЦ: Надо остановить насилие и идти на уступки ради сохранения Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1339&lang=ru].

Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій оприлюднила звернення до Президента України та опозиції із закликом до переговорів щодо вирішення кризової ситуації в країні та "негайного припинення кровопролиття і братовбивчого протистояння, відновлення Верховною Радою конституційного ладу, повернення повноти прав і свобод громадян, збереження територіальної цілісності країни" [Совет Церквей призывает восстановить конституционный строй и полноту прав граждан (Заявление) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://religions.unian.net/religinossociety/876702-sovet-tserkvey-prizyivaet-vosstanovit-konstitutsionnyiy-stroy-i-polnotu-prav-grajdan-zayavlenie.html>].

Заяви і виступи лунали не тільки з уст духовних лідерів українських релігійних організацій, але й були заяви Папи Римського, в якій він висловив сподівання у мирному вирішенні ситуації, що склалася: "Я сподіваюся, що станеться конструктивний діалог між владою та громадянським суспільством, що можна буде уникнути будь-якого застосування насильства і що дух світу і пошуку загального блага перебує у всіх серцях" [Папа римский Франциск призвал к прекращению насилия на Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vz.ua/news/27468-papa-rimskii-prizval-k-prekrashcheniyu-nasiliya-v-ukraine>].

Релігійні організації в даній політичній ситуації займали різні соціально-політичні позиції з обох боків (влади і опозиції), це можна зрозуміти з виступів і дій їхніх представників (зроблених до моменту ескалації конфлікту). Проте, коли протистояння привело до силових наслідків, всі релігійні спільноти та об'єднання релігійних організацій зійшлися на необхідності переговорів і виключно мирних кроків при вирішенні проблеми, до чого вони і закликали президента, опозиційних лідерів. Окремі представники релігійних організацій також звернули увагу учасників конфлікту на необхідність збереження територіальної цілісності держави (Глава УГКЦ Шевчук С., Митрополит УПЦМП Антоній, Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій).

Безперечно релігійні організації не претендують на роль самостійного суб'єкта політичних рішень, проте вони намагаються вплинути на тих хто виступає такими суб'єктами, через висловлення своїх соціально-політичних поглядів та прийнятті участі у заходах де є можливим прямий діалог з провладними і опозиційними політичними силами.

В. В. Гури, студ., КНУТШ, Київ
phik@i.ua

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Актуальність і вагомість проблеми ефективного політичного лідерства для українського суспільства зумовлені появою й поглибленням системної політико-економічної кризи.

Як відомо, сутністю будь-якого лідерства є ідентифікація власних інтересів з інтересами групи, суспільства та персоніфікація спільних інтересів і цілей. У процесі ідентифікації здійснюється завоювання лідером довіри своїх послідовників. Соціальна група, маючи образ лідера, вимагає від реального лідера, з одного боку: відповідності цим уявленням, а з іншого – здатності виражати інтереси групи, спільноти, суспільства. Саме усвідомлення, визначення і визнання спільності інтересів виступає основою функціонування лідерства.

Серед різних видів лідерства на загальнонаціональному рівні найактуальнішим і значимим для функціонування й розвитку суспільства постає політичне лідерство. Що стосується основних тенденцій лідеротворчого процесу в політичному просторі сучасної України потрібно зазначити наступне. Політична криза, що супроводжує роки становлення незалежної української держави, зумовлена відсутністю реального загальнонаціонального лідера, нездатністю і небажанням "державних мужів" до усвідомлення й реалізації загальнонаціональних інтересів. Саме тому, цілком правомірною є думка науковців стосовно того, що в нашій державі спостерігається криза політичної еліти, а її місце займає так званий "правлячий клас", представники якого керуються або бізнес-інтересами, або клановими інтересами, а ніяк не національними принципами. У зв'язку з цим, спостерігається значний розрив між інтересами "керманичів" і потребами народу.

Все це і сформувало підґрунтя для масштабних соціальних заворушень, свідками яких ми сьогодні є. Означені революційні процеси черговий раз засвідчили зростання в українському соціумі рівня національної самосвідомості. Також це є свідченням того, що український народ продовжує шукати загальнонаціонального лідера яскраво вираженого харизматичного типу. Такій позиції електорату існує пояснення: для харизматичного лідера найважливішим є з'явитися зі своєю ідеєю у потрібний час. Якщо сьогодні немає такого лідера, то люди готові

бачити його у будь-кому, хто хоча б віддалено його нагадує. Але більшість вітчизняних дослідників вважають малоімовірною появу в сучасному українському суспільстві видатних політичних лідерів, харизматичні образи яких могли б зрівнятися з харизмою Вашингтона, Наполеона чи Бісмарка. Стосовно цього можна виокремити декілька причин. По-перше, вихована на ідеях соціальної рівності еліта радянських часів виявилася неготовою до кардинальних перетворень. По-друге, необхідно було зламати стереотипи інтернаціонального мислення та підготувати ґрунт для згуртування громадян на основі загальнонаціональних цінностей. Наприклад, В. Ющенко, в якого вірило його безпосереднє оточення та чисельні прихильники, свого часу випромінював переконаність у доцільності своїх дій, вселяв віру в перемогу мас. Але надмірні сподівання неминуче привели до краху ілюзій, оскільки основна функція харизматичного лідера: запропонувати такий суспільний проект, що гармонізував би суспільні відносини, забезпечив стабільність – не була реалізована.

Разом із тим, підґрунтя для формування такого типу політичного лідерства в українському суспільстві є. Це, перш за все, така особливість лідеротворчого процесу як персоніфікація влади. В українській політичній культурі влада, а особливо найвищі її рівні, являється значною мірою персоніфікованою. Всі біди і нещастя, яких зазнавала країна, так само як і будь-які успіхи та досягнення, завжди асоціювалися у свідомості українців з конкретними особами. З цього приводу вітчизняний вчений А. Пахарев зазначає, що для масового українця сприйняття змін, що відбулися чи відбуваються, визначається періодами правління президентів Л. Кравчука, Л. Кучми та В. Ющенка [Пахарев А. Д. Политические элиты современной Украины: каналы рекрутирования // Наук. записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2010. – № 1(45). – С. 27–37].

Однак, політичний процес, при заміні у владі одних осіб іншими, не може забезпечити продуктивні перетворення. Тут мають діяти системні фактори інституціонального змісту. Але, політичне лідерство в умовах становлення демократичної системи, зазвичай супроводжується гострими конфліктами між формальними і неформальними структурами політичної системи. Для України залишається гострою проблема ефективного функціонування демократичних інститутів, оскільки спостерігається тісне плетиво клієнтських і олігархічних мереж, неформальних "структур тиску", лобіювання в середині державного апарату. Як наслідок, будь-які реформи не спрацьовують, а політичні актори продовжують керуватися неформальними нормами й практиками. Відбувається тотальне порушення конституційних норм і прогресуюче зміщення компетенцій законодавчої і судової влади на користь виконавчої. Причому ці неформальні інститути є не стільки авторитарним спадком, скільки результатом раціональних стратегій суб'єктів великого бізнесу та політичних акторів. Мова йде про такі явища як: олігархізм, клієнтизм, корупція на всіх рівнях державної влади.

Таким чином, можна констатувати, що на сьогодні в Україні потреба в ефективному політичному лідерстві є очевидною і характеризується наступними особливостями: по-перше, це дистанційність інтересів правлячих еліт від потреб громадян; по-друге, це "багаторолєвість" лідерства, що орієнтоване на очікування безпосереднього оточення, політичної партії, бюрократичної машини та суспільства в цілому; по-третє, це символічний характер лідерства, де політик є символічною фігурою, а його роль виконує найближчий штаб, оточення; по-четверте, це детермінованість, де масштаби влади лідера обмежені відповідними офіційними і неофіційними інститутами що й визначають діяльність політичного лідера. Це все черговий раз наводить на думку про те, що сьогодні, при владі продовжують перебувати лідери–маніпулятори, які керуються принципом мати, а не бути. Більшість з них потребами пересічних українців мало цікавляться. Тому, наразі існує яскраво виражена проблема об'єднання суспільства навколо загальнонаціональних цінностей та ідеалів. Революційні процеси, які сьогодні охопили значну частину території нашої країни, стали яскравим виявом протесту проти подібних політичних лідерів і їх діяльності. Тепер залишається сподіватися, що теперішні лідери Майдану, отримавши владу, не знехтують національними інтересами на користь досягнення егоїстичних цілей та задоволення особистих владних амбіцій. При цьому слід відмітити, що лідеротворчий процес в Україні супроводжується активними діями українського народу, самі громадяни (особливо молодь) дедалі більше проявляють дієву участь у формуванні й реалізації політичного лідерства. А це черговий раз вказує на те, що українська держава впевнено рухається по шляху демократичних перетворень та формування зрілого громадянського суспільства.

В. Б. Дунець, асп., НПУМД, Київ
dunets_v@mail.ru

МОЛОДІЖНІ ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ – СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ

В сучасних суспільно-політичних процесах, які відбуваються в українському суспільстві, роль та місце молоді дещо відноситься на другорядний план з powodu її низької політичної пасивності, аполітичності, що так чи інакше вже стало стереотипами. Проте події листопада 2013 р. в Україні, коли власне молодь одна із перших опротестувала дії уряду про призупинення підготовки підписання договору про асоціацію з Європейським союзом, засвідчують, що стереотипи молоді необхідно ламати, адже вона є тією соціальною спільнотою, рушійною силою змін, якій притаманна власна громадянська позиція. Все це дозволяє констатувати про необхідність трансформації підходу розуміння молоді від об'єкта впливу до суб'єкта суспільно-політичних перетворень.

У той же час, вираження незгоди, протесту не можна порівнювати із процесом проведенням суспільно-політичних змін, адже в першому ви-

падку роль відіграють емоції, прагнення захистити свою позицію, а в другому, натомість, повинні домінувати раціональність мислення, поступовість, логічність, наявність певних знань, досвіду. Все зводиться до необхідності опанування молоддю певних політичних знань, цінностей, норм, тобто йдеться мова про формування їх політичної культури. Серед багатьох факторів та середовищ, які мають вплив на даний процес належить відмітити молодіжні громадські організації, яким сьогодні приділяється мало уваги як зі сторони органів державної влади, так і самої молоді. Проте, як влучно зауважив М. Головатий: "стосунки молоді з державою, зі всіма елементами її політичної системи, соціалізація молоді, її розвиток і самореалізація найперше відбуваються через молодіжний рух, молодіжні об'єднання та організації" [*Головатий М. Ф.* Державна молодіжна політика як феномен суспільного розвитку і нова парадигма державотворення у країнах перехідного стану // *Укр. соціум.* – 2002. – № 1. – С. 55]. Знаними українськими дослідниками в цьому напрямку є згаданий вже М. Головатий, а також В. Головенько, М. Кербаль, О. Корнієвський, М. Пірен та інші.

Задоволення та захист законних, соціальних, економічних, творчих, духовних та інших інтересів молоді – це напрямки діяльності молодіжних громадських організацій, які виписані в Законі України "Про молодіжні та дитячі громадські організації" від 1 грудня 1998 року [Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 01.12.1998 № 281-XIV // Відом. Верховн. Ради України. – 1999. – № 1. – С. 2]. А отже, як стверджує О. Корнієвський, молодіжні громадські об'єднання є молодіжними суспільними силами, які усвідомлюють свої власні інтереси й місце в суспільстві, здійснюють певну суспільно-корисну діяльність та мають чітку організаційну структуру [*Корнієвський О. А.* Молодіжний рух та політичні об'єднання в сучасній Україні / О. А. Корнієвський, В. М. Якушик ; за ред. М. Ф. Головатого та В. М. Якушика. – К. : Київське братство, 1997. – С. 7–8]. На підставі таких визначень, молодіжні громадські організації можна класифікувати відповідно до наступних критеріїв: їх соціальної бази; специфіки їх генези, організаційних принципів та структури; особливості системи здійснюваних функцій; їх місця в суспільстві, характеру впливу на суспільні процеси [Там само. – С. 12]. В контексті політологічної науки та з огляду на вище сказані умови, саме молодіжні громадські організації політичної спрямованості, серед яких виділяють громадсько-політичні та припартійні молодіжні організації, становлять актуальний предмет для наукових досліджень.

Різноманітність напрямків діяльності молодіжних громадських організацій покликана, на нашу думку, сприяти пізнанню нових явищ, виробленню громадянської позиції, а також культури поведінки та участі молодого покоління в суспільних процесах. Тому, такі організації політичної спрямованості, хоч і не тільки, безсумнівно є середовищем, де власне у молоді формується вміння колективної роботи, пошуків лідера, тим самим вона підготовлюється до майбутнього дорослого життя, в якому

перед усім враховується досвід. Українське законодавство передбачає створення молодіжних громадських організацій самою ж молоддю, що дозволяє їх охарактеризувати як самоорганізовану частину суспільства. А отже, молодіжні громадські організації стають суб'єктами політичної соціалізації молоді, середовищем адаптування в політичну сферу життєдіяльності суспільства.

Проте, згідно даних щорічних моніторингових опитувань Інституту соціології НАН України, починаючи із 1991 року і до 2013 року, частка молоді, які є членами молодіжних організацій, студентських товариств не перевищувала 2 % [Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2013. – С. 121]. Тобто молодь не зацікавлена в діяльності молодіжних організацій. Звичайно, пояснень такого факту може бути багато. Одна з причин, наприклад, це те, що незважаючи на законодавство, яке гарантує молоді різнобічні сфери розвитку та участі в молодіжному русі, відсутній належний механізм їх реалізації. Проте соціологічні дані свідчать загалом про низьку суспільно-політичну активність молоді, яка зростає у випадку, коли порушуються або обмежуються їхні права, коли вони не згодні з діями правлячої еліти тощо. Тому такі питання повинні бути враховані під час формування державної молодіжної політики, а значить – отримати шляхи їх вирішення.

Таким чином, сьогодні важливо усвідомити, що отримання політичних знань, нового досвіду у суспільно-політичній сфері діяльності держави, розширення світогляду, відбувається в процесі комунікації, спілкування, пізнання, а це є можливим в умовах діяльності молодіжних організацій. Середовища таких організацій забезпечують також формування ідеологічної, культурної ідентифікації особистості, оскільки в сучасних глобалізаційних процесах даному питанню все менше і менше відводиться місця. Більше того, молодіжні організації як колективна форма участі представляють молодіжні ініціативи, а отже, це дозволить дійсно стати молоді суб'єктом суспільно-політичних перетворень.

*І. І. Іванова, студ., КНУТШ, Київ
llos9@ukr.net*

ОСОБЛИВОСТІ НЕОКОРПОРАТИВІЗМУ В УКРАЇНІ

Термін "неокорпоративізм" був введений у науковий обіг у 70-х рр. ХХ ст. Філіпом Шміттером. Неокорпоративізм з'явився як протидія ідеям і практикам політичного плюралізму, який віддавав перевагу існуванню багаточисленних і автономних груп та наголошував на другорядності держави в процесі прийняття політичних рішень. Приблизно ж неокорпоративізму наголошують саме на необхідності залучення держави до політичного процесу, на взаємодії та діалозі між групами інтересів і державою.

Отже, як зазначає класик неокорпоративізму Ф. Шміттер, його можна визначити як "обмежену кількість примусових, ієрархічно ранжованих і функціонально диференційованих груп інтересів, які монополізують представництво відповідних сфер суспільного життя за підтримки держави в обмін на її участь у підборі лідерів та призначенні керівного складу цих груп, а також у формуванні їхніх вимог" [Шміттер Ф. Неокорпоративизм // Поліс. – 1997. – № 2. – С. 12].

Неокорпоративізм як риса організації сучасної держави, містить у собі декілька варіацій, і залежить від практики застосування даної моделі в окремих країнах. Залежно від країнової специфіки, виокремлюють такі види некорпоративних відносин, як біпартизм (відносини "державо-бізнес") та трипартизм (відносини "державо-бізнес-суспільство"), які також мають різні варіанти втілення у різних країнах.

Розвиток неокорпоративізму в Україні – процес складний та неоднозначний. Зростання впливу різноманітних груп на політичний процес, проте, висуває необхідність аналізу даного явища в умовах українських реалій.

Для України питання про особливості розвитку некорпоративних відносин є досить актуальним, що пов'язано із зростанням ролі організованих груп інтересів у відносинах із державою та її інститутами. Але, у той же час, специфіка розвитку корпоративних відносин на теренах нашої держави досить далека від особливостей некорпоративних моделей європейських країн.

Становлення неокорпоративізму в Україні, як зазначають дослідники, почалося з 90-х рр. ХХ ст., тобто практично зразу ж після здобуття Україною незалежності [Феномен неокорпоративізму: європейські реалії та тенденції інституціонування в Україні / І. С. Сало, О. О. Даниляк, Т. В. Джига ; за заг. ред. В. М. Яблонського, С. О. Янішевського. – К. : НІСД, 2010. – С. 42]. Але даний процес мав свої особливості, відмінні від тих самих процесів, що відбувалися у таких західноєвропейських країнах, як, наприклад Австрія, Німеччина і Швейцарія, а також у Скандинавських країнах. В Україні з самого початку корпоративізм розглядався через призму відносин держави з олігархічними угрупованнями, які намагалися впливати на політичне життя для забезпечення своїх вузькогрупових матеріальних інтересів. Громадянське суспільство ж практично не було залучене до процесу прийняття політичних рішень і не вважалось впливовим суб'єктом політичних відносин.

Отже, можна констатувати, що в Україні з самого початку і дотепер існує модель біпартистських відносин, причому головуючу роль тут відіграють саме великі фінансово-промислові групи. Діалог, в першу чергу, ведеться між владою і бізнес-структурами. При цьому, на жаль, ідеї соціальної відповідальності бізнесу, які є важливим атрибутом неокорпоративних відносин у країнах Європи, фактично відсутні.

Модель біпартизму, що властива Україні, проявляється, в першу чергу, в делегуванні бізнесом своїх представників до парламенту. Не-

обхідність інституалізованого представництва для забезпечення власних інтересів бізнес-угруповань викликає тенденцію до збільшення в кожній каденції парламенту кількості представників бізнесових структур [Там само. – С. 32]. Олігархізація влади, що відбувається завдяки електоральному процесу, несе в собі загрозу перетворення політики на засіб збагачення окремих парламентаріїв, зменшення ролі держави та можливостей її впливу на згадані об'єднання, дестабілізації економічної сфери, появи монополій та олігополій. Крім того, залучення представників бізнесу до парламенту ставить питання про якість політичної еліти як такої та її можливості виражати публічні інтереси, а не корисливі прагнення чиновників та "кланів". Це ставить питання про необхідність трансформації даної моделі відносин, за якої бізнес-партнерство стало звичним атрибутом для представників політичної сфери.

Крім того, актуальною є проблема залучення громадянського суспільства до взаємодії з владою та встановлення соціального діалогу. Колективні переговори та консультації повинні стати постійним явищем. Інтереси праці, як і інтереси капіталу повинні бути враховані, при цьому важливу роль для регулювання відносин між працівниками та роботодавцями треба відводити саме державі. Це потребує розвинутого громадянського суспільства, побудови справді правової держави та соціальної відповідальності бізнесу, а також удосконалення організаційного та правового поля регулювання діяльності між державою, бізнесом та громадянським суспільством. Наразі говорити про виконання цих вимог в Україні зарано.

А. В. Калінін, студ., КНУТШ, Київ
Artemiy Kalinin@gmail.com

ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕХАНІЗМУ ЛЮСТРАЦІЇ В ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Питання ефективності люстрації, на думку англійського дослідника Артура Стайнкомба, є ледь не основним пунктом її необхідності. Автор наголошує на тому, що люстрацію може бути ефективною, якщо "в момент розробки люстраційного механізму його здійснення (за процедурою проведення, часом тривалості та характером проведення) повинні бути враховані усі, абсолютно потрібні та непотрібні елементи, юридичні колізії, судові претензії та судові прецеденти, аби процедура не стала проявом "полювання на відьом", розправою над політичними опонентами за попередньо прийняті та здійснені рішення" [Stinchcombe A. L. Lustration as a Problem of the Social Basis of Constitutionalism // Law & Social Inquiry. – 2012. – № 95(1). – Р. 269]. Відповідно, Стайнкомб говорить про критерії ефективності люстрації, чітко вказуючи наступні пункти:

1. Законність та юридична сила процедури.
2. Дотримання всіх юридичних норм та приписів при введенні спеціального люстраційного закону.

3. Відкритість, транспарентність та вільний доступ до інформації щодо учасників люстраційного процесу.

4. Проведення усіх слідчих дій люстраційними органами у рамках їхньої компетенції.

5. Ефективна система прийняття законних рішень та їхнє негайне виконання.

6. Здійснення люстрації у відповідності до встановлених Законом про люстрацію норм.

7. Зміна та "очищення" політичного апарату від попередньої еліти демократичним шляхом.

8. Безперешкодна діяльність нової політичної еліти з подальшим продовженням люстраційного процесу.

Стайнчекмб, щоправда, не говорив про особливості функціонування кожної з умов, однак надав чіткий перелік, за яких люстрація буде проведена успішно. Однак повертаючись до питання нашого дослідження, ми чудово розуміємо, що в країнах колишнього соціалістичного табору, де була проведена люстрація, ці пункти були дотримані. Зокрема, дослідник Роман Девід прийшов до висновку, що усі "постсоціалістичні країни схожі в одному ключі – вони неухильно, проводячи люстрацію, намагаються на опір попередньої збанкрутілої еліти чи влади, яка шляхом ревізійонізму свого минулого, неухильно перетворює політику в політичний цвинтар, відкидає державу у її історичному, політичному та соціальному вимірах розвитку, ставлячи хрест на можливості остаточно вирішити питання "імперського спадку" та звільнити державу від осіб, які скомпрометували себе. Окрім того, ефект від здійсненої люстрації, хоч і мав зворотнє обличчя, але був приголомшливий в тому плані, що під підозрою (...) опинились навіть ті особи, які були моральними та авторитетними лідерами кожної з держав" [*Roman D. Lustration and Transitional Justice: Personnel Systems in the Czech Republic, Hungary, and Poland*. – Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 2011. – P. 291]. Намагаючись провести люстрацію, нова політична еліта повинна вирішити, як вона це робити, які механізми долучити до її здійснення, всі предметні та основні завдання, спосіб здійснення процедури, тобто все те, що свого часу було здійснено у багатьох країн Центральної та Східної Європи наприкінці 80–90-х років XX сторіччя. Чеська Республіка, Польща, Угорщина, Східна Німеччина, Литва, Латвія та Естонія успішно змогли провести люстрацію. Адже для багатьох дослідників саме приклад "чеської моделі" (жорсткої ефективної люстрації) та "польсько-балтійської" (Польща, Балтійські країни та ряд інших) є синонімом ефективності цього механізму зміни влади. То чому ж в Україні цей прогресивний інструмент "очищення" не може отримати підстав для здійснення?

Протягом останнім 22 років незалежності України не вщухають дискусії щодо необхідності проведення процедури люстрації як одного з варіантів зміни старої політичної еліти, яка сформувалась в часи "застою" і була незмінно при владі, не покидала вищі ешелони, а лише змінювала політичні "вивіски" партійної приналежності. Таке небажання

зміни влади полягає в тому, що достатня кількість політичних осіб та функціонерів, мають "світлі" плями у власній діяльності. За даними дослідника Бориса Чікулая, що проаналізував близько 900 біографій членів вищих органів державної влади у 2009 році, 2/3 усіх представників влади (від посади Президента України до голів невеликих відомств) мали критичну ймовірність співпраці з радянськими спецслужбами, а інша 1/3 – були відкритими працівниками КДБ УРСР, функціонерами КПРС та працівниками ВЛКСМ. Серед суддів – 3/4 з досліджуваних даних мали таку ж ймовірність співпраці з відповідними органами. І це – лише частина інформації, яка дуже складно піддається перевірці на достовірність. Можна тільки уявити, яку ж ще кількість даних є на сьогодні недоступними, аби визначити, які особи мали причетність до багатьох протизаконних дій, хто переслідував громадян, хто працював позаштатним агентом тощо.

Лише при ухваленні Закону про люстрацію у стінах українського парламенту, маючи попередньо розпорядження про доступ до секретної інформації в галузевих архівах СБУ, має розпочатись масштабна робота, що повинна притримуватись усіх вищезазначених принципів, керуватись досвідом країн, які вже змогли провести люстрацію, в Україні процедура зможе довести свою ефективність. Однак про такі позитивні наслідки можна буде говорити, коли в державі будуть забезпечені усі права та свободи особи та громадянина, відбудеться реформування судової та правової систем держави, буде забезпечена наявність профільних та спеціалізованих кадрів з даного питання, а також відбудеться залучення фахівців з міжнародної співдружності, що мали вже достатній досвід проведення даної процедури зміни політичної еліти. Питання про здійснення та ефективність люстрації в Україні, на жаль, відкладені на доволі невідому перспективу, в силу певних відомих політичних та позаполітичних причин неможливості її реалізації. Однак з часом, коли буде надано достатньо підстав та умов для уможливлення проведення люстрації, політична еліта повинна скористатись цим механізмом, аби остаточно вирішити усі непрості питання засудження та заборони комуністичної символіки та ідеології, здійснення політичної, соціокультурної та історичної справедливості, а також остаточне вирішення питання "імперського спадку" щодо подальшого курсу розвитку Української держави у її внутрішній компетенції, так і у зовнішньополітичній сфері.

А. Ю. Ключкович, канд. політ. наук, доц., УНУ, Ужгород
klanat@mail.ru

РЕГІОНАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Для сучасної України характерним є соціально-політичний поділ на територіальній основі, який, зокрема, знаходить прояв у протилежних електоральних перевагах населення регіонів впродовж останніх двох

десятиліть. Наявність стійких регіональних особливостей (історико-культурних, соціально-економічних, геополітичних та ін.) дозволяє говорити про стійкість електоральних переваг, характерних для населення визначених регіонів.

Політичне структурування території країни за результатами виборів далеко не завжди відображає формальний устрій, що дозволяє виокремлювати т. зв. "електоральні регіони". Кожний електоральний регіон характеризується визначеною електоральною культурою, в якій відображаються особливості політичної культури, політичної поведінки та політичної участі його населення. Більшість дослідників даної проблематики виокремлюють у тій чи іншій конфігурації 4–7 електоральних регіонів чи субрегіонів у географічних координатах Заходу, Сходу, Півдня і Центру України.

Об'єднання в неформальні регіони не позбавляє гетерогенності та неоднорідності включених територіальних одиниць, що характеризуються своєю електоральною специфікою. Тому електоральне районування не виключає дослідницьких обмежень стосовно того, що електоральні кордони великих регіонів є доволі умовними, а малих – локалізованими.

Ступінь ідейно-ціннісних відмінностей і відповідно секторальної диференціації між регіонами коливається між двома ідеологічними полюсами, стосовно територіального складу яких, немає суттєвих розбіжностей між вченими. Це полюси – Західний (Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська області) і Східний (Донецька і Луганська області, АР Крим). Поведінка виборців Сходу і Заходу суттєво відрізняється, оскільки її мотивують багато в чому "взаємовиключні" політичні сили. Взаємовиключність політичних орієнтирів зумовлює те, що повноцінна інтеграція на сучасному етапі не можлива в жодному полюсному напрямі.

В даному контексті важливе значення мають проміжні між полюсами електоральні регіони, що роблять український політичний простір більш гнучким, мають консолідуючий потенціал, запобігають розколу в контексті протилежних устремлінь Заходу і Сходу. Саме за електорат "проміжних" чи "рубіжних" регіонів активно борються у виборчій кампанії полюсні політичні сили.

В основі регіональної диференціації України – комплекс факторів. В історико-культурному аспекті доцільно виокремити такі чинники: різна історична доля територій, поліетнічність, конфесійна гетерогенність, лінгвістична специфічність, психологічні особливості населення, – що впливають на ідейно-ціннісні орієнтири та електоральну поведінку. Електоральне районування України носить досить стійкий характер, оскільки відповідає, насамперед, її історико-культурній регіоналізації. Процес територіальної диференціації в Україні тісно пов'язаний з формуванням регіональної ідентичності, роль якої підвищується у відповідальних і кризових ситуаціях.

Значний вплив на електоральну поведінку здійснюють особливості геополітичного та економіко-географічного положення територій, суттєві соціально-економічні розбіжності між регіонами України.

Інституційні чинники (насамперед виборче законодавство) є впливовим мотиватором електоральної поведінки. Український досвід доводить, що мажоритарна формула актуалізує індивідуалістичні (раціонально-егоїстичні) інтереси виборця, тоді як пропорційна – колективістські (ідеологічна, соціокультурна, регіональна прихильність до партії/кандидата).

Важливим, хоч і непостійним у просторовому відношенні, є фактор впливу політичної кон'юнктури на конкретні голосування в регіонах України, що пов'язано з передвиборчою діяльністю політичних акторів, застосуванням виборчих технологій, адмінресурсу, фальсифікацією процесу і, відповідно, результатів волевиявлення та ін. Показовим у даному контексті є президентські вибори 2004 року і Помаранчева революція.

Наведені вище фактори зумовлюють регіональну неоднорідність України, що позначається на суспільно-політичній ідентифікації населення та електоральній поведінці. Серед основних суспільно-політичних орієнтацій, що впродовж електоральної історії незалежної України діаметрально мотивують виборців і регіонально диференціюють електоральний простір, варто назвати: геополітичну та цивілізаційну орієнтацію ("Захід-Росія"), підтримку влади чи опозиції, політико-ідеологічну ідентифікацію ("ліві-неліві"). Результати останніх електоральних кампаній підтверджують дію регіонального чиннику як визначального в електоральній поведінці українців, оскільки на рівні усвідомлення регіональної ідентичності та її політичного виразника відбувається електоральний вибір, який на Сході та Заході є поляризованим ("Партія регіонів – антиподи").

В контексті сучасних процесів соціальної й політичної трансформації українського суспільства важливим є враховувати регіональні особливості електорального простору та електоральної поведінки при розробці регіональної політики держави, спрямованої на інтеграцію та консолідацію української нації.

Д. А. Лавренов, асп., КНУТШ, Київ
lavrenov@meta.ua

ОСОБЛИВОСТІ ЛОБІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП В УКРАЇНІ

Ефективність функціонування великих фінансово-промислових груп залежить від впровадження та реалізації їх стратегій та цілей. При цьому, в основу тих або інших стратегій та цілей покладені певні інтереси, досягнення яких можливе за умов їх відстоювання в органах державної влади на різних рівнях, яке здійснюється із використанням лобістської діяльності. Дослідження лобістської діяльності фінансово-промислових груп потребує виділення категорійного апарату, а саме, слід визначити поняття "лобістська діяльність" та "фінансово-промислова група".

Лобістами, згідно із класичними підходами можуть бути представники недержавних організацій, і не вважаються партійні фракції, депутатські

групи, державні посадовці тощо. На нашу думку, можна підтримати Є. Тихому, якою запропоновано розглядати лобістську діяльність в якості взаємодії представників недержавних установ під час контактів з представниками державних органів і органів місцевого самоврядування з метою досягнення прийняття (або неприйняття) органами влади рішень згідно із інтересами спеціальних груп, представлених вказаними організаціями.

Відповідно із трактуванням, лобістська діяльність націлена на досягнення інтересів спеціальних груп, які не відносяться до державного сектору країни, і одним з видів таких груп інтересів є фінансово-промислові групи. Дослідження наукових підходів дало можливість підтримати ідею розгляду фінансово-промислових групи як організаційно-правові форми інтеграції та концентрації фінансового і промислового капіталів, для наступної трансформації у великі багатогалузеві системи господарювання із внутрішнім кругообігом та єдиною економічною стратегією [Нікітіна Т. А. Фінансово-промислові групи – як організаційна форма концентрації та централізації національного і транснаціонального капіталу // Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. праць. – К. : КНУ, 2008. – Вип. 16. – С. 231–237].

Діяльність вітчизняних фінансово-промислових груп пов'язана із кількома галузями. Згідно із аналітичними даними, станом на початок 2012 р. в Україні нараховувалось близько 130 фінансово-промислових груп, при цьому в 15 з найбільших з них об'єднано 4,306 тисяч підприємств: "Приват" (1089 компаній), "СКМ" (809 компаній), "ІСД" (342 компаній), "Фінанси та Кредит" (314 компаній), агрохолдинг "Авангард" (307 компаній), "Интерпайп" (242 компаній), "Континіум" (224 компаній), "Енегетичний стандарт" (196 компаній), "Group DF" (172 компаній), "УІГ" (136 компаній), "Донецьксталь" (114 компаній), "Смарт Груп" (105 компаній), "ТАС" (70 компаній), "Укрпідшипник" (63 компаній), "Лукойл" (28 компаній) [Федчук І. В. Місце фінансово-промислових груп в у формуванні ВВП країн // Соціально-економічні наслідки та стратегія реформування фінансової системи України : мат-ли ІІІ міжвузів. студ. наук.-практ. семінару (21 листопада 2012 р.). – Л. : ЛКА, 2012. – С. 99–100].

Серед найбільш потужних фінансово-промислових груп України за масштабами діяльності можна виділити компанії "Систем Кепітал Менеджмент" (СКМ), "Індустріальний Союз Донбасу" (ІСД), концерни "Интерпайп" та "Приват". Найбільш впливові фінансово-промислові групи України відповідно до свого історичного розвитку пов'язані напряму або опосередковано їх сектором чорної металургії. Відповідно до матеріалів аналітиків, частка фінансово-промислових груп, орієнтованих на сектор чорної металургії, серед 15 найбільших фінансово-промислових груп складає 66,67 %. До складу цих груп належать промислові та банківські групи, зокрема, СКМ, ІСД, Интертайп, Приват, Укрсиббанк.

Ефективність діяльності фінансово-промислових груп залежить від реалізації стратегічних інтересів, досягнення яких часто забезпечується за допомогою лобістської діяльності, націленої на прийняття тих або

інших рішень на рівні державних органів. Розвиток лобістської діяльності фінансово-промислових груп в країнах ЄС та Україні має власні особливості, пов'язані із економічним станом країн та ступенем досконалості законодавства в даній сфері.

Аналіз свідчить, що на рівні фінансово-промислових груп в Україні використовуються два методи лобістської діяльності: лобістська діяльність через взаємодію представників груп із Кабінетом Міністрів та Секретаріатом Президента та лобістська діяльність через взаємодію з Верховною Радою за допомогою впливу партій в інтересах груп.

Використання методів лобістської діяльності через взаємодію представників груп із Кабінетом Міністрів та Секретаріатом Президента підтверджується кількістю висунутих та прийнятих законодавчих ініціатив від цих органів на користь інтересів фінансово-промислових груп. Основна причина широкого використання цього методу лобістської діяльності полягає в тому, що його використання є більш ефективним та простим у порівнянні із складною формою та порядком проходжень законопроектів через Верховну Раду. Одним з основних методів лобістської діяльності через взаємодію представників груп із Кабінетом Міністрів та Секретаріатом Президента можна назвати "коридорну лобістську діяльність", яка може бути представлений просуванням потрібних та відмовою від прийняття непотрібних рішень. Основним інструментом, який використовується в процесі прийняття лобістських рішень є Постанови Кабінету Міністрів та законопроекти, які готуються профільними міністерствами. Постанови Кабінету Міністрів вважаються найбільш ефективними засобами, ніж закони, і набувають чинності з моменту підписання, не проходять трьох читань у Верховній Раді. Важлива роль у лобістській діяльності фінансово-промислових груп належить також законопроектам, які готуються профільними міністерствами, проходження яких має більш спрощену процедуру у порівнянні із звичайними законопроектами.

Дослідження свідчить про те, що практика лобістської діяльності в Україні не враховує інтереси суспільства, діє без урахування соціальної відповідальності за функціонування в країні, а лише керується питаннями отримання прибутку певних груп інтересів. Незважаючи на це, слід відмітити, що спроба уніфікації інтересів за допомогою використання галузевих лобі свідчить про наявну потребу законодавчого забезпечення даних процесів в Україні.

С. С. Лаговська, асп., КНУТШ, Київ
Svetlana1309@gmail.com

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Демократичні перетворення, що відбуваються в Україні, є початком великих і всебічних інноваційних змін в усіх сферах українського суспільства, зокрема й в інформаційній. Вирішення проблем врівноваження співвідно-

шення сучасного перехідного суспільства і держави полягає у визначенні узгоджених механізмів державноправового регулювання всіх сфер життєдіяльності суспільства, зокрема у налагодженні механізмів функціонування правової держави та незалежних засобів масової інформації. Становлення правової держави в Україні супроводжується труднощами та протиріччями, які обумовлені недостатньою ринковою інфраструктурою, слабкою структурованістю суспільства, бюрократизацією, слабким розвитком громадянського суспільства, низькою правовою культурою населення.

Процес становлення правової держави нерозривно пов'язаний із підвищенням ролі та значущості засобів масової інформації як особливо-го інструменту виразу волі народу, її реалізації в процесі перетворення суспільного життя. В значній мірі засоби масової інформації сприяють закріпленню таких принципів правової держави як народний суверенітет, поділ державної влади, пріоритет прав і свобод людини і громадянина. При цьому засоби масової інформації виступають одним із найважливіших атрибутів правової держави, який сприяє формуванню політичної та правової культури населення.

В зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема функціонування засобів масової інформації в правовій державі. Варто зазначити, що існує чіткий корелятивний зв'язок між правовою державою та засобами масової інформації. Правова держава має незалежну, але юридично регульовану четверту владу – владу засобів масової інформації. Без відкритості, повної інформованості суспільства, гласності правова держава також не змогло б обслуговувати громадянське суспільство. Інформаційне обслуговування – це нова і важлива функція правової держави [Венгеров А. Б. Теория государства и права : учеб. для юрид. вузов. – 3-е изд. – М. : Юриспруденция, 2000. – С. 526]. Тому ЗМІ іменують "четвертою владою", адже вони виступають арбітром між представниками влади та правовою державою, виражаючи їх інтереси та здійснюючи значний вплив на політичні та суспільні інститути в державі. Проте ЗМІ повинні розумітися і виступати як комунікації між різними гілками влади, як засіб оцінки їх роботи, контролю над ними з боку суспільства та правової держави. Особливою характеристикою правової держави та ЗМІ є те, що відносини між ними регулюються не силою, а законом. Без такого тлумачення сама правова держава деформується. Більш того, процес становлення правової держави в Україні неможливий без цивілізованого розвитку інформаційного простору та демократичного функціонування засобів масової інформації.

Незаперечним є той факт, що на сьогодні в українському суспільстві існують тенденції інформаційної політики, що гальмують розвиток правової держави. Особливий інтерес становить право на свободу слова або свободу інформації, який слід розглядати з позицій принципу верховенства права як фундаментальної ознаки правової держави. ЗМІ належать три провідні функції: інформаційна, культурно-просвітницька та розважальна. Тому в рамках такої парадигми виникає необхідність

реформування інформаційної політики України, яка на сьогодні не відповідає цим вимогам. Це пов'язано з тим, що діяльність засобів масової інформації не узгоджується з головними принципами верховенства права. Замість цього існує та диктує правила гри в інформаційному просторі українського суспільства, з одного боку, олігархічний капітал та жорсткий адміністративний контроль, з іншого [Воронов І. О. Правова держава як предмет політології: історія, теорія, методологія дослідження : автореф. дис. ... д-ра політ. наук [Електронний ресурс]. – К., 2003. – 41 с. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2003/03viotmd.zip>]. Важливим чинником побудови правової держави в Україні є цифрова нерівність, яка виражається в можливостях використовувати переваги інформаційних технологій, і, в свою чергу, обмежує демократичну трансформацію. Також існують недоліки в українському законодавстві щодо регулювання діяльності засобів масової інформації. При цьому першочерговим завданням є необхідність забезпечення діяльності засобів масової інформації відповідно до міжнародного законодавства та прийняття Інформаційного кодексу.

Тобто, на сьогодні засоби масової інформації виступають "четвертою гілкою влади", яка покликана виступати засобом реалізації права на інформацію та гарантом правової держави. Адже засоби масової інформації в правовій державі здійснюють вагомий вплив на суспільне та політичне життя, беручи участь в процесі демократизації суспільства.

А. В. Лашко, асп., КНУТШ, Київ
Lashko.alena@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІТИЧНОГО АДВЕРГЕЙМІНГУ В УКРАЇНІ

Головною характеристикою сучасного ринку політичного маркетингу України є швидке зниження ефективності використання новітніх виборчих технологій. Ігнорування застосування повною мірою Advergaming, Product Placement які є компонентами сучасної віртуальної реальності, призведе до гальмування розвитку політичної системи країни.

Французький соціолог П. Бурдьє вказує на момент ілюзорності, віртуальності політичної реальності, при якій суб'єкт не звільнений від структури [Шматко Н. "Габидус" в структуре социологической теории // Журн. социологии и социальной антропологии. – 1998. – Т. 1, № 2. – С. 60–70]. З одного боку тоді, коли він сприймає цей світ "зсередини", діючи згідно з власною волею, а насправді латентно спрямований структурою, з іншого – коли він дивиться на світ "ззовні", як на арену своєї життєдіяльності і бачить картину, яка відображає індивідуальне поєднання соціально-політичних уявлень. Коли люди визначають ситуації як реальні, останні є реальними за своїми наслідками. Така гра існує скрізь, де є суб'єкт і об'єкт, що взаємодіють між собою. У політиці це:

влада і опозиція, виборець і кандидат / партія. Гра – вид діяльності, спрямований на розваги, задоволення потреб в інтерактиві, а також на розвиток умінь і навичок. Основними характеристиками гри є: 1. Свобода вибору включення в ігровий процес; 2. "Віртуальна реальність" – обов'язкова умова існування гри; 3. Ізолюваність в рамках простору і часу; 4. Жорстка регламентація, згідно з системою правил; 5. Варіативність кінцевого результату; 6. Сенс гри уособлюється в ній самій, інші мотиви участі є другорядними [Хейзінга Й. Homo Ludens. – Киев : Основи. – 1994. – 345 с.].

З розвитком засобів масової комунікації ігровий аспект політики став ще більш актуальним.

Люди, які грають в політику, мають майданчик для проведення змагань, ізолюваність в рамках простору, вироблені правила гри, які відслідковуються юридичними інститутами у формальному полі, громадською думкою та ЗМІ – в неформальному, отримуючи величезну мотивацію, а в якості призу – владу.

Найдієвішим засобом досягнення влади є політична реклама. Вона формує імідж програм, людей, ідей, політичних поглядів.

З кожними виборами відсоток населення України, який вірить рекламі, скорочується. Світова практика надала новий етап розвитку реклами і просування бренду: Advergaming, In – game – advertising. Г. Кітчен стверджує, що саме розважальний характер сучасних інформаційних технологій обумовлює ефективність просування бренду. Перевага надається Advergame – технології перед іншими рекламними заходами. Advergaming – практика використання відеоігор для реклами продуктів, компаній та ідей [Трухова А. Advergaming все об играх // Рекламодатель: Теория и Практика. – 2011. – № 2. – С. 11]. Advergaming – це стратегія, взаємовигідна для рекламодавця і для гравця, яка пропонує компаніям більш інтерактивне, розважальне і, повністю інтегроване в розваги, рішення, з можливістю для споживача здійснювати прямі покупки через Інтернет не відходячи від монітора, тобто не відриваючись від безкоштовної гри [Там же].

Ефективність прийому Advergaming полягає в тому, що в процесі комунікації рекламна інформація минає бар'єри сприйняття звернень, які присутні у свідомості всіх людей. Пов'язано це з тим, що рекламне повідомлення, на відміну від прямої реклами (рекламного ролика), звучить неявно, людина може і не зрозуміти, що це реклама [Реклама: смотрим, но не доверяем. Пресс-выпуск № 2142 от 19.10.2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://wciom.ru/index.php?id=459&uid=113254>].

Перша політична гра була створена на ґрунті расової дискримінації в 2002 році в США. Відразу ж стала відомою після заяви національного директора європейської ліги Антидифамації Авраама Фоксман про те, що расисти знаходять способи використовувати сучасні технології для розповсюдження серед широкої аудиторії ідей білого супрематизму, ненависті й антисемітизму". Йдеться про гру "Етнічна чистка". За сценарієм, її

герої, одягнені у традиційний одяг скінхедів, або білі балахони Ку-клукс-клану, полювали на "агресивно налаштованих людиноподібних істот", а також "іх єврейських хазяїв" на вулицях європейських міст [Журавлева Е. Грязные игры: кто и почему втягивает геймеров в политическую борьбу [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pornmech.ru/article/391-gryaznyie-igryi>]. Наступною грою була "Втеча з замку Волфенштейн". Головні герої даної гри займалися відстрілом афроамериканців. В країнах ЄС політичні Advergaming стали популярними пізніше, відтак у Німеччині, на ґрунті націонал-соціалізму, була створена гра за сюжетами життя єврейської дівчинки в Голландії часів окупації. Слідом стали з'являтися ігри на різні політичні смаки, такі, як "Вибори", "Президент назавжди", "It's all political", "Той, що біжить попереду", "Oligarchi", "Політична машина" та інші. У 2009 році в Німеччині (Гамбург) була випущена онлайн-гра на соціально-політичну тему – життя бомжа, або Pennergame. Незважаючи на інтерес до неї геймерів, церква і соціальні служби зажадали заборонити гру, так як бездомних ображає слово "бомж".

In-game advertising – це розміщення продуктів, брендів і логотипів усередині існуючої гри. Обама розташував політичний плакат зі своїм зображенням у популярній комп'ютерній хокейній грі, підписавши "Early voting has begun" [Source: "Advergaming" In The Presidential Race – The Emerging Video SEO Opportunity [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reelseo.com/video-seo-advergaming-online-video-game-advertisin/#ixzz2IM8sHUsl>]. У свою чергу, Джон Маккейн, його головний конкурент на президентське крісло, запустив у соціальну мережу Facebook гру, засновану на сюжеті класичної аркади "Pork Invaders".

Політичний ринок України досі не має особливої практики використання комп'ютерних ігор рекламного характеру. Є лише неякісні розробки, такі як: "Розборки влади", "Битва за Україну", "Допоможи Путіну націлити ракети на Україну". У жовтні 2013 року, в Україні з'явилася гра "Покращення" – головоломка про політичне життя. У ній, геймер зможе пройти нелегкий шлях від людини з кримінального світу до Президента, вкрасти бюджет країни, переписати Конституцію і стати гордим володарем золотого призу [В новій грі "Покращення" можна пройти путь от Гопника до Президента [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.segodnya.ua/politics/pnews/V-novoy-igre-Pokrashchennya-s-YAnukovichem-i-Timoshenko-mozhno-proyti-put-ot-Gopnika-do-Prezidenta-i-poluchit-zolotoy-unitaz-464146.html>].

За підсумками аналізу використання Advergaming в передвиборних кампаніях в США, країнах ЄС, ми виокремили наступні переваги для України: 1. Advergaming допоможе консолідувати суспільство геймерів, так як в основному гра підпорядковується законам натовпу. Авторам гри буде легше керувати і маніпулювати свідомістю даної категорії людей. 2. Advergaming в більшій мірі сприяє завоюванню довіри виборців, ніж політична брошура, плакат, листівка. 3. Advergaming інформує більш широкий сектор виборців про політичних лідерів, партії.

Популяризація рекламних ігор в Україні безумовно посприяє встановленню нової якості ведення передвиборних перегонів. Advergame, розміщена на сайті партії, політика, продовжить час перегляду останнього на 35 секунд. Також вплине на зацікавленість і залученість глядачів у політичний процес в країні.

Позитивним моментом для замовника Advergame буде те, що гра має параметр вірусності, тобто розкручується сама, за рахунок користувачів і без участі творця. Більше того, саме в соціальних мережах, якщо гравець наполегливий, йому необхідно "залучитись підтримкою друзів", зробити "Share", проходити етапи колективно. Також, досить продуктивний спосіб залучити читачів – опублікувати, як ілюстрацію до статті відеоролик, гру.

Впровадження та популяризація Advorgaming виведуть українську політику на якісно новий конкурентний рівень, підвищивши впізнаваність політичного бренду політика / партії.

Я. С. Петрушка, курсант, ІКВС, Київ
mr.hav@i.ua

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Необхідність переходу України до інноваційного типу розвитку останнім часом не викликає ніяких сумнівів. За останнє десятиліття вищим керівництвом країни неодноразово заявлялося, що перехід на інноваційні рейки розвитку є необхідним підсумком здійснюваної державної політики в галузі інновацій.

Інноваційний розвиток України на сьогодні день являє собою комплексний підхід до системних змін. У програмних документах в основному робиться акцент на економічних та політичних сторонах. Однак, на наш погляд, перспективи інноваційного розвитку України пов'язані, в тому числі, зі "стратегією інноваційного розвитку країни, що спирається на одну із головних конкурентних переваг, тобто на реалізацію людського потенціалу". Однак найчастіше ми бачимо, що фінансування розвитку освіти, медицини, соціальної сфери як такої не відповідає гідному рівню. Важливу роль в цьому процесі, безумовно, відіграють і такі фактори, як розширення діалогу держави і суспільства, чітка інституалізація нововведень, соціально орієнтована політика, ефективне використання всіх видів ресурсів. Найчастіше відсутність сформованого громадянського суспільства, налагодженого зв'язку між владою та громадськістю, стабільної політичної системи призводять до різних проблем взаємодії держави і суспільства, утруднення процесу прийняття політичних рішень та ін.

В Україні розроблена "Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів". Дана Стратегія є органічною складовою Стратегії розвитку України у період до 2020 року (проект цієї Стратегії розроблено на виконання доручення Кабінету Міністрів України Міністерством економіки України). Вона розвиває основні

положення Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України, затвердженої Постановою Верховної Ради України від 13 липня 1999 р. № 916-XIV, уточнює і доповнює їх з врахуванням нових вимог сучасності і викликів щодо змін, на які Україна повинна мати адекватні відповіді. Визнання високої актуальності тиску зовнішніх і внутрішніх викликів, що посилюються, врахування їх можливих наслідків з метою недопущення кризових явищ в економіці і суспільстві є головною передумовою формування дієздатної інноваційної політики соціально-економічного розвитку держави. [http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article.jsessionid=526491E20C659BE3929D50228D66B8B2?art_id=47920&cat_id=46017].

Програми, стратегії, концепції, прийняті в нашій країні, представляють собою, в першу чергу, концептуальну основу інноваційного розвитку. Подібні документи є лише певним орієнтиром у здійсненні державної політики. Закладені в концептуальних і програмних документах цілі, завдання, принципи є обов'язковими, тобто вони носять скоріше рекомендаційний характер, на відміну від законів, невиконання яких тягне за собою пряме покарання. У цьому зв'язку необхідне прийняття пакета державних законів, що закріплюють здійснення чітко прописаних дій з реалізації переходу України до інноваційного розвитку. Важливу роль при прийнятті подібних законів відіграє взаємодія влади, наукового співтовариства і бізнесу. Також варто відзначити, що розвиток інноваційної політики і економіки є найважливішим чинником забезпечення конкурентоспроможності суспільства на світовій арені. Як не дивно, але вже сама по собі постановка цього питання парадоксальним чином свідчить про те, що виникнення та адаптація інновацій не є проблемою суто економічною чи політичною. Як вже зазначалося вище, інновації представляють собою широкий спектр змін, які виходять за рамки суто технічних. У цьому зв'язку часто інновації в технічній сфері неможливі без фундаментального зсуву в концептуальному сенсі навколишнього світу. При цьому на прийняття або відторгнення інновації впливає і політична культура, і рівень розвитку людського капіталу, і ступінь доступу до вже наявних знань. Тут часто ми стикаємося з соціокультурними особливостями суспільства, не враховувати які просто неможливо.

Для перспективного розвитку країни в цілому ясно, що лінія на інноваційний розвиток є безальтернативною. Перед державою постає вельми складна задача – здійснення правильної державної політики у цій галузі. Цю проблему можна умовно поділити на вирішення двох завдань:

1. Вироблення загальної державної політики у сфері інноваційного розвитку у всіх сферах життя суспільства.
2. Здійснення та підтримання належної якості виконання цієї державної політики.

Здійснюючи політику регулювання і стимулювання інноваційного розвитку, держава змушена постійно вирішувати проблему балансу розподілу суспільних ресурсів. Традиційна дилема суспільного вибору

встановлення співвідношення між виробництвом продукції споживчого і виробничого призначення ("гармати чи масло") перетворюється сьогодні на триаду "гармати, масло чи наука". Вкладаючи кошти в стимулювання споживчого попиту, суспільство відволікає їх від інвестиційного й інноваційного напрямів (точніше, ці кошти використовують на поновлення інвестиційного потенціалу тривалим шляхом, суттєво втрачаючи обсяг). Рішення про концентрацію коштів на реалізацію інноваційних проєктів, своєю чергою, веде до відносного зменшення обсягів споживання та поточного виробництва й інвестування. Проте, як зазначав ще М. Туган-Барановський, у довгостроковій перспективі саме технологічні зміни формують сукупний попит. Отже, вкладаючи кошти в інновації, суспільство закладає основи довгострокової стратегії формування внутрішнього ринку товарів споживчого та виробничого призначення [http://pidruchniki.ws/15941024/menedzhment/problemi_innovatsiyного_rozvitku_ukrayini].

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що загальні напрями інноваційної політики України в цілому реалізуються, а правове поле, яке регулює інноваційний розвиток, поступово формується. З боку держави цьому питанню приділяється особлива увага. Тим не менш, існує ряд проблем, об'єктивних і суб'єктивних, які фактично заважають переходу країни на інноваційні рейки розвитку. Ключовим моментом у вирішенні цих проблем є вироблення системної державної політики у сфері інноваційного розвитку, її концептуальне осмислення і контроль за якістю ухвалення рішення.

Д. М. Пидоненко, студ., ДонНУ, Донецьк
dasha-pidonenko@yandex.ru

"КУЛЬТУРА ДОВІРИ" ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ТА ПОЛЬСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Легітимність державної влади є однією з найважливіших характеристик демократичного політичного режиму. Вона фіксує рівень довіри суспільства до державних політичних інститутів. Одним з головних елементів у структурі легітимності виступає довіра. Влада стає легітимною тоді, коли легальні правила влади мають виправдання в термінах віри або переконання, які розглядають всі члени суспільства. Ці переконання громадян в законності і виправданості дій влади і визначають її легітимність. Довіра може мати різні психологічні форми прояву. Вона може бути виражена у вигляді почуття обов'язку, відданості або прихильності по відношенню до політичної системи в цілому або її окремому об'єкту, у вигляді переконань, або ціннісних орієнтацій. Але довіра не зводиться тільки до позитивного спектру емоцій, почуттів, переконань. Вона включає і негативний спектр, який знаходить свій прояв в почуттях антипатії, відчуження, недовіри до влади, в негативних оцінках результатів її діяльності тощо.

Польське та українське суспільство мають низький рівень "культури довіри" (термін запропонований П. Штомпкою). Під "культурою довіри"

розуміється ціннісно-нормативна система, що надає незалежний тиск: заохочуючи людей довіряти іншим або, навпаки, провокуючи недовірливе ставлення до інших. Якщо переважає позитивний досвід довіри, то для різних сфер соціального життя довіра з великою ймовірністю стає характерним правилом, складається "культура довіри". І, навпаки, у разі поширення негативного досвіду формується "культура недовіри" [Фреик Н. В. Концепция доверия в исследованиях П. Штомпки // Социс. – 2006. – № 11. – С. 1–19].

Однак досвід Польщі засвідчує можливість існування зміни такої ситуації. Ефективна політика сприяє демократичному розвитку і тим самим впливає на формування "культури довіри" і обумовлює актуальність даного дослідження.

Загалом польське та українське суспільство характеризується низьким рівнем "культури довіри", тобто недовірливим ставленням не лише до політичних інститутів, але й до свого оточення. У так зване "коло довіри" входить родина, друзі, колеги. Тобто люди давно знайомі та близькі. А от до незнайомих більшість ставиться обережно, вважаючи їх ненадійними та корисливими. На думку автора, саме тому польське та українське суспільство не довіряє владі, бо вона не входить в "коло їхньої довіри", влада в цьому сенсі визначається як "незнайомець". Тому поляки, наприклад, схильні більш довіряти органам місцевого самоврядування, бо вони все ж таки ближчі на відміну від органів центральної влади. Щодо інституціональної довіри, з проголошенням незалежності українське суспільство мало низький рівень довіри до органів державної влади. Загалом рейтинг коливався від 16 % до 49 % [Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2010. – С. 24–39]. Найвищий кредит довіри до державних органів влади був лише у 2005 році, після подій "помаранчевої революції". Це було обумовлено як об'єктивними причинами (які пов'язані зі специфікою політичної свідомості українців, що відрізняється певним рівнем недовіри українського суспільства не лише до державних органів влади, але й до найближчого оточення і певною мірою до себе самого [Каждый четвертый украинец не доверяет окружению [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://comments.ua/life/309585-kazhdiy-chetvertiy-ukrainets.html>], що становить ментальну рису українського соціуму і обумовлюється історичними умовами розвитку) так і суб'єктивними (неопатримоніальна логіка політичного режиму, що зумовлює традиційний, фактично патримоніальний характер функціонування державних політичних інститутів, зокрема, приватизаціяправлячими групами, на основі влади-власності державних інститутів та суспільних функцій, патронажно-клієнтарні відносини, персоналізація влади, відсутність консенсусу між громадянами і державою відносно базових політичних цінностей, популістський характер державної влади, тощо). Специфікою польського суспільства є загально низький рівень "культури довіри" та інституціональної, зокрема. Але, при цьому поляки, на

відміну від українців, задоволені власним життям. Крім того, можна констатувати неоднорідне поширення довіри. Високий рівень довіри загалом спостерігається серед людей, котрі живуть у сільській місцевості, а от низький рівень – у тих, хто живе у місті, має добру освіту і більш забезпечений. Довіра будується у сімейному колі, тобто йдеться про обмеженість сфери життєвих інтересів рамками приватного життя та найближчого соціального оточення, що є показником ізоляціонізму, який також є психологічним проявом українського та польського суспільства.

Однак незважаючи на це, польське суспільство все ж таки має вищий рівень довіри на відміну від українців, причинами цього, на нашу думку, є: ефективність дій польської влади, що виражається у певній економічній стабільності, вищому ступені публічності дій, різноманітності повноважень влади на містах, компромісністю у прийнятті політичних рішень, тощо все це сприяє формуванню "культури довіри".

В Україні ж навпаки радше доцільно говорити про формування "культури недовіри". Враховуючи, польський досвід, вважаємо, за доцільне сформулювати пропозиції, що допоможуть підвищити рівень легітимності державної влади:

- 1) по-перше, в Україні слід розвивати і підтримувати демократію і на інституціональному, і на ціннісному вимірі, оскільки демократична політична культура сприяє "культурі довіри" та інституціональній довірі зокрема;
- 2) по-друге, розвивати громадянське суспільство, як основи для розвитку "культури довіри";
- 3) по-третє, здійснювати реформи, економічні (підтримка малого та середнього бізнесу), управління (місцевого самоврядування), тощо;
- 4) по-четверте, дотримуватись публічності у прийнятті рішень;
- 5) по-п'яте, здійснювати постійну комунікація між владою та суспільством (через партії, громадські організації, тощо).

С. П. Санченко, здоб., НПУ ім. М. П. Драгоманова, Київ
ssp@fse.gov.ua

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В КОНТЕКСТІ ЕФЕКТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

У науковій літературі практично відсутні значні наукові розробки власне питань щодо соціального захисту. В даний час як в спеціальній літературі, так і в нормативних правових актах, вітчизняних і міжнародних, використовується вельми значний перелік понять і їх визначень, що відносяться до соціального захисту населення. Використовуються такі терміни, як "соціальний захист", "соціальне забезпечення", "соціальна допомога", "соціальна компенсація", "соціальна виплата", "соціальна допомога", "соціальна субсидія" тощо. Узагальнюючи існуючі визначення, можна зробити висновок про те, що в наявності множинність і різноманітність у формулюваннях основних понять, термінів, розроблених

зарубіжними і вітчизняними фахівцями, а також зафіксованих в нормативних правових актах, або їх невинуватене ототожнення.

Автори, як правило, торкаються цього аспекту проблеми побіжно, а тому можна зустріти різні за обсягом спроби її висвітлення, яким бракує системності. Загалом же для вітчизняних науковців характерне прагнення пов'язати спрямованість теоретичного пошуку із завданнями розв'язання проблем сьогоденного життя України. В свою чергу, особливості розбудови системи соціального захисту в Україні обумовлені проблемами, які здебільшого спільні для багатьох держав постсоціалістичного простору. Перш за все це патерналізм соціальної політики, що існував у Радянському Союзі та виявлявся в охопленні соціальним захистом практичного всього населення держави. Звідси – наявність величезних фінансових зобов'язань з боку держави по відношенню до соціальної сфери. До того ж патерналістська система гарантувала всім членам суспільства мінімальний життєвий рівень, була декларативно-універсальною для всіх категорій населення, фактично не враховувала дійсний рівень доходів тих, хто отримував допомогу, та небагато уваги приділяла необхідності перевірки рівня нужденності, що спричиняло виплати тим громадянам, хто насправді цього не потребував, а, з іншого боку, – брак уваги до дійсно бідних.

За межами дослідницького інтересу залишились питання, пов'язані з особливостями формування і розвитку соціального захисту, ролі політичних факторів в еволюції соціального захисту, його ідеологічних аспектів, тобто проблеми, пов'язані з комплексним політологічним дослідженням соціального захисту. Одночасно слід підкреслити, що система соціального захисту населення існує в єдності і комплексності з системою соціальних гарантій. Соціальні гарантії держави є основою, базисом для реалізації системи соціального захисту населення, під ними розуміються: захист прав людини на вільну працю, забезпечення особистої безпеки громадян в суспільстві, створення системи життєзабезпечення, відповідні життєві стандарти тощо.

Мета соціального захисту полягає в тому, щоб, забезпечивши людям мінімально необхідний життєвий рівень, надати кожному можливості вільно розвиватися, реалізувати себе, свої здібності, гарантувати дотримання стабільності в суспільстві, соціальної солідарності, загального добробуту населення.

Політичне значення системи соціального захисту полягає в тому, що завдяки її функціонуванню вдається зберегти стабільність у суспільстві (у тому числі в суспільстві, що трансформується), забезпечити розвиток і перетворення в ньому, уникаючи значних потрясінь і заворушень. Соціальний захист – це своєрідний компенсатор ринкових ризиків, тому й показником його успішності є рівень суспільної злагоди та солідарності. За відсутності ефективного соціального захисту у суспільстві, що трансформується, виникає загроза консервативної реакції, набирають сили популістські спекуляції на соціальній незахищеності маргіналізованих

верств. Можна сказати, що соціальний захист – це своєрідний інструмент забезпечення трансформаційних процесів, оскільки він захищає окрему людину від втрати доходу, а ціле населення – від негативних наслідків економічних реформ, структурних трансформацій виробництва, стихії ринкової конкуренції. У політичному сенсі соціальний захист є знаряддям, за допомогою якого держава впливає на суспільство і здобуває підтримку урядового курсу.

Саме соціальний захист через механізми перерозподілу доходів є певною мірою засобом забезпечення суспільної солідарності, а через солідарність – таких почуттів, як патріотизм, національна гідність та національна ідентичність. Соціальний захист – це практика, засіб втілення гуманістичної формули соціальної держави. Слід говорити про те, що соціальна держава – це особливий характер взаємозв'язків між державою та індивідумом, а соціальний захист – один з визначальних зв'язків, спосіб втілення в життя гасел соціальної державності.

Соціальний захист має низку ознак.

По-перше, це система суспільних відносин, яка призначена для задоволення особистих матеріальних потреб громадян через індивідуальну форму розподілу зі спеціальних фондів.

По-друге, соціальний захист здійснюється державою за рахунок коштів суспільства.

По-третє, кошти надаються замість заробітної плати або як додаток до неї у випадках, передбачених законодавством, у разі втрати чи зниження заробітку, додаткових витрат або неможливості працевлаштування. Тому, виходячи з цього, слід виділити три головні конкретні складові системи соціального захисту:

- 1) пенсійне забезпечення та забезпечення на випадок безробіття;
- 2) грошова допомога сім'ям;
- 3) різні форми соціальної допомоги й соціальних послуг (догляд за людьми похилого віку, інвалідами, опіка над сиротами).

Щодо функцій соціального захисту, то це по-перше, зменшення негативних наслідків бідності шляхом надання короткотермінової адресної допомоги бідним верствам населення; по-друге, запобігання бідності шляхом створення умов для участі громадян у належно оплачуваній продуктивній праці та соціальному страхуванні в працездатний період. На наш погляд, ще раз слід підкреслити, що перехід з соціалістичної патерналістської до адресної системи соціального захисту – є одним з найбільш принципових питань сьогодні.

Соціальний захист у широкому розумінні включає соціальну допомогу, соціальні гарантії, соціальне страхування, а також заходи активного характеру, спрямовані на те, щоб людина мала можливість сама дбати про власний добробут, не перекладаючи ці обов'язки на державу або інші суб'єкти соціального захисту. У вузькому сенсі розуміння соціального захисту становить власне соціально-захисну діяльність держави щодо убезпечення населення соціальний захист, на відміну від соціального

забезпечення, передбачає гарантії щодо охорони праці, здоров'я, навколишнього природного середовища, оплати праці та інші заходи, необхідні для нормальної життєдіяльності людини й функціонування держави. Соціальний захист, на відміну від соціального забезпечення, передбачає гарантії щодо охорони праці, здоров'я, навколишнього природного середовища, оплати праці та інші заходи, необхідні для нормальної життєдіяльності людини й функціонування держави.

В. С. Соловян, студ., КНУТШ, Київ
diosar@bigmir.net

КЛІЄНТЕЛЬНО-ПАТРОНАЖНА МЕРЕЖА СУСПІЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ В УКРАЇНІ

Суспільно-політична криза, яка нині охопила українське суспільство, стала індикатором багатьох складних, досі прихованих процесів, що відбувалися в його глибинах протягом двох останніх декад української незалежності. Сьогоднішня засвідчує, що українське суспільство не є монолітним. Існує багато критеріїв його поділу: за мовою, ментальністю, політичними орієнтаціями тощо.

В той же час, експертне середовище останнім часом жваво заговорило про суб'єктність громадянського суспільства в Україні. Більшість вітчизняних наукових досліджень, присвячених трансформації соціальної системи в нашій державі, спрямовані на вивчення розвитку громадянського суспільства в ній. Тим не менш, для того, щоби скласти повне враження про рівень розвитку громадянського суспільства в Україні, потрібне також і ґрунтовне вивчення антиподу громадянського суспільства, а саме не-громадянського суспільства. Адже тільки в зіставленні виразніше проглядаються риси громадянського суспільства. Однак, є відчутним брак комплексних досліджень українського не-громадянського суспільства і його окремих моделей. До авторів, які висвітлювали дану тему у своїх публікаціях можна зарахувати О. Фісуна, В. Полохало, М. Рябчука та інших.

Актуальність дослідження згаданої проблеми полягає в тому, що більшість громадян України сьогодні живуть в моделях суспільств, які складають сектор не-громадянського суспільства. Останній, нажалі, домінує в українському соціумі, залишаючись для більшості з нас terra incognita. Більш прискіпливе вивчення не-громадянського суспільства в Україні висвітлює не лише перспективи побудови громадянського суспільства, але й "оголює" коріння інших, глибинних і не менш важливих проблем українського сьогодення. Особливу ж увагу в контексті дослідження не-громадянського суспільства в Україні слід приділити явищу клієнтсько-патронажних зв'язків. Таку модель суспільства можна визначити як поширення етнічних, конфесійних, релігійних, сімейно-родинних та інших зв'язків на суспільну сферу, відтворення асиметричних зв'язків у взаємо-

відносинах "патрон – клієнт", за якої "патрон" опікується "клієнтом", використовуючи ресурси, які має у своєму розпорядженні.

З розпадом Радянського Союзу Україна отримала не тільки територію, але й цілком одержавлене суспільство. В межах тоталітарної держави рівновага між громадянським суспільством і державою була істотно порушена. Будь які політико-владні відносини з системою були можливі лише через посередництво однієї партії і через призму однієї ідеології. Наслідком цього стала втрата народом політичної ініціативи, загальна безвідповідальність, конформізм, байдужість і пристосуванство. Природно, що за умов комуністичного правління в нашій державі сформувались сприятливі умови для поширення патронажно-клієнтельних зв'язків між суспільством і владою.

В сучасній Україні клієнтельно-патерналістський тип не-громадянського суспільства сформувався під впливом таких факторів як глибоке соціальне розшарування, монополізація економічних ресурсів невеликою кількістю власників економічних ресурсів та недостатньою конституційно-правовою захищеністю громадян. Такі відносини між суспільством та владними елітами зазвичай забезпечують обмін благами між суб'єктами з неоднаковим соціальним статусом і можливостями впливу. На думку італійського дослідника такого явища як клієнтелізм, Карла Росетті, "не маючи гарантованого захисту своїх вправ, пересічний громадянин звертається за допомогою до сильнішого "патрона" [Rossetti C. *Constitutionalism and Clientelism in Italy // Democracy, Clientelism, and Civil Society* / Luis Roniger & Ayse Guenes-Ayata (eds.). – Boulder : Lynne Rienner, 1994. – P. 87–101]. Патрон, таким чином, пропонує захист і елементарні блага клієнтові в обмін на електоральну підтримку чи певні інші послуги клієнтеля.

Прояви клієнтелізму в українському сьогоденні можна зустріти не лише у сфері взаємовідносин влади і суспільства. Подібний характер відносин зберігається і в способах комунікації всередині самих владних еліт. Український дослідник явища клієнтельно-патерналістських зв'язків, Олександр Фісун, зазначає, що в Україні сформувались клієнтельно-патронажна партійна система, в якій самі політичні партії фінансуються вузькими олігархічними колами, а, отже, такі партії не зацікавлені в розвитку конкурентних механізмів захисту інтересів виборців та підвищенні рівня політичної обізнаності широких мас. В умовах демократичного транзиту інститути влади використовуються як фасад для реалізації неінституційованих владних відносин, основою яких виступає клієнтельно-патронажна мережа [Фісун А. А. *Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации*. – Харьков : Константа, 2006]. Це дає нам змогу визначити діючу суспільно-політичну систему в Україні як неопатримоніальну. Один з дослідників неопатримоніалізму, К. Клепхем, визначає це явище як форму організації, у якій "відносини патримоніального типу пронизують політико-адміністративну систему, що формально будується на раціонально-легальних відносинах. Офіційні особи займа-

ють позиції в бюрократичних організаціях, маючи формально встановлені повноваження, однак здійснення цих повноважень відбувається, наскільки це можливо, не у вигляді державної служби, а скоріше як реалізація приватної власності. Загальні взаємини водночас будуються за патримоніальною моделлю пана й васала, а не за моделлю раціонально-легальних відносин між начальником і підлеглим, поведінка ж при цьому скоріше орієнтована на демонстрацію персонального статусу чиновника, ніж на виконання суспільних функцій" [Clapham C. Third World Politics. – Madison : University of Wisconsin Press, 1985. – 197 p.].

Отже, клієнтельно-патронажну мережу суспільних зв'язків в Україні породжує не тільки історичне тло розвитку українського суспільства, але й сучасні "атрибути" владних еліт: непотизм, неопатримоніалізм, корупція... Насамкінець, варто зауважити, що клієнтельно-патронажні зв'язки та відносини відіграють негативну роль у процесі суспільної трансформації, служачи головним гальмівним фактором на шляху становлення громадянського суспільства в Україні.

О. І. Сторожилова, студ., ДонНУ, Донецьк
Olga.storopilova@yandex.ru

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПОДІЙ НА "ЄВРОМАЙДАНІ"

Категорія "територія" набуває нових смислів в науковому полі та політичних практиках. На пострадянському просторі гостро постає питання територіальної і політичної ідентифікації людини. Це питання розглядали в своїх роботах такі видатні вчені, як К. Зегберс, П. Бергер, А. Шматко, Р. Туровський та ін. В Україні протягом XX – початку XXI ст. відбулися кардинальні соціальні зміни, які призвели до затяжної кризи у сфері конструювання нових ідентичностей. Україна знаходиться на вирішальному етапі свого майбутнього шляху на міжнародній арені, доказом цього є соціальна напруга, яка досягла своєї біфуркаційної крапки та вибухнула у вигляді подій "Євромайдану".

Мета цього дослідження – визначити трансформаційні характеристики процесу становлення національної ідентичності, одним проявів якого стали події "Євромайдану".

Для більш детального розгляду цієї теми необхідно ввести дефініції термінів ідентичність та територіальна ідентичність. Ідентичність – це цілісність особистості як її інтегративна властивість; ступінь відповідності людини групі, статі, етносу, роду чи іншим категоріям; самість, автентичність індивіда [Шнейдер Л. Б. Професійна ідентичність : монографія. – К., 2000. – С. 5]. Поняття "територіальна ідентичність" охоплюється комплексом ідентифікацій. У цьому комплексі спостерігається декілька рівнів: національний, етнічний, регіональний, локальний. Самоідентифікація індивіда з територією загалом має ієрархічний характер: лю-

дина відчуває себе водночас мешканцем певного макрорегіону (європеєць), певної країни (громадянин України), певного етносу(українець), певного регіону (галичанин), певного міста чи селища (львів'янин) [Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст. – К. : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – С. 33].

Українці після дезінтеграції СРСР виявилися змушені відповідати на питання, чи дійсно вони – єдина нація. І вже на перших виборах президента України в 1991р. очевидним був електоральний розкол на Захід та Схід, який став якісним та кількісним показником проблеми національної ідентичності. На питання: "Ким ви себе в першу чергу вважаєте?", представники Західних регіонів відповідали: "Я українець, я житель свого міста чи селища", а ось на територіях Східних регіонів відповідь була діаметральною протилежною: "Я житель свого регіону, міста, СРСР та Росії" [Територіальна ідентичність на пострадянському просторі [Електронний ресурс] // Дослідницька група Циркон. – Режим доступу: http://www.zircon.ru/upload/iblock/222/PR_territorialnaja_identichnost_na_PSP_15-03-13.pdf]. Цей поділ обумовлений специфікою формування територій. Поява нових державно-політичних утворень спричинила процес перегляду всієї системи навколишнього світу та місця в ньому індивідів і соціальних груп. Історичні зв'язки з різними імперіями, різна політична культура, територіальні особливості саме ці фактори створили складні соціально-економічні та інституційні конструкції, що зробило Україну державою, в якій регіони набули вкрай важливе політичне значення. Ці данні можуть слугувати для виділення ідентичностей на Заході та Сході. На Сході привалює індивідуалізм та прикордонна ідентичність, яка не дає змоги особистості бачити ширше сталих стереотипів, міфів та смислів. Представникам західних територій більш близька національна ідея та принцип об'єднання заради добробуту країни. Також потрібно зауважити історично різні погляди на інтеграційні вектори зовнішньої політики України. Для представників Східних регіонів більш близький шлях Євразійської інтеграції, це зумовлено обіцянками економічними преференціями з боку Росії. А жителі західних території ґрунтують свій вибір зовнішньої інтеграції на демократичних цінностях, культурній та історичній складовій, тому підтримують Угоду про підписання асоціації з Європейським союзом. Також між цими територіями існує мовний конфлікт, який загострився після підписання 3 липня 2012р. закону про "Основи державної мовної політики" [РБК Україна: Янукович підписав закон "Про основи державної мовної політики" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/top/show/yanukovich-podpisal-zakon-ob-osnovah-gosudarstvennoy-yazykovoy-08082012172800>].

Усі ці фактори призвели до ініціювання громадських рухів на території західних регіонів, що проявилися в "Євромайдані". Події в м. Київ відбуваються майже протягом трьох місяців. Якщо в перший місяць за

свободу вибору боролися загалом представники західних регіонів, то наразі можна констатувати факт всеукраїнського страйку проти влади. Після відсутності реакції з боку владних інститутів, ми побачили, як на майдан почали з'їжджатися люди з усіх куточків країни. Це говорить вже не тільки про соціальні зміни, але і про національне піднесення та почуття патріотизму. В усіх регіонах з'явилася фрагментарна гордість "Я громадянин України. І незважаючи на те, що на території України зараз привалює декілька видів територіальних ідентичностей: національна, регіональна, прикордонна. Події "Євромайдану" поляризують ідею об'єднання та зміну застарілих ідентичностей, пошук нових, єдиних принципів ототожнення себе з країною, в якій ця людина існує.

В. О. Трачук, ст. викл., НУДПСУ, Ірпінь
trachukvo@bigmir.net

КОРУПЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

За роки незалежності тема корупції стала однією з ключових у політичному житті суспільства. Про наміри подолати це ганебне явище в українському політикумі не говорив хіба – що лінивий. Політичні лідери, партії, особливо в час виборчих кампаній, всі як один закликають до рішучого подолання корупції. Парламент приймає відповідні закони, уряд – постанови та розпорядження, суди виносять обвинувачувальні вироки. А в результаті у боротьбі з корупцією перемагає корупція. Виправдовуються всі також однаково: корупцію подолати неможливо, вона є завжди і всюди, там, де є влада та розподіл праці.

Попри значну кількість прийнятих нормативних документів (а їх близько ста), аналіз правозастосовної практики переконливо свідчить про крах антикорупційної політики держави, оскільки вона звелася переважно до сліпого маніпулювання змінами у законодавстві (що подається як його поліпшення) і безсистемних дій у "вдосконаленні" інституцій кримінальної юстиції ("правоохоронних органів") [Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу. – К. : Аттіка. – 2008. – С. 115]. Найважливішими чинниками, що визначають рівень корупції в Україні були і залишаються: політичні – непрозорість діяльності і не підзвітність органів державної влади, відсутність політичної волі щодо запобігання та протидії корупції, неефективна робота правоохоронних структур та органів національної безпеки; соціально-економічні – тінізація економіки, низький рівень життя та спричинена ними маргіналізація значної частини українського соціуму, що призводить до розбалансування відносин між суспільними верствами і тотального домінування владно-політичної та економічної еліт. Не варто забувати також і про історичні чинники – тривалий період бездержавності (окупаційні адміністрації були наскрізь корумпованими) та деформована

ним система суспільних цінностей, базовими компонентами якої доволі часто є не людська честь та гідність, а виживання за будь-яку ціну, схильність українства до гуртування перед усім у малі групи (родини, невеликі територіальні громади), котрі стали підґрунтям непотизму та земляцтва, як важливих факторів соціальної дії [*Грицак Я.* Корупція: короткі історичні нотатки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://krytyka.webukraine.com.ua/uk/print/artikales/korypcia-korotki-istorichni-notatki>].

Політична корупція для України вже давно стала чинником, який реально загрожує національній безпеці та конституційному ладу держави. Специфіка корупції "вітчизняного зразка" полягає перед усім в тому, що вона є корупцією кризового типу. Породжена системною кризою всього суспільного організму, вона, як засвідчили події кінця осені 2013 – зими 2014рр. здатна і надалі поглиблювати суспільну кризу, зводячи нанівець будь – які (навіть самі щирі) спроби суспільно-політичного та соціально-економічного реформування України. Вона є основною перешкодою побудови демократичної, правової, соціальної держави, як того вимагає Конституція України.

Політичний аспект корупції полягає також і в тому, що вона передбачає використання публічної влади в приватних інтересах. Можна припустити, що масово з цим типом корупції почали боротися лише в модерну добу, добу стрімкого поширення демократії, коли стало актуальною теза Г. Гегеля: "та частка влади, яку прибрав до себе окремий індивід, втрачена для влади загального". Неправомірне використання влади політиками різних рівнів в нашій державі нині стало системою. Навіть доволі незначний об'єм оприлюдненої інформації стосовно корупційних дій вчинених представниками різних гілок влади свідчить, що жодна з них не уникла цієї зарази. Задля справедливості слід зазначити, що найменш корумпованою, в силу цілком об'єктивних причин, є законодавча влада. Однак і там доволі регулярно виникають скандали пов'язані з перекупництвом депутатів (тушкуванням), купівлею позитивного/негативного голосування фракцій, або окремих депутатів, використання зв'язків у коридорах влади з метою отримання особистого матеріального зиску (конвертації політичного капіталу у фінансовий). Найбільш корумпованою, як потенційно, так і реально, є виконавча влада. Посідаючи особливе місце серед гілок державної влади, вона забезпечує реальне втілення в життя законів та інших нормативно-правових актів держави, практичне застосування всіх важелів управлінського впливу на важливі процеси суспільного розвитку. Саме її представники здійснюють фінансово-розпорядчу, дозвільну, патентну, ліцензійну, сертифікаційну, гарантійну, правоохоронну діяльність. Судова практика застосування антикорупційного законодавства підтверджує, що переважна більшість осіб притягнутих до відповідальності за хабарництво та інші кримінально-карні службові зловживання, визначені Законом України "Про боротьбу з корупцією" є представниками виконавчої влади [*Мельник М.* Ко-

рупція як соціальне явище // Підприємництво, господарство і право. – 2011 – № 1. – С. 65]. Про "безсторонність" та "непідкупність" української судової влади можуть говорити лишень ті, кого вітчизняне законодавство юридично, або фактично, поставило над законом – можновладці, олігархи та самі судді з прокурорами.

Громадянам в такій ситуації, щоб скористатися послугами влади, котра апоріє є найнятою ними для виконання управлінських функцій, не залишається нічого іншого, як вдаватися до корупційних дій. Це також є однією з ключових ознак корупції кризового типу. Подолати це явище можна буде лише тоді, коли шляхом вирішення комплексу соціально-економічних проблем (перед усім проблеми бідності основної частини населення), розвитку політичної та правової культури всіх верств суспільства, вироблення ефективних державних механізмів протидії корупції, інтеграції України до міжнародних спільнот з високим рівнем суспільного неприйняття корупції, перед усім до Європейського Союзу та НАТО, буде усунено корупційну мотивацію соціальної поведінки, а натомість сформовано мотивацію до не корупційних способів використання влади у приватних інтересах.

Натомість ми бачимо кричущий брак політичної культури наших громадян, котрий не дає їм можливості взяти під контроль дії політиків, отож маємо в Україні не політичну волю громадян, а політичну сваволю владної верхівки зацикленої на цінностях особистого вжитку, забезпеченні престижного споживання та елітного статусу для себе особисто та свого оточення, збереженні незаконно отриманих преференцій та привілеїв. Вона не бажає створення ефективної системи державного та громадського контролю за діяльністю нинішніх і колишніх членів влади, запровадження жорстких санкцій за скоєння ними корупційних дій (в Китаї на корупціонера будь-якого рангу чекає публічна страта та конфіскація всього майна). В Україні, згідно з офіційною статистикою, корупційні правопорушення становлять всього 3–4 % від загальної кількості злочинів зареєстрованих МВС та прокуратурою [Невмержицький Є. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії. – К. : КНТ, 2010. – С. 45]. І це притому, що без хабара не можливо вирішити навіть повсякденні проблеми (влаштувати дитину в дитсадок, або школу, влаштуватися на роботу, оформити якісь документи, отримати чиновницький підпис), вже не кажучи про щось більше.

Боротьба з корупцією має вестися на двох фронтах: моральному – створення обстановки масової суспільної нетерпимості до корупційних дій, що є завданням всього суспільства, та політичному – наявність чіткого розуміння соціальної небезпеки корупції та політичної волі до її нещадного викорінювання управляючого класу, а також його особистого прикладу, котрий будуть наслідувати громадяни. Лише так корупція буде зведена в українському суспільстві до рівня соціальної аномалії, як це є у більшості цивілізованих країн світу.

МЕХАНІЗМИ Й МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ Й СВІТОВИЙ ДОСВІД

XX століття для суспільств ознаменувалось як усвідомлення все більшого зростання активності колективної пам'яті. Пам'ять людства про своє минуле, виникнення, еволюцію, сьогодення одночасно об'єднує й роз'єднує людей на Землі.

За останніх кілька десятиліть у європейських країнах вироблено значний арсенал механізмів формування та підтримування /реагування форм державної політики у сфері пам'яті. Окремі країни Європейського Союзу широко використовують інституційний механізм, коли функції держави у формуванні та підтриманні політики пам'яті з окремих, найбільш фундаментальних питань покладаються на спеціально створені установи. Яскравим прикладом є Інститути національної пам'яті або інші аналогічні за функціями установи, що існують в багатьох країнах Європи [Політичні проблеми сучасної України: аналітичні доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – С. 167].

Окрім інституційного механізму можуть бути й інші форми закріплення певної історичної візії на державному рівні. Так, у Російській Федерації існує окремий Закон "Про дні військової слави та пам'ятні дати Росії", яким визначаються на державному рівні перелік найважливіших віх історії держави Росії та форми й організацію проведення вшанувань [<http://base.garant.ru/1518352/>].

Нарешті, можливим є й такий механізм, як сукупність здійснених на державному рівні відзначень окремих подій та вшанування пам'яті чи відзначення ювілеїв окремих осіб, що у комплексі також становлять певну "карту" загальнодержавної пам'яті [Політичні проблеми сучасної України. – С. 167].

В Україні за роки незалежності були зроблені спроби використання всіх трьох механізмів формування політики пам'яті. Спробу застосування інституційного способу формування національної пам'яті здійснено у 2006 році, коли було створено Інститут національної пам'яті [Постанова КМУ "Про створення Інституту національної пам'яті" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/927-2006-%D0%BF>].

Аналогічного російського закону так і не було прийнято в Україні. На практиці перелік державних свят визначається Кодексом законів про працю. Так, згідно 73 статті вище згаданого закону, святковими і неробочими днями в Україні є: 1 січня – Новий рік, 7 січня – Різдво Христове, 8 березня – Міжнародний жіночий день, 1 і 2 травня – День міжнародної солідарності трудящих, 9 травня – День Перемоги, 28 червня – День Конституції України, 24 серпня – День Незалежності України. Робота

також не провадиться в дні релігійних свят: 7 січня – Різдво Христове, один день (неділя) – Пасха (Великдень), один день (неділя) – Трійця. [Кодекс законів про працю України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08>].

В Україні про політику пам'яті говорять як про "поле змагань", зокрема за ідентичність. Вочевидь однією з підстав для цього твердження є той факт, що найбільш вживаним в Україні протягом всіх років незалежності лишається третій спосіб формування політики пам'яті – прийняття окремих нормативних документів щодо відзначення на державному рівні тієї чи іншої події чи вшанування окремої особи [Політичні проблеми сучасної України. – С. 168].

Сучасний стан історичної пам'яті українського суспільства характеризується існуванням одночасно різних моделей пам'яті, які належать окремим групам населення. Існують кілька версій історичного розвитку України у суспільній свідомості. Особливо це стосується XX століття і питань, пов'язаних із становленням незалежної держави: по-різному трактуються події громадянської війни, індустріалізації, колективізації, Другої світової війни, травматичні для людської пам'яті події, такі як голодомори, голокості, депортації, терори. Даються різні оцінки не лише окремим фактам і подіям минулого, а також взагалі політиці радянської влади відносно України [Наумова І. Б. Проблеми історичної пам'яті в сучасних українських дослідженнях: історіографічний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://sites.znu.edu.ua/historySciWorks/issues/33/naumova.pdf>].

У своїх дослідженнях Ігор Гирич і Юрій Шаповал говорять про територіальний принцип розділення пам'яті "існування різних історичних пам'ятей для різних регіонів України є причиною роз'єднаності й поділу України на два головних регіони: української європейської і радянсько-російської євразійської орієнтацій" [Гирич І. Чому необхідно переосмислювати минуле? [Електронний ресурс] / І. Гирич, Ю. Шаповал. – Режим доступу: http://www.kas.de/wf/doc/kas_21888-1522-13-30.pdf?110210161845].

Виходячи з вище сказаного, можна зробити висновок, що впровадження політики пам'яті на державному рівні потребує суттєвого вдосконалення:

1. Створення належного нормативно-правового забезпечення.
2. Визначення суб'єктів впровадження державної політики пам'яті.
3. Закріплення на державному рівні за допомогою Закону переліку найважливіших пам'ятних дат в історії нашої держави.
4. Злагоджена координація політики пам'яті й науково-експертне супроводження її реалізації.

Підсумовуючи вищесказане, ми можемо дійти висновку, що політика пам'яті є надзвичайно потужним засобом, що впливає на світосприйняття особи та громадянина, це "битва за минуле" з зіткненням інтересів різних суспільних верств і політичних акторів. Розуміючи це, влада вдало намагається сформувати своє бачення цього явища.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЦІННІСНИЙ ВИМІР ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

Два десятиліття незалежності України показали всі складнощі втілення проголошеного курсу на побудову сильної, демократичної, соціальної, правової держави. Не можна говорити про встановлення в суспільстві справді демократичного режиму без відповідно сформованої системи цінностей, оскільки саме ціннісний вимір держави, влади їхньої легітимності є підставою стабільного функціонування політичної системи. Однією з центральних проблем, що обумовлюють рівень легітимності влади, є нівелювання ролі відповідальності як політичної цінності. Невідповідність між декларованими і реальними діями влади, відсутність відповідальності серед визначальних цінностей сучасної політичної еліти породжують недовіру як основну складову ставлення суспільства до державних інститутів.

Після розпаду Радянського Союзу виникла необхідність перегляду існуючих цінностей з урахуванням звільнення політичного життя від комуністичної ідеології. Але до нівелювання цінностей, що визначали функціонування політичної системи в СРСР, в українських реаліях додався ще один фактор, а саме відсутність нової цілісної системи цінностей, яка б дозволяла сформувати необхідну для розвитку держави ідеологію. Спроби заповнити "ціннісний вакуум" шляхом простого запозичення західних цінностей демократичного типу мають сумнівні шанси на успіх. Необхідний комплексний підхід в адаптації загальноцивілізаційних демократичних цінностей, або, так званих, "загальнолюдських цінностей", до сформованого типу політичної культури, до політичних традицій, менталітету нації.

Згідно з дослідженнями Фонду "Демократичні ініціативи" за 2013 рік, сучасне українське суспільство характеризується низьким рівнем довіри до більшості державних інституцій. Так, баланс довіри-недовіри Верховній Раді складає 60,5 %, політичним партіям – 52 %, уряду України – 49 %, Президенту України – 43 % [Україні – 22: думка громадян [Електронний ресурс] // Фонд "Демократические инициативы". – К., 2013. – Режим доступу: <http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/ukraini--22-dumka-gromadjan.htm>]. Сформована ситуація пояснюється в т. ч. кризовими явищами в економіці і є світовим трендом. Такий низький рівень довіри до окремих державних інституцій характерний для багатьох демократичних держав. Наприклад, рівень довіри до Президента Франції, згідно з опитуванням, проведеним дослідницьким центром YouGov, складає всього 15 %, що є безпрецедентним показником за всю історію республіки. Однак, Україна – особливий випадок. Аналіз соціологічних досліджень дає підставу стверджувати, що рівень політичної активності населення України знижується, а матеріальні цінності

продовжують превалювати над політичними. Водночас, більшість (55 %) респондентів зазначає, що демократія є найбільш бажаним політичним режимом для України. Таким чином, можна говорити про цінність демократії як такої для українського суспільства.

Не дивлячись на різноманіття підходів до визначення демократії, розгляд відповідальності як цінності залишається важливим для її існування, оскільки саме відповідальність, насамперед, владних інститутів не дозволяє демократії перетворитися у вседозволеність, що характерно для сучасної української влади. Особливо важливим для України є проблема взаємовідносин влади і громадян. Принцип взаємної відповідальності є одним із способів обмеження політичної влади держави і створення цивілізованих форм людської поведінки. Особливу актуальність ціннісний вимір відповідальності та втілення в реальності цього принципу набуває в сьогоденні умовах (2013 р.).

Відповідальність як така має два взаємопов'язаних виміри: відповідальність за кого-небудь або що-небудь і відповідальність перед будь-ким. При розгляді відповідальності як політичної цінності важливі обидва виміри, оскільки в їхній цілісності відповідальність може стати основним засобом досягнення стабільного функціонування та легітимності політичної влади.

На вирішальному для політика значенні відповідальності акцентував увагу ще М. Вебер, стверджуючи, що вона повинна стати "головною дороговказною зіркою його діяльності" [Вебер М. Политика как призвание и профессия // Избр. произв. – М., 1990. – С. 689–706]. Сучасний стан українського суспільства, де абсентістські настрої нерідко межують з протестними, є індикатором необхідності підвищення рівня відповідальності політичної еліти. Можна говорити про те, що на даний момент відповідальність не є для українських політиків цінністю вищого порядку, оскільки їх діяльності притаманні такі риси як популізм, некомпетентність, політиканство, корумпованість, що значною мірою впливає на ефективність рішень влади і дискредитує її в очах суспільства.

У ситуації кризи, для функціонування не тільки економічної, а й політичної системи, особливе значення набуває досягнення ціннісного консенсусу суспільства і носіїв влади за допомогою формування системи політичних цінностей демократичного характеру та дотримання їх. Відповідальність – це важливий фактор суспільного життя, бо вона виробляє суспільні норми і цінності громадян. "Відповідальність держави перед громадянами не менш, якщо не більш необхідна складова демократичного суспільного устрою, ніж відповідальність громадян перед державою" [Малкіна Г. М. Політична відповідальність у демократичному суспільстві (інституціональний аспект) : монографія. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. – С. 116]. Варто відзначити, що відповідальність громадян перед державою в будь-якому суспільстві детально інституалізована, а от відповідальність держави

перед громадянами найчастіше обмежена певною компенсацією матеріальної та моральної шкоди.

Отже, необхідним видається утвердження відповідальності як політичної цінності, як підстави для зростання довіри до українських державних інститутів, політичних партій, окремих політичних діячів. Відповідальність української держави за здійснювану нею політику та її наслідки для суспільства в Україні має стати предметом пильної уваги для законодавчого визначення та подальшого наукового аналізу. Сприйняття концепту відповідальності як цінності може послужити для політичних сил України консолідуючим фактором, базисом формування української національної ідеї, інструментом політичної модернізації країни.

ЗМІСТ

Секція "ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

Підсекція "ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

Аксельрод Р. Б.

Структура та співвідношення понять "професіоналізм"
та "політична компетентність" управлінської еліти3

Бульдович П. В.

Методологічний потенціал нового інституціоналізму
в політичній науці5

Бушанська В. М.

Роль деліберативної складової електронного уряду7

Віннічук О. В.

Витоки політичних ризиків в умовах модифікації
українського суспільства9

Герасимович В. А.

Шляхи вирішення політичних конфліктів11

Гончарук В. П.

Виборча система як чинник політичної стабільності у Франції14

Дергунов Ю. В.

"Соціологічний марксизм" у дослідженнях
пострадянських політичних трансформацій16

Дзятківська О. С.

Ресурси політичної влади: теоретичний аспект19

Дзятківський В. В.

Морально-політична відповідальність
в системі взаємовідносин громадянського суспільства та держави21

Йосипенко С.-В. С.

Поєднання монархії та демократії
як основа політичної системи Великої Британії24

Калінін А. В. Чи може ситуація політичного характеру формувати підвалини "нової ідеології"?	26
Кирик В. Л. Основні положення стратегії сталого екорозвитку	28
Ключник Р. М. Деліберативні технології та їх застосування в умовах кризи	30
Кляшторний М. Д. До питання структури змісту поняття "імідж політичного лідера"	32
Кобильник В. В. Демократичний транзит як специфічний суспільно-політичний процес	33
Козоріз Т. А. Громадська думка в системі демократичних владних відносин	35
Кондратюк А. О. Політична відповідальність як чинник легітимності влади	37
Коршук Р. М. Національно-територіальна автономія: досвід Гренландії	40
Кравченко В. Ю. Типологія політичного насилля Й. Галтунга	41
Кравченко Г. В. Електронні джерела політичного впливу	44
Нагорянський Є. А. Підходи українських та російських дослідників до вивчення публічної політики	46
Олійник С. В. Вплив приватної підприємницької діяльності на формування базових елементів соціальної держави	48
Пасюта Т. А. Політична мова як засіб маніпулятивного впливу	50
Петренко В. В. Відмінності між різновидами тоталітаризму	52

Петрова А. В. Діалог і квазідіалог у політичній комунікації.....	53
Побочий І. А. Децентралізації влади в контексті реформ в Україні: політико-правові засади.....	56
Поппер О. В. Політична превенція ризиків тероризму в сучасній Україні.....	58
Призглей К. О. Політична влада як система комунікаційних відносин.....	60
Приказюк О. О. Сутність та особливості концепцій демократичного елітизму.....	62
Семигіна Т. В. Ієрархія, координація і співпраця у політико-інституційних взаємодіях: теоретико-методологічний вимір.....	64
Сова Ю. О. Концепції елітарної демократії.....	66
Ткач Б. А. Демократизація як складова глобалізації.....	68
Ткач О. І., Мельник В. Я. Значення західноєвропейського досвіду соціальної політики для України.....	70
Хилько М. І. Шляхи екобезпечного розвитку світосистеми.....	72
Шульга М. А. Роджерз Брюбейкер: деякі неологізми сучасної етнополітології.....	74
Ювченко А. І. Сутність сучасних трансформацій ґендерних відносин.....	76

Підсекція
"СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ"

Azarkhina O. K. Maidan as social movement in terms of NSMT	79
Білецька Т. В. Політичний консенсус – перспективи реалізації в умовах сучасних українських реалій	81
Бондаренко С. В. Інформаційна політика у брендингу територій	83
Войчук А. Ю. Консенсус як принцип сучасної демократії	86
Воробйова Т. Л. Тенденції розвитку політичного протестного руху в Україні	87
Галушак В. С. Діяльність фінансово-економічних груп тиску в Україні (1991–2004 рр.)	90
Гордієнко М. Г. Майданний протест як демонтаж пострадянського режиму	93
Гриньків М. В. Консолідуюча роль релігійних організацій у соціально-політичній кризі в сучасній Україні	96
Гурц В. В. Особливості функціонування політичного лідерства в сучасній Україні	99
Дунець В. Б. Молодіжні громадські організації – середовище формування політичної культури молоді	101
Іванова І. І. Особливості неокорпоративізму в Україні	103
Калінін А. В. Ефективність механізму люстрації в політичному процесі сучасної України	105

Ключкович А. Ю. Регіональна диференціація електорального простору України	107
Лавренов Д. А. Особливості лобістської діяльності фінансово-промислових груп в Україні	109
Лаговська С. С. Засоби масової інформації як чинник формування правової держави в сучасній Україні	111
Лашко А. В. Особливості використання політичного адвергеймінгу в Україні	113
Петрушка Я. С. Реалізація політики інноваційного розвитку в Україні	116
Пидоненко Д. М. "Культура довіри" як соціально-психологічний феномен українського та польського суспільства	118
Санченко С. П. Аналіз соціального захисту в контексті ефективної соціальної політики держави	120
Соловян В. С. Клієнтельно-патронажна мережа суспільних зв'язків в Україні	123
Сторожилова О. І. Трансформація територіальної ідентичності України в контексті подій на "Євромайдані"	125
Трачук В. О. Корупція як складова політичного процесу в сучасній Україні	127
Федорів Х. І. Механізми й моделі формування політики пам'яті: українські реалії й світовий досвід	130
Цвих В. Ф. Відповідальність як ціннісний вимір політичної влади	132

Наукове видання

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2014

**МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(15–16 квітня 2014 року)**

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА 9

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"
Виконавець Д. Ананьївський

Формат 60x84^{1/16}. Ум. друк. арк. 8,14. Наклад 85. Зам. № 214–6965.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Фл14.
Підписано до друку 04.04.14

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
б-р Т. Шевченка, 14, м. Київ, 01601
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc@univ.kiev.ua
WWW: <http://vpc.univ.kiev.ua>
Свідectво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02